

БАГДАЛА

Година LVIII

Април - септембар 2016

Број 508-509

САДРЖАЈ

Есеј

- Владета Јеротић: Кога да чекамо? 3
- Драгомир Дујмов: Јутарњи уздах
будимских кајсија, Мирис тишине 7
- Давид Кецман Дако: Истина исцелитељског дејства
(Драгомир Дујмов: „Огледало од зеленог јасписа“) 24
- Жарко Ђуровић: Успење људскости 30
- Јован Аранђеловић: Значај крушевачких
сусрета књижевника и филозофа (Трајне
вредности романа Добрице Ћосића) 42

Поезија

- Радомир Уљаревић: Између, Испод сунцобрана,
Нојева арка, Писац вируса, Бал вампира 52
- Јованка Стојчиновић Николић: Поплава, Гранчица
једног фикуса, Мала свјетлост радне собе, Пливачи, вода 56
- Милан Вучићевић: Током дуге шетње,
Листајући књигу о Монеу, Игра, описи 61
- Небојша Дебелаковић Багдалски:
Етида друга за Бубу 64
- Зоран Ђурић: Од ходања 65

Поезија у преводу

- Едвард Естлин Камингс: Волим своје тело кад је
поред твог, Моја љубави, Хајде да живимо
одједанпут без мисли, Мој ум је, На киши
(Са енглеског језика превела Тања Пајић) 66

Из савремене пољске поезије

Јулиуш Еразм Болек: Из календара поете
(Превод са пољског: Данијел Гжешчак) 71

Бошко Руђинчанин: Миодраг Б. Протић о
индивидуализацији уметничког дела и
уметничкој личности 73

Позориште

Слободан Симоновић: Седам
заборављених позоришних уметника 85

Записи

Павле Б. Бубања: Трагови уснулог песника 91

Верољуб Вукашиновић: Петар Петровић Љубостињски,
песник завичаја и детињства (1938 – 2016) 96

Осврти

Велибор Лазаревић: Монументално научно дело
(Слободан Симоновић: Енциклопедија Крушевца и околине) 99

Милош Петровић: Снег, јунак поезије
(Драган Лакићевић: Песник снега) 102

Александар Б. Лаковић: Водени језик који језди
(Миљурко Вукадиновић: Шљивамеш и друге
поетодиверзије, изабране песме (друготомка) 105

Душан Стојковић: Ожиљци сна у песмама
Владислава Јовановића (Владислав Јовановић:
Реквијем за моју сестру) 113

Душан Стојковић: Особени имажинизам у
песништву Манојла Гавриловића
(Манојле Гавриловић: Пчеле бога Перуна) 118

Ружица Комар: Рефлексивност о бесмислу рата
(Мирослав Радовановић: Грбавички ноктурно) 125

Воја Марјановић: Осведочена песникова реч
(Душан Чоловић: Откинута од вечности) 136

Зоран М. Мандић: Свођење сазнања на звук и слику
(Петар Жебељан: Флоре и фауни) 141

Ана Стјеља: Орфеј с истока
(Власта Младеновић: Дисидентитет) 143

Есеј

ВЛАДЕТА ЈЕРОТИЋ

КОГА ДА ЧЕКАМО?

Милан Ракић је децембра 1913. године објавио лепу, чежњиву песму „Чекање“ која може да привуче пажњу љубитељима поезије и данас, после више од сто година.

*Чекам у сенци једног старог дуда
Да месец зађе, скривена тамом,
По стрмој стази што кроз ноћ кривуда,
Да сиђеши к мени чежњивом и самом.*

*Чекам, а лењо пролазе минути
И сати бију на торњу далеко...
Већ зора свиће, бледе млечни пути,
А ја још чекам, - и вечно бих чек'о...*

*О шта је то што мене веже сада
За једну пут, за један облик тела
И што ми душа затрепери цела,
И сва немоћна издише и пада
Кад ме се такне једна рука бела!*

*И сав засењен пред чудесним сјајем
Лепоте њене, слаб, без једног даха,
Као да сваког часа живот дајем,
Прилазим њојзи пун побожног страха,
Посрћем, клецам, докле ме привлаче,*

*Ко провалија тамна и дубока,
И док се страсним преливима мраче
Њена два силна, неумитна ока...*

Кога то човек стално очекује? Вероватно Бога у кога се верује, и не верује, а најчешће - не зна. А можда очекује Смрт да му реши вечну загонетку пред којом су нарочито били радознали били радознали - по сопственом казивању - велики Борхес, а код нас Никола Милошевић.

Останимо овога пута (заједно са Миланом Ракићем) на трећој човековој загонетки: мушкарцу и жени, и њиховим међусобним односима. Да су ови њихови односи тајанствени и недокучиви, каже нам и Књига Постања у Библији, а о томе искуствено говоре најпознатији песници и филозофи (о жени је несрећно погрешно писао, скоро генијални филозоф Ото Вајнингер, почетком 20. века).

Жена - иша - постала је на чудан начин (супротно од природе) од мушкарца (иш) Адама („човека направљеног од земље“). Тако је човек добио човечицу „да не би био сам“, рече Бог. Све то изгледа природно, а није природно. Ева („мајка свег живота“) јесте изашла из „Адамовог ребра“ (у другом преводу „од стране“) - што значи да је она-жена већ била „од почетка“ у мушкарцу (Адаму), али не и са њим - зато му је постала „дружица“, али опет: откуд толико разлике између Адама и Еве, чак и када Адам каже: „Она је кост моје кости“?

Да ли се ту крије тајна човекове бисексуалности, јер се у I глави Књиге Постања каже: „Бог створи мушко и женско, створи их“, док после одвајања полова (у II глави исте Књиге), као да је настала неиздржљива чежња за *новим спајањем*, за повратком у првобитну Целину. Јер шта је друго истовремени оргазам мушкарца и жене у *љубавном заносу* (чак обостране обамрлости, које се неке фригидне жене плаше) - него повратак у Једно!

Милан Ракић у песми „Чекање“ не чека ни Бога, ни Годоа, нити неку варку (химеру), већ чека, изгледа, једну конкретну жену „чудесног сјаја лепоте - беле руке - и силног, неумитног ока“- Нема такве жене да му дође (да ли је то „Јелена, жена које нема“?), није ли то ипак химера, непостојећа, а конкретна жена? Зашто та жена није она друга, а *неопходна половина* располуженог људског бића? Можда је та жена само Платонова Идеја из преегзистенције, па ћемо је можда наћи у постморталној, стварној егзистенцији?

Милан Ракић чека ту непознату (а можда и познату) жену - ноћу. Да ли зато ноћу што је човек опет сам - као оно Адам пре него што је „успаван тврдим сном“ да би Ева из њега изашла *безболно* - сâм и уплашен, па му и зато треба ноћу жена?

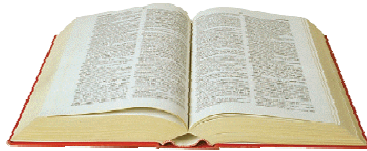
Ноћу се сања, и будно сања, па су неки песници писали песме само ноћу. Изгледа да је лакше ноћу признати себи слабост, а и страх од стварног додира „једне руке беле“, али сигурно и цело „бело“ тело женино; отуд и „побожни страх“, којим речима Ракић најдубље и најинимитичније показује тајну додира (и телесног и духовног) Жене и Мушкарца.

Мушкарци-песници, зар су били у већини исказујући своју силну чежњу за Другим (Другом); а шта би рекла на све то мушко-жена? Било би занимљиво у некој песничкој књижици посветити једну половину мушкој чежњи за женом, а другу половину оставити женским песницама да нам кажу каква је и да ли је чежња за мушкарцем слична. Можда такве књижице већ има у свету поезије.

И тако, закључујемо, Човек (и мушкарац и жена) чекају, никад дочекан обасјани час доласка Другог, па зато Милан Ракић и пева: „Али још чекам - и вечно бих чек'о...“.

Вредно је сетити се сада и другог српског великог песника, Јована Дучића који у прелепој песми „Залазак сунца“, доживљавајући истоветну чежњу за Другим-Другом, завршава песму, збиља трагично, философско-религиозно: „И ја бих плако, ја бих вечно плако, и никад се утешио не бих“.

марта 2016. године

ДРАГОМИР ДУЈМОВ

ЈУТАРЊИ УЗДАХ БУДИМСКИХ КАЈСИЈА

Изидор Чарнић је обожавао да у праскозорје дубоко удише свеж ваздух у којем су се комешали мириси зрелих будимских кајсија и јутарњег Дунава. Наочит, четрдесетогодишњи господин, нежења и писац романтичних приповедака беше један од оних повлашћених које је брица Мика Манојловић изузетно поштовао, мада му је у шали, наденуо име: Иса Толстојевски.

Писац беше оран за шетњу. Кренуо је из једне црвеним канделабром окићене куће где је радо проводио бурне ноћи, успешно прогонивши несаницу и тешке часове осаме. Посета девојака код мадам Лујзе одувек је представљала посебно задовољство. Био је то од оних ретких куплераја где су чистоћа и отмено опхођење одувек били на гласу. Ту је традиционално долазио отменији свет, често оправдано презираног, оног ђентријског слоја који се још није у потпуности предао ниҳилизму и самоуништењу. Посебно му је годило топло купатило које је било обавезно за све госте. Таквом услугом се нису могле похвалити ни елитније јавне куће у пештанској О – улици и Мађарском сокаку, а камоли бедни, мемлом захваћени табански куплераји. Од свих девојака највише је волео да се забави са Лином, високом, плавооком девојком баршунасто дубоког гласа. Није била од најмлађих, то се одмах дало приметити по помало већ опуштеном стомаку, грудима и уочљивим целулитисом на бутинама. Међутим, она је била

чаробњак страсти и врсни познавалац тајних места која су Изидору отварала врела ужитка и лепоте. Вођена унутрашњим компасом, врелим уснама и жустрим језиком, следила је невидљиву путању по телу што га је доводило до врхунца екстазе. У томе јој нико није био раван. Чарнић се према њој одвајкада односио на посебан начин, сматрајући да је њена работа једна од оних ретких професија у којој је искључена било каква превара или лицемерје. Временом се међу њима родила посебна врста уважавања, па и симпатија. Она је, међутим, свагда остајала у границама лако схватљиве и опипљиве рачунице. У тренуцима паузе слушао је њене приче о породици, послу и обичним стварима. Изидор би ретко кад проговорио.

Чарнић задовољно уздахну. На кошуљи још се осећао Линин парфем. Пре страственог мажења и вођења љубави она је радо облачила његову кошуљу која је више наговештавала него ли скривала њено наго тело. Полако би откопчавала дугмад, помно пазећи да се дојке и трбух полако откривају пред пожудним погледом мушкарца. Изидор је обожавао чари лепе Лине, а сваки поновни долазак у Улицу месечине представљало је право узбуђење и јединствен ужитак.

Кренуо је низ стрмо сокаче и стигао на Трг крста, место некадашњег српског гробља. Несређени простор украшавао је бели камени крст са иконом где су Срби, на други дан Ускрса, литијом одлазили и појали тропар васкресења Исуса Христа. Около нахерени кућерци, ограђене баште, усамљени канделабри и гостионица извесног Антала Албекера. Зашавши у узано Ципелино сокаче, Чарнић изби на Трг белог орла. У среди, наслоњен о бели стуб, на трonoшцу, дремао је седобради бескућник, виолиниста с црвеном капом на глави. Сањао је о плетеном колачу, белој кафи и цокулама. О новим

цокулама које не пропуштају воду. Сневао је о ономе у чему је одвајкада оскудевао. Пред њим полуцилиндар за новчиће милосрдних пролазника. Крај сиромашног Жиге Бирћика спавао је верни јазавичар.

Изидор, прошавши крај њих, нечујно настави Улицом јарка, који су табански Срби, одвајкада, Јендек-сокаком називали. Одједном се нађе у Хаднађ улици са необилазном кућом и ковачницом Лајоша Крајњака. У сусрет му је долазио једнооки брусач, Винце Санто, који је пред собом гурао направу на два точка са брусачим каменом и буренцетом за воду. О том брусачу куљале су разне сумњиве приче. Мика брица је говорио како је – Једнооки Вампир – изгубио лево око у тучи са жандармеријом приликом насилне провале у оронулу страћару у сокачету Златног петла. Наиме, прочуло се да удовац Винце Санто ћерку годинама држи на ланцу и не да јој да угледа светлост дана. Чак и жандармерију, навикнуту на сваку врсту изопачености, окрутности и убиства, ушавши у одаје брусача, надвалада талас мучнине. У невиђеној прљавштини, с ланцем око врата, дрхтала је шћућурена, очито умоболна девојчица. Разјарени брусач тад насрне на жандарме који га једва зауставише изгланцаним кундацима. Кажу, тада је изгубио лево око. Беше то пре тридесетак година. Винце Сабо је одробијао своје и, вративши се у Табан, наставио да се бави брушењем ножева и маказа. Ћерка му је одавно умрла у санаторијуму од упале плућа, а он утонувши у ћутњу и муку, ни на трен није успевао склопити очи да одахне. Сан га није хтео. Тако је брусач даноноћно лутао по стрмим и кривудавим сокацима Табана, гурајући пред собом тешку направу, покушавајући да тиме окаје свој претешки грех.

Чарнићи, по легенди, беху у сродству са патријархом Арсенијем Чарнојевићем. То је потврђивала

и крвна веза са Чарнојевићима из Темишвара. Име су, ко зна када и из ког разлога, скратили. Традиционално, будимски Чарнићи бавили су се трговином жита. Стечено богатство вешто су повећавали добро промишљеним браковима. Захваљујући томе, Изидор Чарнић није морао да стиче, само да троши. Завршивши право, задовољио је жељу оца Атанасија и мајке Ангелине. Међутим, због изненадне смрти – уочи дана венчања – његове веренице, Наталије Љубишић, и због своје тајанствене нервне болести, од које је годинама боловао, Изидор беше приморан да се одрекне уносне адвокатуре. Унесрећен, кренуо је да утеху проналази у писању приповедака и у уздаху јутарњих кајсија које су најбујније мирисале у цик зоре, после исцрпног и васкрсавајућег загрљаја лепе Лине.

Изненада поред Чарнића протутњи фијакер. Коначно је стигао на Дебрентејев трг. Оданде се већ назирало плаветнило Дунава. Крену десно. Особитим укусом уређени парк са фонтаном успео је да својим пријатним призором очара јутарњег шетача. Стигао је на крајњу станицу. Сео је за свој омиљени сто у пространој кафани „Erzsébet híd”. Власник, Жигмонд Рабски, с уобичајеним осмехом поздрави сталног госта и постара се да уважени господин Чарнић буде што пре услужен. Уобичајена црна кафа са свежеом кифлом. Новине постављене на рам од египатске трске мамиле су радозналост читаоца. Изидор Чарнић се определио за *Budapesti Hirlap*. Набасао је на чланак о немилостиво догађају на Универзитету. Према напису, неко је намерно отклонио крст са круне мађарског грба и тиме изазвао револт католичке омладине. Сумња је пала на Мендела Вајса. Ни крив ни дужан, разбијеним носом стигао је до болнице. Једина Менделова кривица беше његово јеврејско порекло.

Чарнићу се ускоро придружи и млади мађарски књижевник, Ђула Круди. Изидор је волео да се постави у ролу искусног писца. Похвално је говорио о Крудијевом првенцу, роману, објављеном прошле 1901. године. Дуго су разговарали о литератури и политици. Међутим, већи део разговора је био резервисан за лепши пол. Сунце је већ одмакло, а звоно оближње цркве свете Катарине наговештавало је почетак мале мисе. Одједном, њиховом столу се приближавао стари, бркати Јанош Вераи, самозвани песник који је себи наденуо назив – Домољуб. Неизоставни део његове одежде беше високи шешир кратког обода украшен тракама мађарске тробојке и дугачак, лепо урађен наћак.

– Ево, стиже мој пријатељ, надрипесник – прошапута Круди, те одмах дода: – Он је, у ствари, више надрипесник него мој пријатељ.

– Помаже Бог, господо! Ево мене, непозвана, из далеког белог града. Дођох да вас обрадујем, својим песмама да вас... – започе Јанош Вераи.

– Маните се риме, господине Домољубе! – прекиде га млади Круди.

– Рад сам пити мало вина, ако ме већ неко пита! А потом да вас Домољуб пита, о чему то господа прича? – доказивао је своје надрипесничко умеће стари брајлија и седе за сто.

– Разговарамо о женама, господине Домољубе – одговори млади Ђула Круди.

– Ох, маните жене! Оне су извор свих бољки за мене! Ево шта ми се неки дан деси, и не слутих шта ће ме затећи. Упознадох младу Розу Лар, која ми се понудила да будемо лепи пар. Ја се одушевих лепотом њеном, па је поведох ка собичку мом. Кад смо тамо љубав упражњавали, и не приметих кад ми шипак ували. Док сам слатким сном сневао, из моје кутијице украде

све што сам имао. Мазнула је тринаест ода мојих, те двадесет и седам новела у стиху забележених. Осим тога украде ми тридесет тврдих форината, па још остадох и без ћепног сата! – кукао је Јанош Вераи.

У то им приђе Прока Паунов, звани Мућак, кога Чарнић никако није подносио.

– Добар дан, сваки дан! Могу ли да вам се прикључим? О чему разговарате, господо? – знатижељно, с изразом подмукле хијене, придружи им се Паунов.

– Причамо о женама... – невољно одговори Чарнић.

– О женама? Како само можете читав сат тако жучно да расправљате о женама? – изазивао је Прока Мућак.

– Господине, ја сматрам, да онај ко не уме бар сат времена да разговара о лепшем полу, није достојан да седи за мојим столом! – обриси Изидор Чарнић.

Прока схвати ситуацију и не дочекавши стихове Вераија, љутито напусти кафану.

Ускоро се и Чарнић опрости од друштва. Кренуо је кући. Успут, у Апрод улици, испред излога златаре Леона Кона, сусрете девојку, служавку. Прође крај ње и направи круг до Дунава. Дуго је посматрао мирну и достојанствену сиво-зеленкасту реку. Поглед му се зауставио на супротној, пештанској страни. Дивио се грчко-цинцарској цркви са два звоника. У овом православном храму посвећеном празнику Велике Госпојине литургија је на захтев угледних и имућних породица – Сина, Харис, Нако, Лика, а не у последњем реду фамилије Ворарос (Борарош) која је дала првог легендарног пештанског градоначелника – служена на грчком.

Чарнић се поново врати до златарске радње. Девојка је још увек стајала испред излога не одвајајући поглед. Изидор јој приђе и ненаметљиво упита који јој се ланчић допада. Девојка је ћутке упрла прст на ланчић

једноставне израде. Тад Изидор уђе у радњу, купи ланчић, а за допуну и један омањи крст. Девојку изненади поклон. Испрва није хтела да прихвати баршунасту кутијицу, но, умиљато лице и искрени поглед мушкарца одагнаше њену сумњу и бојазан. Изидор Чарнић господски подиже полуцилиндар, мало се поклони и крену кући. Девојка га својим замишљеним погледом испрати до првог, жутим кајсијама засвођеног, угла.

Журио је. Потпетице су ритмички одјекивале по калдрми. Сат српског храма откуцавао је десет сати. Чекала га је хартија. Чаробно лагани ход Изидора Чарнића наговештавао је нову, савршену причу.

Будимпешта,
25.-27. дец. 2006- - 6. авг. 2007.

МИРИС ТИШИНЕ

Ко није видео пустињу, не зна какав је мирис тишине. Имао сам ту срећу да сам је удисао. Тај мир се ни са чиме не може упоредити.

Бејах монах. Један од оних који лутају светом без братства, јер чему братство без Христа? Мени је Христ био и брат и сабрат. И нико други до њега није ми требао. Због тога ме многи нису прихватили. Називали су ме отпадником и јеретиком, иако сам се крстио са своја три попуцана прста, исто као и они који су вазда метанисали пред светим иконама, а у својим мислима и ћелијама вршили зле и срамотне работе.

У ову пустињу стигох вођен Божјом руком и промишљу. И нисам се опирао томе. А некад сам бежао, исто као сви други грешници који у себи не носе мир Божји. Признајем, иако ме боле речи ове исповеди, изгарао сам у том бесциљном бежању као наше шуме усред јулске жеге. Ипак, верујем да ће ове речи уједно бити и глас покајања које доноси утеху и спокој. Често се поводимо варљивим узроком и образложењем како бежимо од неке своје затечености са којом се рвемо и коју никако не успевамо да победимо, као Јаков у борби са незнатим анђелом. Успут, заборављамо да то најчешће и није ништа друго до бежање од самога себе, а да човек тога није ни свестан. Тако се и у мојој души, из дана у дан, као и приликом прве молитве коју изговорих окренут према Истоку и пре одласка на починак, јављао несвладив немир који је био бунт и сукоб, као што то беше Ахавов слог против Бога.

Бејаш од оних страна где се последња мисао пред сан изговара на српском језику. Поникао сам из народа који има једно тело, три главе, три свести, а исти језик. Ове три главе, управљане са три свести, очима нису могле да се гледају. Залазиле су, тако, засебно, а међусобно криво завађене у своје богомоље где се мољаху по латинском, грчком и турском закону. Отац ми беше угледан не само по пореклу, већ захваљујући његовој спретности и мудрости. Он је ликом највише подсећао на свога свеца заштитника – Светога Ђорђа, а израз лица му је највише подсећао на сокола којег је идући у лов носио на десници. На Ђурђевдан би обавезно позивао и своје рођаке из суседног засеока, где су се белели њихови двори и где се на месту иконе Светог Ђорђа и запаљеног позлаћеног кандила, зеленио барјак са цитатом из Курана.

Мајка ми беше чувена лепотица која је мога оца приликом њиховог првог сусрета заувек опчинила. Она је сваке вечери у својим очима поздрављала и скупљала светлост звезде Данице, а пред зору је испраћала таквим речима као да се опраштала од својих најрођенијих.

Моју кућу похараше рођаци који су праметнули вером у нади да утекну од ноћи и да зацаре зором. Вазда су ћулили уши, слушали шумове и гризли ваздух. А када се зачуо хоћин позив на молитву, били су ревноснији од свих Турака. Оца ми на препад ухватише и на колац набише, иако то тамнопути паша није тражио. Тај Анадолац, који ово поднебље није волео због чудних звукова, мириса и људи, живео је у својим сновима. Сањао је узбуркане таласе мора и бацао мрежу све у нади да ће пронаћи драгуљ среће. Овакав сан често му се јављао, али увек је остајао недовршен и недокучен. Лађом је кретао увек изјутра када је по околним брдима већ попустила отежала свежина. Једно је бубрило и односило га на пучину. Уместо морских риба, трагао је искључиво за срећом коју је, а у то је безмерно веровао, скривала ова плава, непрегледна грдосија од слане воде. Неуморно је замахивао и бацао невелику мрежу. После првих неколико забачаја, а то је увек дешавало приликом трећег покушаја, под прстима би осетио тежину која се запетљала у мрежу. Задихано је вукао док је очима севао по дубини мора све у нади да ће угледати ковчежић. Набубриле му жиле на рукама и на врату. И никада се би преварио. У мрежи се увек исти исти ковчежић са златним катанцем затицао. Авај! Пре него што би из воде извукао сандучић, сваки пут су његов сан разбијали овдашњи звуци. И никада није успео да додирне жарко жељени златни катанац. Био је то један од највећих разлога што тамнопути Анадолац никада није успео да се навикне на ову средину, на њене људе, мирисе и звуке.

Пашу је изненадила свирепост мојих рођака који једва да су нешто турски натуцали.

– Е, вала, неискусни јатаган је најжеднији славе и крви! – прозбори са ниподаштавањем Анадолаца.

– Честити пашо, када се крв осуши, она потамни, а нови, блештећи јатаган поприми боју старих јатагана. – дахтали су као преморени пси моји потурчени рођаци.

– Па јесте, али та боја се не стиче преко ноћи, већ годинама у тешким мегданима. – узврати паша и мрко их пресече погледом.

– Честити пашо, ми смо најверније слуге Алаха и султана. Вернији смо ти од најбољег и најпозданијег аскера.

– Можда тако и јесте, али ваљаном оку неће промаћи разлика која се ничим не може превазићи! – обриси им паша. Окрете коња и дода: – И скратите муке том несрећнику! Мојој слави нису потребне његове патње.

Мајку, две сестре и брата силоваше рођаци и одведоше их у касабу. Тамо су их, као стоку, на сред трга као робље продали неким Шиптарима или Чеченима. Никада их више нисам видео. Све сам то са брда гледао, и завијао у себи као одбегли вук, знајући да им не могу помоћи. Био сам потпуно неспособан. Вукао сам се и потуцао по недођијама и јамама наших брда где сам риком истеривао вукове из јазбина. У шуми проведох три месеца, а да ока нисам склопио. У мени се распламсавала мржња и жеља за осветом, али није ми се дало да се осветим, да кољем своје рођаке потурчењаке и да њиховим главама окитим храст наред авлије. Као да ме је нека невидљива сила водила све даље од родног краја. Мисли су ми се кући вазда враћале. Пред собом сам виђао излудела лица својих потурчених рођака, њихове конаке и амбаре. Видех себе како окићен огњем у руци и бесом души залазим у њихове одаје и кадим их

смртним пламеном уз урлик немани која је дивљала у свакој набреклој ћелији мога тела. Изнад свега, желео сам да им се светим и да им затрем име које је, уједно, било и моје. Жеља ми остаде пука замисао, а моји умњаци никада не осетише њихову крв. Што сам више желео да им осрамоћене трупове спалим насред њихових похараних дворова, опасане ниским кулама и минаретима, ноге су ме све мање слушале. Као да и нису биле моје. Што сам свакога јутра жустрије желео да се вратим у свој крај и да свој нож почастим њиховом крвљу, ноге су ме све више удаљавале од те могућности. Сваким заласком сунца ноћ ме је затицала све даље од оног што сам желео, ка чему сам у сну ходио.

И тада, док сам лутао по нашим брдима, спазих неки стећак на којем није било много украса. На њему је писао: „Није твоје да судиш, јер грех је грех, а ти гледај да овде спасеш душу своју, док још можеш. Ја пронађох мир у праштању и ништа ме више овде не везује. Пролазнице, нађи мир и спокој души твојој као што ја нађох својој.”

Није било ни имена ни презимена. Лепо исклесана ћирилична слова која су се понегде већ изломила и истрошила окруживала су знак крста. Испрва нисам много обраћао пажњу на те речи. Бејаш обавијен тугом и мржњом. Одлазећи, учини ми се као да је из крста избијала нека тајанствена, мека бела светлост. Окренух се и не видех ништа. Када наставих да корачам, поново на потиљку осетих ту светлост која ме је дуго пратила све док нисам престао да мислим о злу.

Чиме сам се хранио и како сам стигао у манастир, ни сам не знам, али сећам се да никада ни у чему нисам оскудевао. Увек сам ноћивао код чобанина или млинара. Сиротиња ме никада није одбијала, а имућнији су давали колико су мислили да ми је довољно. Био сам им

захвалан и нисам одавао да сам из угледне фамилије. Једном ме је и један Турчин почестио. Позвао ме је за своју трпезу и заузврат није тражио ништа. Многи су се томе чудили томе, али више ником нити сам постављао, нити давао одговоре.

Ноге ме и надаље нису слушале, па сам се предао њима да ме по својој вољи носе. Не умем то да објасним, али био сам свестан да ме нека снага чува и прати. Знао сам да немам чега да се плашим.

Примећивао сам и чудне ствари. Што сам чешће прелазео неку реку, у мени се све јасније јављао потпуно нови осећај. Беше то осећање неке до тада непознате љубави која је све више расла. Није то била она страст којом сам некада препадао девојке. Беше то до тада непозната љубав праштања и мира. Срећом, многострадали отац се побринуо да нам често долазе монаси и подучавају нас Јеванђељу, те сам још као дечак упијао Христове речи.

Замонашио сам се у малом манастиру који беше посвећен свецима, видарима -Дамјану и Козми. Ту сам провео седам година. Уверен да су ми они ране зацелили. Захваљивао сам се на свему свецима видарима и с миром у срцу одлазио на починак. Чудна мисао ми не даде мира. Испрва покушах да је сузбијем, али што сам је више потирао, беше све јача, и све несноснија. Најзад схватих. За мене ни у овом манастиру нема мира, јер мир се не везује за место или простор где нам у праху остају трагови стопа, а за собом остављамо само сећање и сенку на зиду.

Ваљало је наћи мир који једино у сопственој души битише и који ни од чега не зависи, до од нас самих. Тако се у мени се поново рађао немир пута. Вазда су ме изједале узбуркане мисли, а у сновима нож и огањ. Схватих да сам далеко од тога да ћу овде стећи душевни

мир, те сам уз благослов мога духовника кренуо даље, на исток.

Промисао ме је чувала и помогла да избегнем многе невоље.

Море ме је заиста одушевило али истовремено се у мени јављао страх од свих немерљивих дубина. Док сам прелазио преко мора, читао сам поглавље о Јони. То ми је помогло да издржим пловидбу. Стигох у Свету земљу и поклоних се Христовом гробу. Оданде кренух у пустињу где коначно души својој пронађох мир.

Временом, скинуо сам своје ризе и заменио их бојом пустињског песка. Монаси које сам затицао по пустињи питали су ме зашто не носим црнину као сви други. Узвраћао сам им питањем: Због чега се они определише за црнину? Нико да ми одговори.

Лутао сам пустињом без страха и удисао мирис тишине која се ни са чиме не може упоредити. Молио сам се испрва за своје родитеље, брата и сестре и за спас душе своје.

Како је време одмицало, у мени се све јаче јављала жеља да се помолим и за грешну душу мојих рођака који ми убише оца, мајку, брата и сестре дадоше у робље, а кућу ми до темеља спалише. Прво се и сам зачудих таквој жељи, но после прве молитве за њихово спасење, би ми лакше.

Често сам посматрао змије и њихов накот како гамижу по пустињи боје злата и вешто се боре за опстанак у овој пустахији. Чудио сам се изгледу и лукавству шкорпије која не зна за време, јер у недоглед вреба и ишчекује своју несмотрену жртву да је изненади и убије. Никада се нисам запитао зашто ли све то постоји и чему ли служи?

Молио сам се за душе Бедуина који су ми понекад излазили у сусрет и нудили ме врелим, јаким чајем и

свежом лепињом. Заузврат, лечио сам понеко оболело дете знајући да ћу успети иако, сем молитве, никаквога лека нисам имао. Никада нисам изневерио бојажљив, забринут или већ љутит поглед уплашене мајке и гордог оца који су понекад са неповерењем посматрали моју работу. Мало је требало па да се њихови витки и грбави ножеви забију у мој гркљан, но на свом потиљку осећао сам као млеко белу, невидљиву светлост, која ме је пратила, јављајући се и у прави час сузбијала зле мисли оних који су ме окружавали.

Волео сам караване који су увек мирисали на балеге камила, на свежи чај и мајчино млеко.

Дивио сам се палмама и уживао у укусу презрелих смокви и урми. Док сам током жарког дана обрве своје озарио небеским сводом овог поднебља, дотле сам се током хладних ноћи покривао звездима и својим молитвама. Тада сам се већ молио за цео свет и престао сам да носим ризе боје пустињског песка. На себи сам имао бели вео и такав сам одлазио и у Јерусалим да прославим Васкрс. Ходећи по врелој пустињи, по калдрмама јерусалимским и других мањих градова, свима сам делио наизуст знане речи Христове љубави. Окупао сам се у Јордану и излазио у души чистији него икада раније.

Често су ме наши монаси запиткивали зашто уместо црне ризе облачим бели вео. Осмехнут одговарао сам им постављајући питање на које ми нису знали дати прави одговор. Католички фратри су се обрадовали мојој појави, али су се исто тако брзо и повукли у своје обријане образе и погледе уочивши да не припадам ни њиховом учењу. Јевреји су били заузети својим дугим зулүфима и свој поглед упирали ка Зиду плача, док су се муслимани незаинтересовано затварали у своје мисли и вртели бројанице у хладу смокве или неког трема.

И као што рекох, о Васкрсу сам се обрео у Јерусалиму и тек сазреле поморанџе делио скитницама и блудницама. Целивао сам мошти у манастиру Свете Катарине и не знам већ којим сам се све језицима користио. Чини ми се да уистину постоји само један језик, језик усправног Човека који мало збори, али чији поступци миришу на љубав.

Иконе сам ретко виђао. Њих сам носио у себи и њихове обресе проналазио у лепоти залазећег сунца. Сутоп позлати небеса, а одмах се и небески свод постепено преобрази преузимајући обресе јутарње љубичице, да би на крају, после нагле белине, сва ова красота ишчезла и поздравила месечев сребрни сјај.

На зло више нисам ни помишљао. Делио сам Божји наук и онога поподнева када ме неко дивље племе ухвати и усред жутих стена узавреле пустиње разапе. Не на крст, него о стену која беше груба и ужарена. Прво ми спалише мали дрвени крст са врата, затим ми поломише руке и ноге. Церили су се мојој немости и уздаху, но када су ме кастрирали, не могах да задржим урлик. Уз грохот смеха и псовки, набише ми уд у уста док ми је крв полако цурила низ бутине.

Из себе прозборих Христа и постидех се што узимам његове претпоследње речи на крсту. Нисам се осећао довољно достојан да би их казивао у себи. Злу се ни у том трену мишљу о освети нисам супротставио. У свом болу и грчу, угледах ону белину коју одавно понесох са собом. И тада ме убузе мир. Утонух сав у њу. Неочекивано, угледах своје измрцваљено, голо тело које је непомично висило, као одбачена изсцеђена крпа о стени пламено златне боје. И видех своје мучитеље како плуваху по мени и своје задовољство не нађоше у мукама мојим.

Сасвим природно, у мени се појави осмех спокоја и мира. Поведе ме у наслућени и незнани тајни свет. Тад, коначно, спознах мирис тишине.

Белешка о писцу

Песник, прозни писац и преводилац Драгомир Дујмов је рођен 17. марта 1963. године у Сентешу (Мађарска). Дане детињства је провео у пограничном бачком месту Каћмару надомак града Баје. После матуре у тадашњој Српскохрватској гимназији у Будимпешти, уписао је студије на Филозофском факултету у Новом Саду где је 1989. дипломирао на групи Југословенске књижевности и српски језик. Од исте године ради као професор у будимпештанској Српској гимназији „Никола Тесла”.

Од првог броја Српских народних новина уређује рубрику за децу, а такође од самог оснивања учествује и у раду Српског позоришта у Мађарској.

Објавио је три самосталне збирке песама: *Сунце се небом бори* (1992), *Немир боја* (1997) и *Меридијани* (2000).

Драгомир Дујмов пише и прозу. Објавио романе: *Бели путеви* (2000), *Воз савести* (2005. и 2009, друго издање) и *Раскриће* (2006) и «Време месечарења (2014) и „Огледало од зеленог јасписа“, те збирке приповедака: *Згужвано доба* (2001), *Превозник тајни* (2005) и *Будимске приче* (2007); збирке есеја о Стојану Вујичићу *Чувар пештанског кандила* (2005) и есејистичко-документарно дело *Будимпештом српски знамен* (2012).

Аутор је и научних дела из историје Срба у Мађарској *Заборањени српски листови у Будимпешти* (2007) и *Сантовачки летопис са допуном* (2010).

Дујмов је аутор либрета прве српске рок-опере *Пастир вукова - Свети Сава* (1994), која је успешно извођена у Мађарској, а такође и у Србији. Превео је и адаптирао драму Фридриха Диренмата: *Краљ Јован* (1995) која је у сезони исте године била на репертоару Српског позоришта „Јоаким Вујић” у Будимпешти.

Превео је народни играказ Игнаца Нађа: *Избори* (1997), дело Шандора Хуњадија: *Процветале су већ трешње* (1998) и *Писмо Гарсији и друге поучне приче*, у избору Александра Оквуда (1998).

Члан је Удружења књижевника Србије и Друштва књижевника Војводине.

Крајем 2003. године у Будимпешти му је додељено признање Задужбине Јакова Игњатовића, а следеће године је изабран за председника кураторијума ове институције.

За роман *Воз савести* Драгомиру Дујмову 2006. године у Београду уручена књижевна награда Матице исељеника Србије „Растко Петровић”.

ИСТИНА ИСЦЕЛИТЕЉСКОГ ДЕЈСТВА

Драгомир ДУЈМОВ: „Огледало од зеленог јасписа“; Задужбина Јакова Игњатовића и Српска народна самоуправа у Ержебетварошу, Будимпешта, 2015.

Формом и садржајем, свим новинама у погледу концепта, прозно дело „Огледало од зеленог јасписа“ најближе је жанру малог историјског романа. Њиме најпре потврда трајности, или доследности писца Драгомира Дујмова (1963. у Сентешу, Мађарска) у привржности таквом тематском интересовању за догађаје у далекој прошлости, чијом се спознајем знатно лакше може разумети и време садашње. У основи, тиме и у самом језгру приче о опсади и ослобођењу Будима најпре су оне реалистичне, дакле, стварносне/непобитне историјске чињенице до којих овај писац-истражитељ стиже зналачким пребирањем по старим, мало коме знаним књигама, ишчитавањем прашњавих списа и летописа, путописа, налажењем грађе у историјским и другим архивима, у верским књигама... Како му се и то показује недовољним на путу до књижевне истине ка којој тежи, а то је такође једна од битнијих стилских одлика свих његових прозних остварења, следи ауторски дослух са народним предањима, са митовима и за причу благодатним легендама, те надградња свега за свеобухватнију причу сабраног. Таквим, иначе, добро осмишљеним укрштањем разних повесница о људима и догађајима из далеке прошлости, из периода којим је у овој књизи обухваћено време од три и по века, о аутентичним историјским личностима, али и о оним

незнаним актерима, настаје књигом-огледалом изнова живот. И бива видљива и истина којом је коначна избрисана бар једна из мноштва белина, такозваних *белих мрља* у европској, једнако и хришћанској и отоманској повести са зачетком у четрнаестом веку.

Управо на тај начин, дакле, без подела на тематска поглавља, роман „Огледало од зеленог јасписа“ Драгомира Дујмова саздан је од знатно чвршће прозне целине која је тематски у потпуности усредсређена на осветљавање једног великог историјског догађаја, са значењем судбинског, преломног трену у европској историји: опсада Будима од стране Алијансе хришћанских европских држава и коначно ослобађање од Турака 2. септембра 1686. године, после равно 145 година отоманске, моћне исламске владавине у овом делу Паноније, тик уз само срце Европе. То је истовремено и сурова прича о верском рату, о оном вечном у сукобу три религије, ислама, јудејизма и хришћанства, за чије је ортодоксне следбенике, било да је реч о државницима, војсковођама, или о научницима, о вероучитељима, као и за политичаре, по старој дефиницији, рат продужетак политике/мисије само сада другим средствима. И ту, током сукоба на верској основи, а што је у средишту свих прича на страницама овог дела, нема никакве толеранције, тиме ни спасоносног компромиса који се у једном трену и нуди османлијама од стране хришћана-ослободилаца, уинат стзрахотним губицима нема никакве извесности при остварењу бар привременог мира који би могао да потраје колико и сам човек за свога земног хода.

О оном суштинском у том трајном, чини се и вечном сукобу на релацији ислам-хришћанство-јудејство, Дујмов казује причом са животне путање главних протагониста овог дела: Луиђија Фердинанда Марсиљија, полихистора, пустолова, али и запаженог, некад доиста

чувеног научника, полиглоте, znalца религија, војног инжењера-стратега, страсног картографа, по чијим ће замислима и надзором 1699. године бити повучена граница између хришћанске Европе и Отоманског царства, а што је неминовно уследило после слома Турске на врху освајачке пирамиде, код Беча и Будима, Сенте и Београда. Потом и веома потресном причом о страдању Исака Шулхофа, рабина Будимске ашкенаске заједнице, те фрагментима из живота Хазерфана Хусеина, чувеног турског историчара од којег Марсиљи учи турски језик и уз његову научну подршку истовремено сакупља грађу за будућу књигу „Војно стање, успон и пад Отоманске империје“; астролога и астронома Ахмеда бин Лутфалаха Мунецибраја, али и Јеврејина Абрахима Габаија, који младог, науци преданог Марсиљија подучава и тајнама на страницама Курана... Да, ту су, на том групном портрету са Луиђијем Фердинадом Марсиљијем у истом „Огледалу од зеленог јасписа“ и мини-портрети једнако и турских и хришћанских војсковођа, а међу њима, и то на обе зарађене стране, међу јаничарима, али и милитарима тада још млађаног поручника српске милиције Саве Поповића Текелије, као и међу многим будимским пашама (Мехмедпаша Јапјахаша, Абдурахманпаша, Мустафапаша Соколовић, Чолак Мехмедбег (за век и по турске владавине Будимом, чак шездесет и двојица паша и беглербегова били су српског порекла), налазе се и Срби, шајкаши из Коморана, чију је флоту предводио Павле Бакић, славни јунак из Мохачке битке. *Обучени на турски начин, као јаничари, али и као шајкаши, као милитари, у светлоплавим униформама мађарског кроја - вели писац- какве ли коби, Срби из будимског Табана и шајкаши из Коморана говоре истим језиком, певају исте песме.*

Приметно је такође ауторова тежња за историјском истином, ма каква да је, тежња за објективношћу,

небитно у чију је то корист, или на чију је штету. Осим оног што је доиста непобитна чињеница, што је документ, грађа из разних, али и аутентичних историјских извора, Дујмов и у ову своју причу уграђује, где им је место и кад им је време, многе мудрости/цитате са страница Библије, Курана и Талмуда. Изговорене у датом трену, оне истовремено осветљавају оно суштаствено у нечијој верској привржености, а у чему је, уинат многим сродностима, истовремено и разлог, односно објашњење немогућности међусобног, али искреног и трајног измирења. Тако, примера ради, и Абдурахманпаша, командант одбране Будима, на позив хришћанских војсковођа да се преда и тиме спречи даље крвопролиће, одговара: - *Ми своју узданицу предајемо на милост Алаху, а даноноћно, свом душом и умећем, радимо у корист наше вере. Никако није могуће да размишљамо о предаји тврђаве (...) већ и стога што је сујетни, а највећи противник и победник над таиштинама јесте сам Алах. О предаји Будима може се преговарати искључиво у случају мировног уговора између Турске и целокупног хришћанства.*

При читању и овог дела Драгомира Дујмова, захваљући управо уверљивости слова о злу и о трагичностима људских сукоба који настају као одраз неспоразума, свакојаким различитости у уверењима, међу њима и оним најдоминантнијим, религијским, с разлогом, дакако, искрсава и мисао Иве Андрића да су „све градове, све народе, покретале, и још покрећу, исте жеље и исте страсти и одатле долази да се у свим временима враћају поново иста зла и исти преврати“. У мислима о злу и начину владања, а још у младости фасциниран учењем Макијавелија и Гвичардинија, и наш нобеловац стоји на истом, сродном им становишту. По Макијавелију, *људи никад не мењају своју машту и своје начине понашања*“, а Гвичардини дели то мишљење са

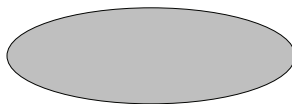
образложењем: *„Мењати своју природу према околностима времена веома је тешко и готово немогуће. Андрићев рани дослух, односно блискост са таквим уверењем, а што управо овим својим делом потврђује и писац Драгомир Дујмов, видљива је и у овом Андрићевом запису: „Између онога што се десило у историји и онога што се дешава данас постоји само једна разлика – временска. Других разлика не може бити, јер су и то били људи од крви и меса.*

Драгомиру Дујмову је радом и на овом делу, као и у претходним, знатно обимнијем, такође много чиме осветљивачком роману *„Време месечарања“* (2014), пошло за руком да остане међу себи сродним ствараоцима који истраживањем грађе за књигу, потом и писањем, разоткривањем минулог истовремено казују/разјашњавају понешто и од оног и те како важног/актуелног у времену садашњем. Да осветле прошлост како то ни историчари не успевају. Јер, како то при речи о истини у историјском роману казује српски филозоф др Ристо Тубић (1947) *„истина је увек ближа историји коју откривају велики романи него општи закони за којима трагају социолози. Стога је за историју важно да буде писана стилем који подстиче машту у читаоцима, не зато да би се аргументи и анализа избегли, већ да би се удахнула потребна поетска и драмска снага. Истина је оно најбоље што имагинација може да пружи, а писац је стога позванији од историчара да открије и поново постави изгубљене истоприске везе.“*

Ка таквом провиду до истине, следом почетних речи владике Николаја Велимировића, узетих као мото овог дела, па све до завршне реченице о великом Марсилџијевом науку праштања, упућује и сама симболика садржана у наслову романа *„Огледало од зеленог јасписа“*. Јер, камен јаспис, по веровању многих народа, а са

посебним значењем у кинеској традицији, познат је као *врхунски неговатељ исцелитељског дејства*. Када се користи у исцеливању, уједињује све аспекте нечијег живота и *подсећа људе да помажу једни другима*. А још кад је овај *камен среће* зелене боје, осим што, као и сви други јасписи, при додиру коже, у присном дослуху са дамарима човеку даје храброст и упућује га на скромност, зеленом, бојом живота, више од других - појачава вид. У свим правцима! Вероватно и при провиду кроз и за сва времена.

Давид КЕЦМАН ДАКО

ЖАРКО ЂУРОВИЋ

УСПЕЊЕ ЉУДСКОСТИ

Зашто је Његош наш савременик?

Основни постулати “Горског вијенца” садржани су у чину људскости, слободе, воље и пријекора. Ти атрибути везују се поуком и за ово вријеме. – Зашто Његоша можемо сматрати савремеником.

Иако је владичанским позивом био везан за вјеру и њене догме, Његош је највише полагао на освједочење људских и земаљских начела. Свијет је сагледавао кроз призму сталног прожимања и преплитања, обнове и раста. Те мијене су биле највећи изазов за пјесника, будући да свемир и душа немају краја. Преображаји су једнако присутни у природи и духу. Та преображавајућа снага свијета представља у ствари суштину очовјеченог бића. То је и разумљиво, пошто је човјеков живот саздан од сливања духа у вријеме. Паскал каже: *Све је једно. Све је различито.* И Његошева мисао има сличну потенцију: *Нове нужде рађу нове силе.*

Снага духа барометрира живот. Њоме се зазива мисао свијета и олакшавају удеси живота. Подарења су природе. Њеног свемоћног кретања и метаморфозе. Она се, дакако, настањују и у бићу човјекове персоналости као њена егзистентна саставница.

Промјене осадржавају вријеме. Њихово клатно додирује и преименује једну суштину другом. Изаткава просторности духа. Богати га. Духу даје мисао да

досегне универзално и нуждено. Мисао за Његоша је чинитељ свијета. Он је не рашчлањава. Своди је на удар, на есенцију. Тако су његове мисли вишезначне и дјелатне. Увијек способне да покрену на мобилност и немирење са постојећим свијетом. У питању је један снажан и свеобухватан полет духа, који једновремено остварује више рефлекса у бићу субјекта. Средишни је људскост. Он шири значење свијета, трагајући за његовим дубинама и непознатицама.

Његош вољу сматра узвишеним чином. Али оно што проистиче из ње, дошло је путем различитих сензора, који кад се удруже, окрилате стваралачку мисао. Мисао стоицизма, будући да је он жижа свеукупне човјекове вриједности.

Сложићемо се са чињеницом да Његош у „Горском вијенцу” исказује различита осјећања и ставове. Битно је чију природу исказује – игумана Стефана, Вука Мандушића, владике Данила, Скендер аге или Мустај кадије.

Та разноврсност ликова (у њима је дат поглед на свијет) чини овај ненадмашни спјев позорницом историјске самосвијести. Јер, живот се слично извору, завршава увиром. Увиром у неки већи и сложенији ток. И тако стално, док траје духа и природе. Његош је био свјестан да су живот и душа два незаобилазна знака, дијалектички условљена. Души је дато да хвата непознате стране свијета. Пронађе једно поље сазнања, а назру се њих више!

Нећемо погријешити ако кажемо да човјек себе ствара из властитих осјећања. Она су му духовни завичај. Тиме се не поричу божје узрочности, које су у ствари узрочности споја човјека и природе. Божја сфера је у суштини духовна сфера, а она има премоћ над свиме. Да је јача људска од божје мисли показује и Његошев боравак

у цркви Сан Пјетро у Риму кад није хтио да цјелива познату хришћанску реликвију: *Црногорци не љубе ланце.*

Бог је услован као све што је фикција, мада знамо да је и фикција свијет, посебно у сфери стваралачког чина, који на прави начин отвара живот и његове скривене дубине. Све је условно, што значи недовршиво. Отуда стална заокупљеност да се куца на двери непознатог, замишљеног свијета. Да се кроз лирски субјекат пројигира његова варљива дубина. Његош је схватио да је у природи пјесме да прераста из слутње у истину. Само тако може да се допре до жељеног значења. А значење је увијек у предворју нужде. А ми добро знамо да нужда рађа енергију. На тој подлози Његош је заснивао своју филозофску и пјесничку мисао, у сталном страху да се човјек не отуђи од себе и свијета. Његошев свијет је катарзични свијет. Отуда његово често незадовољство човјеком. Незадовољство добија облик пријекора: *шта је човјек а мора бити човјек.*

Живот је толико узвртљожан да се питамо ваља ли се борити. А мора се борити, у име живота. Човјек је *сламка међу вихорове*, али је он и снага која може да мијења свијет. Нужда и воља узрокују то мијењање!

Ако Његошеву поезију сматрамо поезијом рвања човјека са животом, ми је уједно можемо сматрати поезијом пророштва. Визијом видовитости раствара будућу стварност, у коју се сливају муке и много невидјела. Али и васкрснуће човјекове снаге и неуништивост људског духа: *Над свом овом грдном мјешавином /опет умна сила торжествује: не пушта се да је зло побједи.* Ако постоји снага и дух, а Његош смисао живота управља ка тим ознакама, онда постаје јасно да биће које располаже снагом заноса и дубином духа може себе да види у футурској егзистенцији. А у томе управо лежи сврха живљења. Дакле, занос је нужен да би се освијетлило

оно што ће доћи. Једино чему се покорава Његошев дух је неумитност борбе за људске циљеве и за вјечност часног живљења. Тако се и ствара *покољење за пјесну створено.*

Та вјечност трајања у Његошевој поетској експозицији има сличности са Аристотеловим схватањем трајања. А шта би друго било настојање које доходи из прошлости у будућност, увијек држећи визију на узди моћи. А човјек може, ако је обдарен духом и страшћу, да управља судбином, а не да чека најаву бога, коју је и сам Његош, иако по наслеђу пастир вјере, стављао само у вербални план. Бог је замијењен човјековом слободом. То је оно величанствено што се занемарује. Религија хоће послушност и покајност, док Његош тражи борбу и слободу у најпунијем значењу. Нема опроста ако се на човјека насрне алом и зјалом: *Удри врага, не остав му трага.* Човјекова мука родила се прије религије. Религија ће заувјек остати њен хроми пратилац. Његош помјера вјеру у страну зарад потреба земље и слободе. То се види из бројних примјера, посебно из грандиозног лика игумана Стефана. Он јесте позивом отеловљење вјере, али га Његош даје у позицији нарушавања строгих хришћанских норми.

Па и примјер Светог Петра Цетињског у много чему је поучан. Учествовањем у биткама мировало је митрополитско звање. Нужда је то условила, а ми морамо разумјети нужду, јер је слобода најсветија ствар. Или тачније речено: вјера је саката без слободе! Схватимо отуда гест црногорских свештеника што су масовно учествовали у биткама са Турцима. Крст је замијењен јатаганом, све док олуја турског пакла не прође. То је свјетски феномен. Нужда мијења правила живота. Његош осјећа било народне муке, па ће, не

једном, окренути леђа религијским опсесијама: *Ове горе не трпе регуле*.

Ни лични Његошев живот није био хришћански беспрекоран. Ни кад је у питању владалац ни кад су у питању еротска осећања, снажно наглашена у најљепшој пјесми нашег језика „*Ноћ скупља вијека*”. Лице таквог црквеног ранга препустило се еротској кристализацији осјећања. Он је тако владичански „гријех” претворио у неизбрисиву поетску врлину. Да би „спасили” Његоша хришћанина од Његоша љубавног „развратника”, дрско је преиначен тај велелепни рукопис. Пјесма је из првог лица једине „преведена” у треће лице, чинећи је тако *неутралном*, бар са црквеног становишта. Професор Миодраг Поповић каже да се Његош нигдје није толико удаљио од хришћанства као у љубавној поезији. Његош је у машти волио другачије но хришћански пјесници, каже он.

Марсел Пруст дошао је до закључка да је љубав нешто што је јаче од човјека. Да је неко лудило које му је додато. Питање Његошевог односа према женама и даље је под велом мистерије. А зна се да су многе најљепше жене тога доба, једнако у Бечу, Трсту, Напуљу и Риму, уздисале за њим. Штета би било да су сви ти уздаси остали узалудни. Његош је био човјек слободних гестова, а црквену одежду носио је само кад је морао. Имун је био на пријекоре са стране, који су допирали до руског царског двора и до Светог синода Руске православне цркве.

Није му одиста било лако. Приговарано му је што нередовно врши богослужења, што је радо и често „прикивао” поглед за лица лијепих жена, да се превише зори у црногорској ношњи, да је склон трошку, да ужива у игри билијара, да се карта... Многе тужбе падале су на Његошеву главу. Све терет на терет. Једна мука

замјењује другу. Владарска црквену. Лична и владарску и црквену.

Његош је у суштини био и дубоки песимист. Песимизам најприје укреше ватру у пјеснику. Отелотвори сложености живота. Његове судбинске импулсе. Како у несрећној земљи да буде друкчије. Црна Гора мора се стално опирати глади и насртајима Турака. Изнутра је једе злоба и братственичка нетрпељивост.

У животу се траже ова или она рјешења. Његош је најмање тражио божја. Тиме нећемо рећи да Његош није био религиозан. Јесте, али само у мјери да вјера не води сљеповидости. Зато се и окренуо поезији као „спаситељици духа”. Она му је пружила могућност пуне слободе визионирања живота, па религиозно код њега бива успутно. Можда само да појача оне фреквенције које већ постоје у човјеку. Да их неком врстом унутрашње силе мобилише на јача кретања. Кад је нешто удружено – јаче је. Са тога становишта прекоријева великаше – узрочнике губитништва. За Његоша је пресудно каква осећања и страсти гаји човјек. Човјек је за њега све. Бог му је само декоративни атрибут. Да би се лакше заспало!

Немјерљиве силе рађају човјекову рањивост. Искушавају његову моћ и трпеност. Разастиру многе тајне и чудеса. У „Горском вијенцу” је кроз конкретну стварност, кроз суочење два свијета и двије вјере, истакнута потреба како да се бранимо од зле судбе. Од турског атака и личне зловоље. За Његоша је сила (он ту мисли на тиранску силу) несрећна кривуља безобзирја. Изричит је у њеном апострофирању: *Коме закон лежи у топузу, трагови му смрде нечовјештвом.*

Сила се обично заклања иза гордости, али је гордост гријех уколико је везан за силу. А сила је у свијету много. Ниште људску артикулацију. Његошевског човјека „трагически конац прати”. Једини начин да

одоли најезди силе и мрака је прихватање прометејства као животне одреднице. Не помиње се тек онако *борба непрестана* и не помиње се узалудно паклена негостољубивост свијета: *Св'јет је овај тиран тиранину, а камоли души благородној.*

Кроз игумана Стефана Његош даје човјека разапетог у муци и искушењу: *Нико срећан, а нико довољан, /нико миран, а нико спокојан.* Игуман Стефан је оличење мудрости, воље, трпености, снаге. Зна шта је љутња и пријекор.

Пјесник филозофски доводи у везу васиону и човјека. Тражи им подударности. Ако је васиона замисљена као ланац узрока и посљедица, није ли таква ствар и са човјеком. И њега карактерише стање зависности. Све је у свијету зависно и колебљиво – и душа у тијелу и стењујуће море и у мору небеса. Зависност је неотклоњива. Она је и слава и пораз човјека. Његош то стално акцентује кроз спјев.

Велики пјесник кроз лице туђина (Турака) не даје само оно што се збило. Он даје универзалне ознаке да је нужна борба са злом. За искорјењење тога зла не иште се божја милост, него се траже посједовни извори снаге: *Ал тирјанству стати ногом за врат, /довести га к познанију права, /то је људска дужност најсветија.*

Његош је стално у позицији да истиче пријекор као насушност живота. Пријекор се креће линијом сталне прогресије. Очигледно је да у пријекору има различитих тонова – благог и оштрог пријекора, алузивног пријекора. Ови тонови прелазе из чистог поетског стања у филозофску сферу, пунећи стих маштом и узбуђењем. Рећи ћемо да су Његошеве идеје тако темпиране и тако дубоко промишљене да дају одговор на сва питања живота.

Једно је непорециво: дух тражи лијек за људску главобољу, која неће престати, јер неће престати живот. Његош је изричит у маркирању нарави, искуства, памћења. Пјесник таквог формата добро зна шта су идеје живота, шта је њихова колотечност. Он их гледа у развојном процесу. Стално измјенљиве и стално богатије. По Његошу је све у знаку надовезаја. И дух и слух. И мук и громогласје. Под појмом живота подразумева се све оно од чега се тка живот. Живот се у Његошевој поезији потврђује као супротност узајамности.

Вратимо се поново теми пријекора. Пријекор у „Горском вијенцу” има логички слијед. И кад се призива сјећање не може се без удјела пријекора. Градња овог спјева не би била функционална кад се не би нивелисале истине и жестине пријекора. А оне се могу учинити таквима ако их фундира дубока поетска условљеност. Што је у спјеву дат облик драме треба тражити у ствараочевој далековидости. Поета је кроз уста бројних ликова различитог карактерног значења свемоћно фиксирао муку живљења на ратовима опрљеној земљи, Црној Гори. Снага је у одолијевању тој муци, а она ће као аманет да дјелује за „далеко неко покољење”.

Тематски оквир „Горског вијенца” је прошлост. Она је инкорпорирана у свагдашњи живот Црногораца. Прошлост је схваћена као извориште витештва, жртвовања за част и славу, правду и друге етичке постулате поносних црногорских племенштака. Па ипак, Његош се не либи да сав догодбени живот стави под питалачки знак. Варничке искре пријекора. Прекоријева се „ученост” попа Мића, прекоријевају се Црногорци – турски сватовњаци, прекоријева се лажни сјај которске господе, женска превртљивост, турска пизма и надменост. Пјесник „Горског вијенца” види живот као један огромни зјап који се не може избјећи а да у њега не потону многе

људске жеље и снови. Оно што остане, оглође груба свакидашњица. Зато се призива дух, не би ли са грбина живота отјерао маглу неспокоја: *Нека буде борба непрестална, нека буде што бити не може.*

Природа је најпоузданији савезник препородитељском духу. Разумљиво је настојање човјека да јединство природе споји са јединством духа. Тако срасли постају јачи и стаменији. Његош стално потенцира нераскидивост те везе. Зато пријекор и воља овдје добијају дјелатни чин, не потирући живот. Са пријекором се испробава човјекова несталност и виталитет. Ослушкују се њихова дејства. Казују гдје се и када се буди људска нужда. Да ли је нужда упила етичке принципе и у којој мјери?

Све што је велико и лијепо рађа се из спонтаности. Тако је и са мишљу, храброшћу, љубављу. Што се созда у тренутку, кола духом као моторичка снага. Уосталом, човјек зна да је тек онда остварен ако је чврсто спојен са оним што воли. Вољење је константа живота. Његош у “Горском вијенцу” маркира људску узвишеност, посебно мисао о љепоти, о храбрости. Прва је оличена у појави божанствене снахе бана Милоњића, а друга у светом односу према оружју: *А у руке Мандушића Вука биће свака пушка убојита.*

Оружје се слави само ако га је нужда условила да брани људскост и врлину. Свака друга алтернатива је сувишна. Његош је одређен у негирању јунаштва из обијести и злих намјера: *Јунаштво је цар зла свакојега.*

У „Горском вијенцу” богу се не даје штићенички статус. Он је космичка, али не и земаљска мјера. Тај јеретички став произишао је из чињенице да је бог немоћан да успоставља ред у свијести човјека. Не би иначе допустио да га нападају рђа и зло. Бог наводи

човјека на пасивност, а Његош га доводи у позицију да надјача невољу: *Небо нема без грома цијену!*

Варају се они који мисле да је свијет само оно што се види. Свијет је и оно што се замишља. Оно што оплоди машта и оживотвори имагинација. Његош та два чина ставља у равноправан однос, свјестан да и невидљиви облик нечега постаје видљив уз посредство имагинације.

Субјект је оvdје покретан и даје на увид многоструке одбљеске визија и призора. Оне у овом дјелу имају складан оркестарски распоред и дубоку животну окосницу. Скоро сваки стих је синтеза једне животне суштине и значења, што је само у власти стваралаца генијалне креативности. Па и пријекор који смо узели као један од важних мотивацијских фактора код Његоша има најчешће морални корелатив. И смрт може бити човјеков одабир ако је узрокује витештво и слободарје. Свјетковање смрти није антиживотно, јер га покрећу дубоки етички принципи. Његош прекоријева слабиће које је прва невоља раздробила. Није у питању само човјек сталеза него човјек уопште, мада је пјесник посебно „оцрнио” великаше који су зарад мрачних калкулација изгубили образ и душу. Између зулумћара и измећара брзо се успоставља веза блискости и на њу се Његош обрушава свом силином. Пријекор је добио карактер оптужбе.

И као што најчешће облаци навјешћују кишу или олују, тако и велики пјесник најављује шта нам ваља радити. Пословичком тачношћу каже гдје и када треба истрајавати, како се понијети према злу и охолости. Ваљда на свијету нема пјесника који има тако бројан и разноврстан регистар поетских порука. Мисли просто гејзирају једна за другом, увијек у новој значењској констелацији и нијансама. Пријекор се настањује у мисли и у осјећања веома снажно, рекли бисмо до

крешчендираног стања. Али су они редовно такви да их прати најпојнији занос. Поезију је теже увести у драмско обличје него је исказивати по већ примјењиваној шеми. Његош је преко драмске форме дошао до врхунца пјесничког израза, фаворизујући поетско-филозофску мисао кроз изворан народни језик.

Ваља истаћи да Његош не бира ријечи. Оне одабране постају кад их доживљај сам склопи. Такве ријечи не старе, јер их окрилаћује дух и сензибилитет. Кад је ријеч предата једном динамичком ритму и поетски прочишћеном изразу, онда је та ријеч вјерни одраз дубоког унутрашњег немира, који што се више истражује, постаје дубљи.

Кад се погледа „Горски вијенац” као поетска творевина, постаје јасно да је он међаш нашег свеукупног духовног простора. Нигдје, ваљда, као у њему слика, звук и порука нијесу добили тако дубинска сагласја. И мука је код Његоша лијепа, ако наговјешћује разбистрење ситуације у којој ће човјек тријумфовати.

Његош исповиједа себе, друге, епоху. Он зна шта је усамљеност: *тужан сирак без игдје икога*. Код њега је мисао постављена у само биће егзистенцијалне драме. Постојати значи дјеловати духом. Дух преносити на заједницу, која мора имати своја уронућа не само у прошлост него и у будуће егзистенције: *Све природа снабдјева оружјем/ против неке необуздне силе, / против нужде, против недовољства*.

Читава скала тематских тачака у „Горском вијенцу” заталасана је снажним упливом имагинације. Збороване људи, њихова потреба да се дијалогски откривају није нова /и код Хомера је налазимо/, али је код Његоша добила завидну пјесничку маркацију. Психолошки миље видан је код сваког лика у овом дјелу, које је различито и по чулном и по осећајном виду, а и по природи

историјског опредмећења. Игуман Стефан је центар умног живота. Његов духовни немир прелива се у историјску перспективу.

Живећи под влашћу песимистичког схватања живота: *У ад ми се живот претворио*. Његош је био увјерен да песимизам може пјесма надјачати. Његово дјело није само дјело мишљења него и судбине, па и властитог самосажаљења, које је умногоме проширило видокруг пјесникових духовних спознаја, али и скратило живот пјесника опчињујуће снаге.

Мисао код Његоша је мисао највећег домета, згуснута у изразу и смислена у виртуелности значења. Ријеч је о њеном унутрашњем склопу, који у истој равни држи и догађај и личности, имагинирајући све то дубоким пјесничким заносом и кодовима најузвишенијег бола и патње.

Његоша је убијала болест, али га је више убијала јака ријеч. Предајући се без остатка њеној омами, трошио се и изгорио, брзо. Понекад је пуцањ ријечи убојити од пуцња пушке!

Суштина филозофије, а тиме и поезије је да открива разлоге нашег постојања, сплет оних трансцентних сила које нас чине мислећим и увијек приправним за суочење са животом. Ако то изостане, нијесмо Његошеву мисао на прави начин разумјели. А то је разумијевање данас потребније него икад, јер су врлину људскости затамниле многе порочности које су равне удесу.

ЈОВАН АРАНЂЕЛОВИЋ

ЗНАЧАЈ КРУШЕВАЧКИХ СУСРЕТА
КЊИЖЕВНИКА И ФИЛОЗОФА

(Трајне вредности романа Добрице Ћосића)

Као и други важни појмови тако се и култура одређује на различите начине. У овом разматрању поћи ћемо од тога да *националну културу* чине наука, филозофија, књижевност, односно целокупно стваралаштво одређеног народа. Али, осим о националним културама у које, разуме се, спада и српска, уобичајено је да се говори и о европској култури, да поменемо само њу.

Величанствени домети античке грчке филозофије суштински су чинилац њене културе. Друго битно одличеје и претпоставка изузетне снаге те културе корени у приближно уједначеном развоју свих њених облика, при чему поред филозофије треба посебно истаћи и књижевно стваралаштво као и уметност. Тај дух, посебно захваљујући хуманизму и ренесанси, у потпуности је уважен и оживотворен у модерној западно-европској култури, у њеним посебним националним оквирима. Битно одличеје тог процеса је уједначеност развоја не само књижевности и филозофије, већ и других облика сазнања и стваралаштва при чему посебно треба поменути напредак наука које су имале значајан утицај и допринеле развоју модерне културе, посебно њене филозофије.

Време хуманизма и ренесансе, односно препорода европске културе, филозофије и уметности, стваралаштва у целин, и у свим његовим облицима, оживотворује се

угледањем на грчко-римску културу. Овај препород траје од XIV до XVI века, дакле у времену у којем је Србија била поробљена; коренит преображај наше културе, да поменем само њу, без изборене слободе у националним оквирима није могућ, иако то нипошто не значи да и у том положају српски народ није остваривао изузетне домете у неким областима, посебно у књижевности, али не и у филозофији. Њу ће до нашег времена угрожавати извесно занемаривање грчке филозофије, али и њене културе у целини.

За изразиту већину наших филозофа све почиње нововековљем, дометима европске филозофије, како модерне тако и савремене. Ово истичем јер сам дубоко убеђен да без овладавања грчком филозофијом и без угледања на њене домете за сва времена, нема истинског препорода наше филозофије. Све док грчка филозофија и њена култура у целини остају скрајнуте, нема наде да ће се, посебно у српској филозофији, постићи преко потребан напредак.

Највише домете ниједна национална *европска* филозофија не може достићи ако у њој не настају и дела трајне вредности. Наша филозофија мора бар наликовати нашој књижевности у погледу моћи да превазилази оквире ефемерног, епигонског и безначајног. Без тих домета нема могућности да она у већој мери наликује западно-европским дометима. На том путу, угледање на српску књижевност има такође изузетан значај.

Михајло Ђурић је створио дело трајне вредности поред осталог и зато јер је од појаве својих првих већих радова посебну пажњу посвећивао грчкој филозофији. Његов стваралачки пут завршава се кратким текстом, заправо белешком “Филозофија на раскршћу” (мај 2009. год.) у којој читамо: “Ништа није изгубљено све док смо истину будно свесни свог дичног српског корена,

древног грчког завичаја и општечовечанског европског опредељења, то јест док у нама гори племенити пламен умне воље за непрекидним самопотврђивањем тог световног тројства” (подвукао Ј.А.).

То је један од важних начина, ако не и најважнији, на који се, по мом уверењу, могу превазићи изузетно велики губици у времену робовања српског народа, дакле у једном периоду од највећег значаја за препород европске културе којој припада, разуме се, и наша. Истински помак наше културе у духу “општечовечанског европског опредељења” назначен је у Ђурићевом ставу да без “световног тројства” као једног од важних путоказа нема покретања бржег и сестранијег процвата наше духовности и повећања њеног доприноса европској. Видовданским сусретима у томе припада значајна улога; на том путу даљег унапређења посебно српске филозофије, али и наше књижевности, заједнички сусрети су од непроцењивог значаја. Свест о вредности њихове повезаности ничим се не би смела нарушити јер она осмишљава очување садашњег, годинама учвршћиваног и оправдаваног назива ових плодних сусрета.

Али, да је и филозофија од значаја за књижевно стваралаштво сведочи већ и то што су велики српски писци њој посвећивали знатну пажњу. Посведочићу тај значај на једном сасвим једноставном примеру, наиме на неоснованој сумњи Добрице Ћосића да је створио дуговечно дело, да се гаси његова књижевна улога. Тај став изнео је и у Времену змија (1999. год). Пребогато духовно искуство филозофије уверљиво показује неодрживост става да са “светом који је минуо у понор историје”, како пише наш велики романсијер, пропада и његово књижевно дело. Искуство филозофије сведочи да са пропашћу, на пример грчког света нипошто не губе вредност ни филозофија, ни књижевност, ни уметност, односно ништа духовно

створено у том свету. Духовно садржи снагу која успешно одолева разорној моћи историјског времена.

Да је такво искуство имао у виду Добрица Ћосић, убеђен сам, не би о себи изрекао речи које су га - без обзира што је то порицао - сасвим природно тешко погађале и потпуно непотребно чине несрећним јер је без икакве сумње створио романе које никаква стихија времена, а поготово клевете евро-атланских слугу, не могу трајније угрозити.

Искуство које овде помињем уверљиво сведочи да је величина грчке филозофије и стваралаштва постала “видљивија” и чак изразитија у нововековљу. Разорна моћ времена била је потпуно немоћна. Та величанствена филозофија и та ненадмашна књижевност настале су у свету који је нестао у “понорима историје”, створене су за вечност. На њој као на исходишту и основи настају најразвијеније националне културе Европе, али оне Игоове.

Добричине речи као и указивања других књижевника говоре о још нечему, можда и важнијем; она сведоче о тежњи свих великих српских стваралаца да пишу дела трајне вредности. Бранко Радичевић је ту тежњу изразио на најбољи начин; рекао је да ће надмашити Бирона (Бајрона) у чему је и успео, али и Рубенса у чему га је омела прерана смрт. Важно је уочити да се надмашују узор. У том ставу показује се неуништива узорност античке грчке културе. Поменимо, на пример, да се учитељ реторике не може назвати успешним ако га његов ученик не надмаши у беседништву. Агонски нагон од Хомеровских епова надахњује све области живота грчког света.

Нажалост, не може се рећи да су наши филозофи посвећивали довољно пажње књижевности, да су се угледали на њу, да су следили њен пут стварања дела трајне вредности. Ако је лако указати на наше

књижевнике који су, као Б. Радичевић и Бранко Миљковић, иако рано преминули, посвећивали изузетну пажњу тежњи да стварају дела највише вредности којима надмашују своје велике узоре, ништа слично не запажамо кад је реч о нашој филозофији. Без њеног угледања и у овом погледу на нашу књижевност неће бити значајније промене на боље.

Један од најважнијих циљева крушевачких сусрета књижевника и филозофа јесте да се учврсти свест о значају уједначеног развоја наше књижевности и филозофије, без чега нема наде да ће се постићи значајнији помаци у нашој култури.

Завршићу ове назнаке изражавајући чуђење што се сматра нормалним да и највећи српски филозоф Михајло Ђурић није књижевник, али се тешко прихвата став да један од најзначајнијих српских романописаца Добрица Ћосић није филозоф о чему уверљиво сведочи, на пример, књига Време зла. Добричино “дуалистичко биће”, посебно у приступу НАТО агресији, у супротности је са филозофским приступом који се оштро противставља таквом рату а нипошто не може бити и за њега и супротстављен њему.

Овим речима не поричемо право писца да управо “дуалистичким” приступом изрази своја осећања, своје тешко и тегобно духовно стање због страдања и патњи које је српски народ преживљавао у овој гнусној злочиначкој агресији.

Никада нисам схватао зашто се тако често просто занемарује или се то не зна да је чак и за пуко сасвим површно овладавање филозофијом – као, уосталом и за друге области сазнања и стваралаштва – потребно “сатирање на послу”, да употребим израз једног од највећих филозофа свих времена.

Треба ли уопште и рећи да се овим оценама нипошто не умањују изузетне вредности ни Добрице Ћосића, ни Михајла Ђурића, већ се о њима исказује нешто што је несувисло порицати. Они се у овом погледу не би ни најмање двоумили. Али, неки сматрају да ће увећати углед чак и највећег писца, ако га прогласе филозофом, ако све оно што није књижевност у његовом делу означе тим појмом. Међутим, приређивач тих текстова Ана, Добричина кћи и он сам, на најбољи начин су их именовали изразом “пишчеви записи”. Постоје и дневници, разговори какви су Екерманови са Гетеом, изјаве, полемички и публицистички текстови итд. Потпуно је несувисло све то назвати филозофијом, а то се понекад чини.

Основна сврха овог текста није оспоравање предлога да се промени назив крушевачких сусрета - јер је то већ учињено – већ је општија. Наиме, треба се једном заувек ослободити заблуде да је све што неко напише, а што није резултат ни стваралаштва, ни научног, утемељеног сазнања, сасвим сигурно филозофија. Фихте је у потпуно другачијој мисаоној вези с огорчењем изразио став налик овоме; није мало оних који су убеђени да ако немају дара како би се посветили уметности, ако им је математика неразумљива и несавладива, ако због њеног значаја за друге науке нису ни за њих, онда мора бити да су за филозофију.

Насупрот том потпуно несувислом убеђењу, увек сам веровао да ако неко није ни за шта друго како из области стваралаштва, тако и сазнања, онда је сасвим извесно да је понајмање за филозофију. Има толико других вредних и уважаваних послова којима се такви могу посветити и успешно их обављати. Треба имати на уму да је не случајно филозофија столећима важила за краљицу наука, односно схватана као морално као мерило домета и вредности свих других облика свести.

То је јасно изражено и у Аристотеловом спису О песничкој уметности. Он је уметност уздигао изнад историографског сазнања, јер је она више “филозофска и озбиљнија ствар него историографија”; она не говори о томе шта је Алкибијад урадио или доживео, већ општије - да неко са “оваквим или онаквим особинама има да говори и дела овако или онако по вероватноћи или по нужности”.

Добрица Ћосић није наш први велики писац који је посумњао у трајну вредност свог дела. Поменућу још једног великог књижевника који је рекао да његово генерацији “није суђено да ствара велика и трајна дела”. Мислим, разуме се, на Р. Драинца.

Прво да кажем да се нипошто не би смело губити из вида да су вредности дела и, поготову, судови о томе врло променљиви и да погрешне процене нису нимало неуобичајене чак и кад је реч о највећим ствараоцима. Те вредности се могу губити, али и временом оживљавати, чак постојати знатно веће, односно другачије. Оно што је било изузетно уважавано или што је у времену настајање било хваљено, чему је придавана непролазна вредност, може се временом показати као неоснована нада и губити у “понорима историје”. Ту судбину доживео је праксис покрет, али и њему својствено схватање филозофије.

Потпуну супротност овоме представља је став који је о дуговечности стварања у времену свог песничког деловања изрекао Драинац. Исто важи и за његову изјаву да неће ни покушавати да ствара “дубока и трајна дела” јер његово време то не омогућава.

Искуство сведочи да у неком времену такве судове можемо изрицати само кад је оно прошло. Предсказивање је и иначе увек неизвесно, поготову кад постоји мноштво чинилаца који одређују, на пример, трајање у времену. Ипак се може рећи да у “поноре” о којима говори Ћосић, завршава оно чега се одричу и сами аутори. Изражавање

сумње је нешто потпуно различито од порицања вредности онеме у шта се веровало, поготову ако то више не побуђује пажњу културне јавности.

Светови пропадају из различитих разлога и под дејством различитих сила. Грчки, на пример, јер није био у стању да се примери дOMETИМА и захтевима филозофије и свега духовног што је у њему настало. Ратови, изложеност спољашњим нападима, унутрашње неслоге итд. су разуме се важни чиниоци. Али, пресудан значај има раскол између духовног и “постојећег” егзистентног света. Прилагођавање које имам на уму, односно усаглашавање постало је могуће у нововековљу, са настајањем света који се свим својим духовним моћима приклања дOMETИМА грчке културе. Ипак, одлучан преокрет настао је “револуцијом једног великог народа”, (1789) која је показала да људи могу стварати бољи свет од оног у којем су живели. То је један од важнијих увида Кантове филозофије.

Шта омогућава дуговечно опстајање духовног и кад светови у којима је оно стварно пропадају? Омогућава га то што се управо променом тог духовног оно одржава, што је промена претпоставка његовог уграђивања у нешто боље. Та тежња ка бољем - коју на најбољи начин оличава духовно - јесте претпоставка његове неуништивости. Могу се навести и други разлози али не тако важни као овај који сам поменуо. Од тих других разлога можда је вредно имати на уму да се духовно одржава и због значаја који има за сазнање и разумевање света који је пропао. У овом смислу трајну вредност имају и ставови Аристотела изнети у његовом делу Политика, иако је време разорило робовласнички систем. Духовно је, дакле, и сведочанство о свету у којем настаје и који временом пропада.

Насупрот томе, промена света, односно оног што егзистира обично води слабљењу или пропасти тога.

Наравно да је реч о промени оног на чему се темељи постојећи свет. Промена, поготову према бољем, може бити фатална у односу на постојеће стање. Такву промену представљала је револуција 1789.

Ово се може изразити и уверљивије ако кажемо да из филозофије и књижевности - поменимо само Канта и Игоа - потиче и одржава се став о тежњи човека да мења свет у којем живи и то да га мења према бољем. Из живота нашег времена рађа се и свим средствима учвршћује став да је, на пример, за Енглеску, али и за империјални свет у целини, најбоље да остварује своје себичне интересе на штету других народа. Себични интереси уздижу се до светиње, чиме се изобличава и духовно до мене кад оно губи своја изворна одличја.

Тај раскол - који се јасно појављује већ у колонијалном свету и који узима застрашујуће размере са идеологијом о некаквој америчкој изузетности - у темељима је савремене кризе планетарних размера. Само разарањем тог раскола постаће могуће избављење света, односно стварање услова да се потврђује човекова склоност према бољем.

У нашој савремености промене узимају разорне размере и погубне облике, одређујући судбину највећег дела наше планете. Америчка хегемонија имала је различите облике да би данас завршила у погубној заблуди по све народе, посебно оне мале, о тобожњој њеној изузетности. То начело америчке политике даје њој тобоже право да свет уређује по тој својој мери или говорећи истину по њеним интересима.

Али, не би се смело губити из вида, као што се често чини, да у остваривању тог разорног и по свет погубног убеђења она више не може деловати потпуно разобручено као доскора. Отпори тој бахатој тиранији поробљивача многих народа постају све снажнији са

рађењем вишеполарног света, са тежњом многих држава - не само оних највећих - да се супротстављају насилништву Империје, да своје националне интересе остварују у складу са сопственим начелима. Рађа се Европа, поменимо само њу, о којој је сањао Иго, а она унитарна у којој велике силе остварују своје интересе потирањем разлика и подређивањем народа сопственим циљевима све више губи снагу и моћ.

Да је поменута заблуда о америчкој изузетности продрла у све поре чак и обичних чиновника ове земље, јасно сведочи изјава америчког амбасадора у Београду који је био на дужности пре садашњег Скота. На питање новинара како може сарађивати са српским националистима он одговара да је и сам амерички националиста али - обратите пажњу - зато што је његова држава најбоља на свету и да и Срби могу бити националиста али зато јер воле своју земљу. Најбољој, изузетној држави која као таква може и треба да уређује свет по својој мери, противставља Србију као земљу коју њен народ може да воли. Дакле два опредељења - једно за државу у сваком погледу најбољу на свету, друго за “вољену земљу”.

Европска унија се ствара супротно Игоовим замислима како због тога јер искључује Русију, тако и због тога јер уништава “славне особености” европских народа. Најзад, и оно најпогубније - јер се ствара Унија подређена интересима Имперје и то као њен “вазал”.

Треба се надати да ће победу, у правом смислу историјску, однети замисао Игоа и најзначајнијих интелектуалаца окупљених на Европском мировном конгресу у Паризу 1849.

* *Саопштење на заседању Крушевачке књижевно-филозофске школе, јун 2016.*

Поезија

РАДОМИР УЉАРЕВИЋ

ИЗМЕЂУ

на мојој је страни све и ништа
пролазим између

те две особине
две осовине света

као неутешна опомена
тај пламен смрти

та ватра која се
смехом гаси и смехом пали

та ватра која
васкрсава таму

ИСПОД СУНЦОБРАНА

проводе божје време
троше нинашта
јединствену прилику

бог се разуме се удаљио
на безбедно растојање
и оставио нас да трагамо

поглед није проникао
у пределе златних ветрова

и плавих брда
тамо из шума долазе звери
посећују нас - блиске рођаке
и њуше трагове дивљине

НОЈЕВА АРКА

падају све кише
ја сам све кише које падају
ја сам тело кише
моје тело је дух кише

мириси ланских цветова
у пупољку су
запечитили време
да не пролистају

ја сам сведок о вери у потоп
ја сам направио арку
и устремио прамац као и ноје
у прошлост

немам изгледа да се пренесем
у ово време
иако су моја весла хитра
и моје мишице јаке

падају друге кише
и враћају се на место
одакле су потекле
први пут

ПИСАЦ ВИРУСА

сви они хитри шетачи
од прије тридесетседам година
напустили су улицу слободе
и сишли међу живе
удахнули живу ватру

прогутали грч од утробе
прогутали ветар и лудо а
које је угравирано на сваком челу
у утроби мајке
сваке бебе која је незачета

али у кодовима укрштених ветрова
савијени су пергаменти
наредбе о враћању међу живе
и ми ћемо се са њима
стропоштати у амбис

и крв ће прострујати жилама
које су угашене
и опет ће се бјесомучно
поиграти с нама
неки аутор вируса

неки благи дух
кога смрт не саблажњава
кога надахњују недеља
и за кога ће се поколења жртвовати
а почело је

лудо па се закотрљао
као лопта

која ће се одмотати
кад дође време
које не пролази

БАЛ ВАМПИРА

Слова луда налазе се свуда

лудо је у свету
лудо је изван света
лудо је доба дана
кад вампири хитају на доручак
а смркава се на ади

кад близанци срастају
у једну биљку
и крвожедно испијају пехаре
који су опточени
златним зубима

лудо је свако лудило
и свака памет
луда је свака реч

свако слово
које твори сваку реч

луди су сугласници
и самогласници
луђи су сугласници
и самогласници
лудо је свако слово
лудо је а
лудо а

ЈОВАНКА СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

ПОПЛАВА

(15. маја 2014. године, у Добој
излила се ријека Босна и оставила незапамћену
пустош у историји и души овога града)

Стигла као болест у кости Добојграда...

Вода... Вода.... Вода...

Тог јутра подигла дванаест људских тијела из
Породичног гнијезда Закасњела спавања и загрљаје
Иконе Богородице Тројеручице Светог Саве
Симеуна и Николе са црквених зидова

Клупе и дрвеће у парковима Оранице и ливаде
Слике из Галерије Дуге разговоре Смрти из историје
Судске пресуде Књиге и тапије

Албуме са старим и новим фотографијама
Неотворена писма Кључеве из брава
Страну кревета на којој ми дијете спава

Теглице са дјечијим оброцима и ципелице
Са кућног прага

Трагове црва у страницама очевог кревета

Плакате позоришних представа седамнаестог
Добојског Театар феста Најаве у новинама
И све што се догађало тога дана...

Вода...Вода... Вода... У нама и Онима
Који прије смрти нису набавили сопствени живот

Подигли се Ножеви из корица Сјекире
Са месарског пања Људи испод срчаних марамица
Да бране четрдесет пет хиљада на смрт претучених
Књига из Градске библиотеке...
И данас у нама њихове бјелине живе

Вода која нас плавила има облик својих таласа
У нашим тијелима од пјешчаних кула

Вода... Вода... Вода...
И кад је нема
Опет је дио наших живота

ГРАНЧИЦА ЈЕДНОГ ФИКУСА

Пеглајући његову кошуљу избјегавајући сјенке
Околних ствари које се ломе преко стола
Откидох гајтаном гранчицу фикуса

Никада до тада нисам осјетила бол остатка стабла
Који се растаје од дијела свога тијела
Бјежи простор кроз који бих и Ја могла
Изван овог нестајања
Као шум воде из пегле претворен у пару

Не напушта ме језа од врелих отисака

Претварам се у крагну око врата
Коју посебно глачам по цијелој површини
Заобилазећи прво дугме (до крагне) на кошуљи

Оно је увијек откопчано да врат не трпи
Тјескобу овог свијета као и пегла што сања кошуљу
Која се не налази у мом ормару

Сунце огледа своје тијело на стакленој
Вази У сусједној соби из које тек
Пуштено коријење гранчице фикуса
Провирује у живот

МАЛА СВЈЕТЛОСТ РАДНЕ СОБЕ

Испоставило се
Да имам Радну собу са улазним вратима
Наспрам зида који се баца на кољена
Да подупре Југоисточну страну неба у прозорима
Док кроз њих сунце успиње виолинске жице

Свјетлост се појачава на зиду
Са књигама на полицама
Да доврши започете пјесме
Којима сам Одсјекла косу Пресјекла тијело
Да ме више не присиљавају на заједнички живот

Од Оног што ми је остало
Могу да живим Не нарочито добро
Него како сам навикла

А ова два преостала зида Радне собе
Стрпљиво са упаљеним свјетлима
Испод слика Хусара Глише Шремзера
Петковића Черњавске Татовића... Чекају
Да збир свјетлости додају
Онако како сам годинама замишљала

Коначно да ме у столици на којој сједим
Убије Сјај Ово док пишем

ПЛИВАЧИ, ВОДА

На знак пиштаљке поскакаше у воду

Отплуташе далеко Један поред другог
Потапајући тамну страну глатког тијела

При сваком завеслају Пливачи у своју улицу
Из грудног коша додају ваздух
Ковитлајући га кроз водене таласе
Који би неког из свог загрљаја
Могли избацити на површину

Већ слутим напола голо тијело
Како плута воденим страхом
И открива свој живот
У који сам све ове године вјеровала

А шта је ту ново Кажем себи
И Оном до себе
И Оном до Оног испред мене
И Оном испред свих у борби за злато
Осим несраће што ниси имао више среће

И среће што се То није баш теби догодило
Него Оном у чију срећу ниси сумњао
За кога се зна да је једини међу несрећнима
Као што се о Њему сада ништа не зна
Двадесет година послије

МИЛАН ВУЧИЋЕВИЋ

ТОКОМ ДУГЕ ШЕТЊЕ

нага усамљена жена
на великој каменој плочи

која ме је одмерила молећиво
и одсутно а потом се опрезно
спустила у таласе и снажним
замасима отпливала толико
далеко да сам устао и наставио
даље до малог рта са ког се
боље видело отворено море
чије је светлуцање гасило
осећање кључања свирепих
симетрија и нестајања...

*док невољно навиру речи:
стадовити стид, наклапало,
самоћа која се гуши властитом
светлошћу...*

ЛИСТАЈУЋИ КЊИГУ О МОНЕУ

истина тог насликаног дана: као да се
локвањи киселе сред јабланастих
(у међувремену пар врабаца је слетео

на расути ледени угаљ... ослонио сам се
о лопату дивећи се цвркутавој црној
храпавости у снегу која је задивљујуће
повлачила нашу недовршену светлост)

сенки, сребра, плавети и руја... кисео
купус у широкој посуди на столу, док
тама наше оностраности постаје све
прозирнија... укратко- од златних мрља,
утихлих жаба и јата локвања понекад
се, у зимској ноћи, заиста може дисати
и лебдети

изнад потоњих вода
о схватљивој светлости
и крви које не подривају
и не предвајају
најдревнији пут

ледено
устукнулих
чула...

ИГРА, ОПИСИ

*кишобраном благо ударам по ниским
граната воћњака да бих гледао како
густе латице разноси ветар*

и, неочекивани присни одјек... када се
одједном (кроз слику мртве природе

на зиду) сруче плодови... тишина
свођења истањене светлости док
заобилазим свежи људски измет
који лагано прекривају густе
латице... потом почињем искусно
и злурадо да мислим на анђеле
који слећу на блистави врх
чувене игле... оно осно
потом замах и блесак између
јабука, ораха, кромпира
и мртвих зечева о смеђе рујно
златној милини безреких заноса...

ипак, не забрављам, да сам
записујући уводне слике ове
„песме“, свој изнурени мозак
покушавао да поредим
са усијаним голим хрбатима
собне игре наспрам игленог
уха пуног сунца и чисте
обећане земље...

НЕБОЈША ДЕБЕЉАКОВИЋ БАГДАЛСКИ

ЕТИДА ДРУГА ЗА БУБУ

Тражио сам те
У ноћима несанице
Распитивао се
Код јутарњих ноћобдија
И радохоличних раноранилаца
Око поднева обраћао се
Случајним пролазницима
Тражио сам те
У празнини празнине
И нисам досегао
Истину о теби
Коначно исцрпљен
С вером у нови дан
Закорачих у снове
Лежај је био уткан
У башти са цвећем
Покривали смо се звездама
А снажили песмом зрикаваца
У неко доба сасвим тихо
Чули су се звуци
На лепом плавом Дунаву
Потпуно срећан и смирен
Држах те у наручју
Изненадни кркет жаба
Наговештавао је неку непогоду
С Богом у себи
Милових ти косу плаву

ЗОРАН ЂУРИЋ

ОД ХОДАЊА

Уморио сам се од ходања

Земља се пода мном већ растресла

Танак слој глине клизи

И време сам истрошио

Не водећи рачуна о времену

За мном је остало више него преда мном

А секунде измичу

Измичу ми и столице и чаше

Програмиран сам са грешком у програму

Крај видим тамо где га нико не види

У својим очима

ЕДВАРД ЕСТЛИН КАМИНГС
(Edward Estlin Cummings (E. E. Cummings))
1894-1962

ВОЛИМ СВОЈЕ ТЕЛО КАД ЈЕ ПОРЕД ТВОГ

волим своје тело кад је поред твог
тела. Оно је нешто ново.
мишице нарочито па и твоји дамари
ја волим твоје тело. Волим све што је његово,
ја волим његову пут. Волим да опипам кичму
твога тела и његове кости, и дрхтај-
чврст-гладак скуп и који ја могу
поново и поново и поново
да љубим, ја волим да те овде и онде љубим,
ја волим, благи додир, узбуђујући ток
твоје најежене длаке и оно-што'-стоји
преко набораног тела... И очи крупне љубави-зачуђене

и можда ја волим језу

тебе која си подамном тако неприметно нова.

МОЈА ЉУБАВИ

моја љубави
твоја коса је право царство

где царује краљ таме
твој темен је игра цвећа

твоја рука је као мали пропланак
препун успаваних птица
груди су рој белих пчела
а горњи торзо
твоје тело ка мени као април
у којем из пазуха долази пролеће

твоје бутине су бели коњи упрегнути у кочије
краљева
она су као борба доброг минстрела
међу њима се пева пријатна песма

моја љубави
ти си носила капу
чедног дијаманта од твог духа
коса твога лица је као борац
недужан иако је изгубио битку
твоја коса преко рамена је као војска
победник са помпом

твоје ноге су стабла забрављеног
чије воће се често једе због заорава

твоје усне су господари у скарлету
чији су пољупци помешани са краљевима
твоји обриси
су свети
који чувају кључеве од крви
твоја стопала до глежњева као цвеће у вази
од сребра

твоја лепота носи драму флауте

твоје очи су издајничке
од звона која носе поруку кроз тамјан

ХАЈДЕ ДА ЖИВИМО ОДЈЕДАНПУТ БЕЗ МИСЛИ

хајде да живимо одједанпут без мисли

под усправним дрвећем
Олуја
почиње: мозак од памети вировите
'воде да следи љуте снове
на плажи. Око поноћи,
месец
гребе по кожи уређених брда

ни једна литица ништа постаје као зеница
хајде да живимо као што светло које жеже
и дајте тишину,
зато што Вирови опет постају:
(после мене) љубав, и после тебе.
Понекад се осетим празан тако
празан ја не знам упорно Сада'
дах и Десет-стрела учине да
наше усне понекад поцрвене, понекад порасту

МОЈ УМ ЈЕ

мој ум је
једна велика жеља од неповратних ништа који додирују и
кушају и осећају и чују и виде додир и
секу са оштрим погубним оруђем
у агонији сензуалних замки које ја припремам .
белих као хром а потом плавих као кобалт
било како било ја
осећам да јасно постајем узбуђен као и увек
постајући нешто помало различито, уствари
баш ја
Где беспомоћан вриснем и црвеномодар
постајем од љубави.

НА КИШИ

на киши'-
тамно, сунце залази
увлачи се у оклоп ја седим и
мислим о теби

светли
град као твоје лице
твоје мале јагодице улице
од смеха

твоје очи пола-
модре
пола-анђели и твоја успавана
усне где тече цвеће пољубаца

и
овде је слатка стидљива пируета
твоја коса
и потом

твоја песма плеса
душе.ретко вољена
једина звезда је
прозборила и ја
мислим
о теби.

Са енглеског језика превела Тања Пајић

Едвард Естлин Камингс (1894-1962), амерички песник је песник који је привукао пажњу читалачке публике својим слободним стихом, стилем који је препознатљив и особен, слободне синтаксе. Школовао се на Харвардском универзитету, а потом је као санитетска служба отишао у Француску за време Великог рата. Прву књигу је објавио 1922, а поезију објављује од 1923. Сабрана дела су му штампана 1968. Писао је поезију, прозу, позоришне комаде...

Из савремене пољске поезије

ЈУЛИУШ ЕРАЗМ БОЛЕК

ИЗ КАЛЕНДАРА ПОЕТЕ

ЈУЛ

живот је тако сладан
ако га промениш у бајку
пробај да је себи испричаш
истрљај очи
капљица то је воде
пиркање је ветар
искра ја пламен
песак је земља
само додир је тајна
додирујеш погледом
то је најдужа историја
колико приметиш
толико ћеш добити

АВГУСТ

више више и више
узимај пуном шаком
колико год можеш
из угла богатства
када је време за ситост
користи га
раскош је само тренутак
као пиркање ветра
остаје после њега туга

удобност тражи жељу
упијај
препорођене
предеље
лидаћке фантазије

НОВЕМБАР

само пар речи
украдених
испод зачараног прста магле
капљућих као сузе росе
у оку огња
успомена
које пламен не може да прогута
у памћењу
опстанак без краја
ехо стиже
сопствени глас
лишће које открива дрвеће
сакрива личне тајне
сказалке сата
непрестано померају се
али време је стало

*Превод са пољског: Данијел
Гжешчак (Daniel Grzeszczak)*

Јулиуш Еразм Болек (Juliusz Erazm Bolek), Варшава. Песник приповедач, фелтониста, аутор сценских дела. Објавио је 14 књига, издавајмо: „Приватна опасност“, „Скраћенице ЛУДИЛА“, „Срце муње“, „Арс поетика“, „Стакато“, „Животне тајне“. Добитник је неколико међународних награда, издавајмо: Награда УНЕСКО, 2010 за поезију.

БОШКО РУЋИНЧАНИН

МИОДРАГ Б. ПРОТИЋ О ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈИ УМЕТНИЧКОГ ДЕЛА И УМЕТНИЧКОЈ ЛИЧНОСТИ

Модерна слика није прозор кроз који се гледа на реалан или измишљен свет: она је како каже Протић, „постала ствар, симбол по себи, па више нема потреба да репродукује ствари око себе“. Савремени уметник, дакле, не слика стварност онакву каква она јесте него онакву како је доживљава и осећа. У модерној слици „ништа није у разуму што претходно није у осећању“. Стварност се, дакле, прелама кроз индивидуалну призму уметника, и у слици је појављује као његово осећање, став, поглед на свет и коментар.

Вентури каже да „уметник који слика дрво није уметник зато што слика дрво него зато што слика једно своје осећање тог дрвета“. А каже и ово: „Вредност једне слике не зависи од приказаног предмета реалног или идеалног, већ од начина на који је одређен мотив представљен“. Дакле, од личног осећања и индивидуалне форме.

Вентуријевом мишљењу Протић и три своја коментара:

Први:

„Вредност слике не зависи од правца - идејног програма на коме почива већ од индивидуалне снаге самог ствараоца, од тога како се манифестовао у оквиру једног или другог схватања, колико је и каквог личног

доживљаја, страсти, у каквом интензитету изнео из дубине свога бића на површину свога платна...“

Други:

„Вредност једне слике није у томе што је у сферама импресионизма, или у сфери кубизма. Она је добра ако садржи снажно осећање, оригиналну мисао, узбудљив поглед на свет, а лоша ако све то не садржи...“

Трећи:

„У добром сликарству ствари се не дају као ствари, него као представе ствари и као симболи. Тежи се интегралу, кубном корену живота, испољавању личне једначине; од предмета иде се ка осећању, идеји, идалу, који, ма како да је `објективан`, мора да се изједначи са личном интимом ствараоца да би био - уметност. То је иманентна особина сликарства као таквог...“

Однос модерног уметника према стварности показује сву драму овог феномена.

За разлику од класичног уметника који под стварношћу подразумева само оно што види, савремени сликар разуме стварност као нешто што се не сазнаје само чулима него и мишљу, осећањем, идејом. На слици се стварност даје онако „како се осећа, шта се о њој мисли, шта се на основу ње рађа у човеку“.

Више се, пише Протић, „не материјализује објективна перцепција стварности, него лична визија. Тежиште је на субјективном. Некада је на слици видљива реалност била у првом, а оно што је дело уводило у домен уметности - у другом. У савременој уметности је обрнуто: људска, субјективна побуда је у првом, често једином, а реалност у другом плану...“ Али, кад је реч о модерној уметности „стварност се много више и потпуније манифестује ако се прелама у

стваралачкој личности него ако се даје у објективистичким опаскама“. И не само потпуније него и значењски богатије а самим тим и универзалније.

Факат је да уметник данас спољни свет сагледава у себи или себе сагледава у спољњем свету. Према томе, поимање стварности је сасвим субјективне природе. Оно у првом реду зависи од „снаге моралног и интелектуалног узраста личности: од тога колико он стварност уме да види, да је осети, да је кондензује у једну мисао: то је узрок што неки сликар стварност схвата као збир сензација; неки као осећање или осећања; неки као идеју; неки као кристализацију идеја: осећања, ситуације - као систем“.

Међутим, у односу на сликарство „стварност није само оно што јесте него и оно што желимо да буде“. Оно што уметник хвата „различитим перископима свог бића: свешћу и подсвешћу, разумом и осећањем, фантазијом и интелигенцијом“, и како сажету поетску слику света и живота уноси у своје уметничко дело.

Уметничка личност се, дакле, испољава посредством призора и објеката из „узбудљивог калеидоскопа реалности“. Те призоре и објекте она доживљава на свој начин, и само себи својствен. И сликарским средствима линијом и бојом свој доживљај претвара у нешто сасвим ново у односу на реалан свет; у нову, симболичну реалност; у свет који језиком симбола преноси универзалне поруке неограниченог просторног и временског трајања. Лични печат и лични израз је оно што једном уметничком делу даје „уверљивост живота и људске истине“. Зато је, каже Протић, „тачније говорити о уметности као посредном одразу стварности непосредним изражавањем одређене индивидуалности“; Према томе, уметност је „динамичан израз стваралачке личности одређеног времена“. Њена снага произилази из властите

снаге уметника која пак произилази из његове „унутрашње неопходности“. Она је главни актер стваралачке драме којом се постиже одређени степен вредности уметничког дела. И што је та драма већа, а начин употребљених сликарских средстава индивидуалнији то је и вредност једног уметничког дела већа.

Велику и драматичну авантуру модерне уметности започела је појавом импресионизма крајем XIX века. Под његовим сунцем отпочело је слободно цветање уметничке личности. До изражаја је дошло њено право на индивидуално осећање, индивидуалну мисао, индивидуалну форму и индивидуални поступак. Дакле „казалка стварања померена је са објективног, реалног, ка индивидуалном“. Због тога је од појаве импресионизма до апстрактног сликарства, дакле за свега неколико првих деценија XX века, уметност прошла кроз узбудљиву авантуру духа. Умножили су се правци, стилови, поетике, за неколико деценија толико колико их није било столећима пре тога. Данас влада плурализам ликовног стваралаштва у распону од фигуративног до апстрактног. Истовремено стварају и реалисти и модернисти и један другог не искључују него тиме доприносе богатству савременог уметничког живота. Сукцесију је заменила коегзистенција стилова, праваца и поетика; они више не долазе један после другог, нити произилазе један из другог, него ничу и егзистирају истовремено један крај другог. Ствараоци се данас разликују „по тежњама и методама, а не једино по темпераменту и суптилностима у примени једног стила“, закључује Протић.

Шта се заправо догодило?

Имајући у виду Протићеве речи може закључити: Уметник више није био у могућности „да на површину свога платна репродукује површину спољњег света“ нити је имао потребу да „своју персоналност маскира

персоналношћу сликарског мотива...“ И када је спознао „да вредност дела не лежи у вредности теме, већ у властитој креативној снази - није више имао разлога да природи буде безусловно потчињен... Унутрашња неопходност сваког стваралоца је изашла иза паравана и, као главни актер у стваралачкој драми, стала испред њега. И уметник је од ње ишао ка природи“. Тиме је дошло „до индивидуализације уметничког дела и кроз њу до његове објективизације“. И то је постао „врхунски принцип модерног уметничког стваралаштва“.

И као што реалистички сликар слика објективну стварност и савремен сликар чини то исто, само кроз своју субјективну представу и индивидуалну призму. И помоћу три чиниоца, линијом, бојом и предметом одсликава своје доба у „симболичном пејзажу“. Тако је савремен уметник, за разлику од реалистичког који је био хроничар времена, постао „песник и мислилац свог времена“.

Индивидуализација уметничког дела имала је за резултат једну крупну последицу: „симбиозу субјекта, објекта, човека и природе“. И уметнички брод заплвио је слободно узбурканим морем савременог уметничког стваралаштва у сталном превирању и променама. Дошло је до укидања колективног заноса, поетика и стилова. „Велики стилови су мртви, заменили су их стилови појединца“, констатује Протић. „Њихова општа одлика је истовремена побуна против једнообразних академских норми и колективних уверења“. Данас доминира идеал да сваки уметник тежи свом стилу и својој поетици што је сасвим природно ако се има у виду да се уметност много плодније и животноје манифестује „ако се прелама у стваралачкој личности него ако се даје у објективистичким опаскама“. Хераклит је говорио да „природа воли да се скрива“ а уметници су одувек тежили да је

открију. У тој тежњи, уметник је, како истиче Протић, „њену праву слику и њено хумано значење чешће налазио у себи него ван себе“.

Међутим, субјективизација која је у модерној уметности много већа него у класичној, не значи „смрт уметности“, нити да јој се ближи крај. Напротив, са Пикасовим и Шагаловим делима, и делима других модерних уметника, уметност итекако наставља да живи: зато што доноси ново осећање и нову концепцију света и живота; за то што доноси нови израз коме уметник поверава личне сумње, слутње и грознице новог света и живота, своју мисао и своје осећање пред њим. И зато што је нова уметност означила „ослобађање уметникових моћи у доживљавању човековог сопства, света и природе“ а имитација престала да буде амбиција уметника.

Субјективна побуда и лична визија постале су врхунски принцип модерног стваралаштва. И „уколико је живот шири“, запажа Протић, „уколико је уметничка индивидуалност универзалнија и јача, утолико је тематска подлога уметничког дела мања и ужа“. Индивидуалност тада надраста тематско, субјективна перцепција тему, што уметнику омогућава да свој персоналитет више не крије него да га истиче и нагласива и да мислећи у формама и бојама говори о свом времену и животу и његовим најбитнијим аспектима.

Субјективизација у уметности утицала је и на три битна елемента слике: линију, боју и предмет. Тако је линија у модерном сликарству постала „путања тока свести“, „визуелни траг уметничке идеје“, „бестелесна енергија“, и нема дескриптивну улогу која нешто описује него је елемент који на слици ствара „симболичну ликовну представу“ и изражава њен композициони ритам. Боја као „сушт сликарства“, темељ њеног бића и битна грађа

слике postala je „духовно стање“. „егзистенцијални израз“, „поглед на свет“, „одјек интуитивног“ и у њој се испољава „суштинска специфичност сликарског сензибилитета“. Хроматски односи и складова у једној слици произилазе из „уметникове склоности ка непоновљивим склоповима који се исказују сваки пут изнова и на сваком другачијем задатку...“ А предмет? Предмет је постао субјективна представа, метафора, симбол, алузија, сугестија, асоцијација која „исијава као знак духовног стања“. Од импресионизма, преко фовизма, до кубизма он служи „као катализатор који убрзава развијање унутрашњег емоционалног процеса“. У модерном сликарству он није експлиците наглашен него је „на површини платна, симболима, линијом и бојом само антиципиран“.

Субјективизација у модерној уметности утицала је и на форму тако што је и свако уметничко осећање и лични доживљај стварности, свака мисао и узбудљив поглед на свет, добила своју индивидуалну форму. Али и садржај слике доживео је исту судбину. У модерној уметности заснован је на „појединим компонентама људског духа: разуму, емоцији, инстинкту, сензацији“. Тако је, на пример, како пише Протић, „цео кубизам саграђен на темељу спекулативне импровизације разума; надреализам црпи своје поетске визије из замагљених домена сна и инстинкта у убеђењу да се у њима налазе најдрагоценији кристали стварности и најузбудљивија евокација живота“. Све то довело је до разбијања савременог уметничког дела на основне састојке. Та појава је, по Протићевом мишљењу, „само последица разчлањавања уметничке индивидуалности на њене основне манифестације“.

Уметничко дело је, пише Протић, „одређена количина хумане енергије“. То је она енергија коју чине

интелектуални и емотивни свет једног уметника а коју он у одређеној количини уноси у дело зависно од степена испољавања своје индивидуелности. Она је, по Протићевом мишљењу, „способна да се ... ближе одреди и формира у нове интелектуалне и емотивне светове“. У какве ће се светове формирати зависи искључиво од индивидуалне снаге уметника. И за разлику од класичног уметика који је подређен канону и строгим правилима модеран уметник је подређен само слободи изражавања својих мисли, осећања и погледа на свет и живот. Количина хумане енергије коју уноси ствар је само његове интелектуалне и емотивне снаге, и ничија више. Од те снаге зависи и вредност његовог уметничког дела на скали уметничке вредности уопште.

Модерни уметник је она личност која има своју драму и свој императив. Његова драма је слобода а императив - ново. Слобода као право да у слици исказе своја осећања стварности и своје „индивидуално обележје по коме ће бити препознат у времену...“ И то је „битан услов његове егзистенције“, закључује Протић. Међутим, његова слобода да на слици исказе своје осећање стварности, своју мисао или идеју обавезује га да такво осећање и има. Ако га нема његова слика неће вредети више од најобичнијег скриба, илустрације, и тсл. творевине. А да би дошао до новог он мора, по Протићевом мишљењу, „да поседује ново осећање и нову концепцију света“. И заиста, не постоји ново изван ових услова, јер ићи изван њих, и стварати упркос њима, значи „поћи у бесконачан лавиринт без компаса“. Не стићи нигде и не остварити ишта вредно у историји уметности.

Осим тога, савремени уметник мора да „има и пуно осећање доба у коме живи и ствара“. Без тог осећања нема нове уметности. Хуан Гри каже: „да би

једно осећање могло да се изрази сликарством, треба пре свега да буде састављено из елемената које припадају естетском систему одређеног времена“. Тај захтев Сезан је дефинисао максимумом: „бити на врху своје епохе“. А бити на врху своје епохе значи бити са „драматичном страшћу удубљен у живот и са великом искреношћу говорити о себи и својој судбини“. Зато је у модерној уметности, по Протићевом мишљењу, „психолошка и мисаона потка нашег времена дата... у њој свеобухватном узбудљиво, када се прође кроз пусто сазвежђе њених идеја и егзалтација, осећа се интензивно, чулно, мирис једне чудене узнемирене епохе и долазак једног новог, другачијег доба“.

Развој модерне уметности XX века јасно показује да је индивидуализација уметничког дела била пресудна за њено настајање. Уметничка личност, како каже Вентури, постала је „закон по себи“. Уметнички закони више не условљавају уметничку личност него уметничка личност условљава уметничке законе па је уметничко дело „израз уметничке личности и њеног осећања пред светом“.

Шта је за Протића уметничка личност и шта она представља?

Она представља „један резиме, један нуклеус живота“ а као таква и „одређени тренутак“, одређени „пејзаж времена“.

Како је, по његовом мишљењу, њено осећање времена?

„Њено осећање времена идентично је њеном општем осећању живота, а теоријски различито од непосредног осећаја појединих приказа и објеката из узбудљивог каледоскопа реалности... пошто је само одјек, крајна сублимација, поетски нимбус“.

Међутим, уметничка личност није циљ већ средство којим се стиже до уметничког резултата - слике? Као таква она је „представник одређене живе хуманости. Раскрсница на којој се срећу човек, живот, време. Могућност спајања са светом. Зато је тешко веровати у дубљу, трајнију сврху уметничког дела насталог независно од сопственог осећања живота, сопственог поимања света...“, резолутан је Протић, и закључује:

„Однос према животу, свету и времену реални су, конститутивни елементи уметничке личности - те односе једино она конкретно испољава и значи, убијајући њу, убијамо сам живот, само време. Уметност“.

Имајући све то у виду, затим психологију и карактер сликарства, он сматра да је „увек тачније говорити о уметности као посредном одразу стварности непосредним изражавањем одређене индивидуалности“. Зато каже:

„Као што начелно не постоји боља могућност да се њихов унутарњи свет изрази од могућности транспонованања спољњег света, не постоји ни бољи начин да спољни свет буде уметнички одражен од његовог преображаја у унутрашњи свет уметника. То су два нераздвојна вида једног истог проблема“.

Уметничка личност је, дакле, један од основних чинилаца и кључ многих проблема у модерној уметности?

Протић напомиње:

„Промене које су се десиле на површини слике нису независне од промена које су се десиле у њој, а промене у њој нису независне од промена у друштву и његовој културној атмосфери у којој уметник живи и чијем је зрачењу изложен. Иако је у питању читав спектар међузависних фактора, за уметност је пак најважнији свесни, непоредни фактор: умерничка личност“.

Из овога произилази и јасан Протићев став:

„Уметник не може никакву другу реалност да оваплоти сем ону коју је сазнала, обухватила, наслутила, и са којом се изједначила његова личност. То, уосталом, није никакво зло, јер и његова личност је само нарочити одбљесак стварности, један њен коментар, једна његова могућност, једна или безброј њених метафора“.

Међутим, уметник није само механички део стварности него је, како закључује, „као жива свест и њен резиме; жижа у којој се укрштају различите историјске и социолошке компоненте. Из тог разлога, пошто он не само детерминише него је и детерминисан, време и средина се могу открити у његовим унутрашњим огледалима...“

Ако се време и средина могу открити и у унутрашњим огледалима уметника онда време и друштво несумњиво имају утицаја на уметничку личност и самим тим и на уметничко дело и о томе Протић каже: „Уметнику је „могуће да говори о прошлости, садашњости и будућности, једини из оквира одређене друштвене реалности. Да на њу реагује на један или други начин. Да у њој, и из ње, доживљава свет и време...“ Али савремено уметничко дело је „стварни одраз социјалних прилика тек као израз индивидуалних немира“. Јер ма колико да је под друштвеним утицајима оно „носи печат ствараоца, његове одређене друштвене поруке“.

Стим у вези закључује:

„У разним својим видовима, време и друштво траже и налазе свој лик у интимама разних стваралачких индивидуалности: различитост у изразу и тежњама је не само могућа него и неопходна. Јер само под тим условима и у том смислу - уметност је потпун одраз времена, без тих услова она престаје да живи као хуман посебан израз универзалног, па, према томе, престаје да буде - уметност...“

Коришћена литература

Миодраг Б. Протић:

- Асоцијације на изложбу француске савремене уметности, НИН, 17. фебруар, 1952.
- Стварност и сликарство, НИН, 20. април, 1952. године.
- Неколико рефлексија на тему о тражењу новог у ликовној уметности, Сведочанства, бр. 13., 1952. године.
- Неколико рефлексија о апстрактној уметности, Дело, бр. 4, 1955.
- Забелешка о модерној уметности, Путеви, бр. 3. 1960.
- Марија Пушић., Сликарство Миодрага Б. Протића, каталог ретроспективне изложбе, октобар-новембар 1982. Музеј савремене уметности,

Књиге:

- Јерко Денегри: Миодраг Б. Протић, монографија, Клио, Београд, 2002.
- Бошко Руђинчанин: Ка свету уметности Миодрага Б. Протића, Народна библиотека „Др Душан Радић“, Врњачка Бања, 2013.
- Миодраг Б. Протић: Слика и смисао, Београд, 1960.
- Миодраг Б. Протић, Нојева барка, 1, 11, 111, СКЗ, Београд, 2000-2009.

СЛОБОДАН СИМОНОВИЋ

СЕДАМ ЗАБОРАВЉЕНИХ
ПОЗОРИШНИХ УМЕТНИКА

Од почетка XX века, током Балканских војевања и Првог и Другог светског рата и послератном периоду у Крушевцу и другим градовима своје глумачко умеће, сем девет познатих позоришних и филмских уметника који су 2016. године представљени на будућем Тргу глумаца (део садашњег Трга младих у Крушевцу), остваривало је и седам уметника који су били родом из Крушевца и ближе околине (Велики Шиљеговац, Ражањ, Витошевац). Њихова имена су готово заборављена, иако се ради о изузетним уметницима који су своје умеће даривали позоришној публици Крушевца, Београда, Новог Сада, Загреба, Скопља, Бањалуке, Ваљева, Пожаревца, Крагујевца, Сарајева, Задра, Битоља, Вршца, Лесковца; Војничком позоришту у Бизерти, Повлашћеном позоришту „Јоаким Вујић“ Косте Делинија, Животићевом позоришту, трупи „Гундулић“ и др.

Били су познати глумци, чланови реномираних позоришта, редитељи, сценографи, лектори, управници, секретари позоришта, преводиоци текстова са страних језика.

Одакле заборав? Можда зато што су се на позоришној сцени налазили и током Другог светског рата, прикупљеним средствима често помагали наше ратне заробљенике, сиротињу и себи обезбеђивали најнужнија

средства за живот. А они су и у то време часно радили оно што најбоље знају - глумили. Иза њих није остала ни једна мрља.

Душан Раденковић (Велики Шиљеговац, 4. јула 1892. године, по ст. календару - Београд, 21. јануара 1942), драмски уметник. Основну школу је завршио у родном месту, а гимназију похађао у Крушевцу. Учествовао у ратовима од 1914. до 1918. године.

Г. 1911. започео рад на даскама које живот значе, огледајући се у току Првог светског рата у војничком позоришту у Бизерти, заједно са тада познатим Александром Златковићем и Душаном Животићем, а управним и редитељ био је познати глумац Димитрије Гинић, који је Душанов таленат уочио и радио на његовом глумачком оспособљавању (1916-1918), учећи га да глума буде што природнија и истинитија. Једну годину провео је у скопском Народном позоришту, а почетком децембра 1920. па до децембра 1924. члан је Народног позоришта у Сарајеву. Године 1931. до 1932. у Бањалуци је постао управник новог позоришта чији је инспиратор био. После тога постао је члан Народног позоришта у Београду, остварјући многе улоге из драма наших и светских драмских писаца. Крајем септембра 1937. године изабран је за редитеља Народног позоришта у Београду, на шта су, свакако утицала његова глумачка остварења. Био је генерални секретар глумачког удружења.

Уметничко организаторски рад му је донео Орден белог орла IV степена, орден Светог Саве IV и V степен и Орден југословенске круне IV степен.

Умро је на почетку поподневне представе „Ђида“ 21. јануара 1942. године као редитељ.

Вукашин Пешић (Витошевац, Ражањ, 26. фебруара 1893 - Лесковац, 20 јануара 1979), пионир и познати

позоришни уметник српског глумишта с почетка XX века. Почео је да глуми 1909. г. у КУД „Абрашевић“ у Крушевцу, а 11. марта 1911. ступио у Повлашћено позориште „Јоаким Вујић“ Косте Делинија. У сезони 1919/20. био је у трупи „Гундулић“ на сцени „Таково“ у Београду. Потом, 1924/25. је у Битољу, Српском народном позоришту у Новом Саду, Вршцу, Лесковцу. Био је члан и Бановинског позоришта у Нишу, Није силазио са позорнице 40 година.

Остварио бројне ликове наших националних хероја (Краљевић Марко, Бановић Страхиња, Карађорђе, Хајдук Вељко и др.). Играо у позоришним комадима из народног живота са музиком (*Коштана, Зона Замфирова, Ивкова слава...*). Ту су и остварења из стране књижевности (Софокле, Шекспир, Гете...).

Прославио 25-годишњицу глумачке каријере 19. марта 1937. године, својом главном глумачком улогом у националном комаду „Карађорђе“.

Добривоје Раденковић (Велики Шиљеговац, половином маја 1894 - Београд, средина јануара 1956), драмски уметник. Основну школу похађао у родном месту, гимназију у Крушевцу а подофицирску школу у Београду. У глуми се огледао у сарајевском Народном позоришту, новосадском Српском народном позоришту и Народном позоришту у Скопљу. У позоришту Врбанске бановине у Бањалуци био је глумац, редитељ и секретар, а у Народном позоришту у Београду глумио је од 1937. године. После Другог светског рата учествовао је у оснивању позоришта у Задру.

Истакао се у драмским и карактерним улогама: Костоморов („Анфиса“ Л. Андрејева), Петручио („Укроћени горопад“ В. Шекспира), Митке („Коштана“ Б. Станковића), Карађорђе („Карађорђе“ М. Цветића), Хајдук Вељко

(„Хајдук Велько“ Ј. Драгашевића), Краљевић Марко („Смрт Уроша петог“ С. Стефановића).

Добрила Цимић (Крушевац, 24. маја 1893 - Шабац 28. септембра 1977), глумица. Првакиња драме скопског Народног позоришта. Из познате куће Трипковића у Крушевцу.

Први пут ступила на позоришну сцену у Нишу, 1912. године. По ослобођењу Југа Србије своју уметничку и позоришну делатност посвећује нашем Југу. Г. 1937. прославила је 25-годишњицу уметничког рада. Глумила у Народном позоришту у Београду пре и током Другог св. рата, од 21. октобра 1944. г. је у Народном позоришту у Крагујевцу, поново у Београду, глумила и у Шабачком позоришту. Најзапаженија јој је улога у представи *Рафал у небо* (1958).

Милица Јовановић Царка (Крушевац, 28. фебруара 1896 - Београд, 12. септембра 1994), глумица. Супруга глумца Драгољуба Јовановића. Сматра се једном од најбољих српских драмских и карактерних глумица свог времена. Глумачку каријеру започела у Крушевцу, наставила у Београду. У Бањалуци глумила 11 година, а припадала је првој генерацији глумаца и глумица који су играли у првој сезони бањалучког позоришта. Ту је брусила свој таленат. Играла у трупима у којима је био и њен муж (Животићева дружина, 1941-1945. и др.), Наставила је да игра у Уметничком позоришту у Београду, све до његовог гашења 31. јануара 1943. године. Гостовала у Драмском студију Националне службе за обнову Србије, хумористичко-сатирично-забавно позориште у Београду. Играла је ту улоге и на импровизованим сценама, којих се и сама стидела, из нужде.

Дала је низ запажених креација, од који се посебно истиче улога Хајнекеове супруге у Судермановој „Чести“. После Другог светског рата глуми у Градском

позоришту у Београду, а од 1946 до фебруара 1947. године, у Обласном народном позоришту у Пожаревцу. У Ваљеву је од марта до септембра 1947. године, у Окружном народном позоришту; одатле узета у оснивачки ансамбл Југословенског позоришта у Београду и ту провела две године.

Глумила је у првом нашем дугометражном филму „Славица“. Потом је у Филмском позоришту „Авала“ па у пензији. Заступљена и у филмовима: „Време љубави“ (1966), „Овај народ ће живети“ (1947), „Прозван је у V-3“ и др.

Живојин Петровић (Ражањ, 1907-?), сценограф. Последњи управник народног позоришта Врбанске бановине. На ту дужност постављен 2. септембра 1940. године. Претходно службовао у Народном позоришту у Скупљу (1932-1935), а затим у Народном позоришту у Београду као сценограф. Филозофски факултет завршио у Скопљу. По избијању рата избегао у Београд и наставио рад у Народном позоришту као сценограф и члан Дrame.

Дана 28. августа 1941. године постављен за вршиоца дужности управника Нишког позоришта (у ствари уступљен је на неко време да среди прилике и организује рад). После 2. марта 1942. г. враћен је у Народно позориште у Београду. Постављен на понижавајуће место шефа рекламе. Повремено обављао послове сценографа, а као редитељ постављен у Српско народно позориште Округа крагујевачког, у јесен 1942. године. Од јануара био лектор Народног позоришта у Београду, присуствује свим пробама и представама, врши одвојене лекторске пробе, држи течај из области акцената. Постао уредник часописа „Српска сцена“, дао оставку због неких неслагања и остао у Народном позоришту у Београду до ослобођења. Нашао се пред Судом части

Народног позоришта у Београду, где је ослобођен оптужби за сарадњу са народним непријатељима, јер је био хапшен од стране Гестапоа. После ослобађања од сваке одговорности постављен за секретара Народног позоришта, затим за секретара Повереништва просвете па за управника Београдског реонског позоришта, које мења име у Градско позориште Београда.

Преводио с разних језика дела за позорницу. Био је сведок при политичком суђењу Јовану Поповићу септембра 1946. године, био је на његовој страни.

Марко М. Живковић (? - Крушевац), крушевачки глимац у међуратном периоду. Стрељан у Крушевцу после Другог светског рата.

ТРАГОВИ УСНУЛОГ ПЕСНИКА

Тренутак сећања на свог ученика
Учитељске школе, Драгољуба
Миладиновића Дадија

У Крушевцу је представљена књига Песме, крушевачког новинара и песника Драгољуба Миладиновића Дадија (1943-2006). Књигу је приредио адвокат Владимир Тасић, из Крушевца и обухвата необјављене песме аутора. Издавачи књиге су Арт клуб Крушевац, Удружење песника Поезија СРБ и Историјског архива Крушевац. Постхумно објављене песме Драгољуба Миладиновића Дадија значајан су допринос култури Крушевца и својеврсно сећање на једног интелектуалца који је све своје интелектуалне способности подредио професионалном новинарском занату и љубави према поезији.

Драгољуб Миладиновић Дади, рођен је 30. 08. 1943. године у селу Гари код Крушевца. Учитељску школу завршио је у Крушевцу, а као учитељ радио је у Босни (Гламоч и Кравица) шест година.

Живео је и радио у Крушевцу, као новинар НИРИО „Победа“ и РТК.

Стихове је објављивао у бројним часописима и листовима. Објавио је две збирке песама: „Светковина светлости“ (Синтеза, Крушевац, 1969) и „Небеска шкриња“ (Багдала, Крушевац, 1976). Био је члан Удружења новинара Југославије.

На међународном фестивалу хумора и сатире „Златна кацига“ 2002. године добио је специјалну плакету

„Раде Брка“. Иза себе је оставио бројне репортаже и необјављене стихове. Упокојио се у Господу 27. јануара 2006.

Као професор философије, после дужег чекања добио сам радно место у тадашњој Учитељској школи у Крушевцу. О Крушевцу, као граду, у коме сам требао да заснујем ради однос мало сам знао и ако сам величином овог града од малих ногу надахњиван његовом престо-ничком, царском величином и трагедијом нашега народа кроз Косовску епопеју.

Када сам школске 1963/64. ушао у учионицу четвртог разреда, на почетку професорске каријере, уочио сам једну доста неуобичајену ђачку заједницу: један ученик сам, на једној страни, седи нешто замишљен, а на другој страни сви остали, његови школски другови. Нисам разумео такав положај и мој педагошко и наставно-образовни поступак и у том и таквом случају. За своје педагошке потребе, нешто мало, позабавио сам се случајем самог ученика на једној страни и ученика на другој страни.

Усамљени ученик био је Драгољуб Миладиновић Дади.

У неспокоју своје поетске имагинације, сматрам, горео је и дотрајао један песник чудних поетских визија и животног стила, који је живео своју песму, слику, поенту живота.

Успоставио сам лични контакт са учеником, за кога сам тек касније схватио да је песник. Песник Дади одмах као из рукава испевао ми је песму за коју схватих као млади професор да је у моју част испевана. Остало ми је нејасно зашто је баш мени имао неке разлоге, датирао песму:

„Тореро сам, који белином своје мисли, изазива руменог бика...“ Вероватно је то био неки његов стих

помоћу којег је сликао људе и њихове карактере, те у том контексту имао је у виду и, вероватно нешто места за нашу маленкост, пошто сам предавао неколико предмета на четвртој години и на завршној години у петом разреду.

Колико се сећам, а било је доста давно, песма је целовито изашла у неком листу који је, тачно не знам ни име листа, а издавао га је Информациони центар Четрнаестог октобра, чувене фабрике - домаћи и светски чувене по производњи машина и компонената.

О Дадију песнику сликовито говори рецензент књиге „Песме“ професор Владица Радојевић: „Драгољуб Миладиновић Дади, песник и новинар који нас је, телесно, прерано напустио, оставио је иза себе, поред две збирке песама које су објављене седамдесетих година прошлог века („Светковина светлости“ и „Небеска шкриња“), и велики број необјављених стихова. У мучној борби свакодневља да се заради за насушни и прегорки новинарски хлеб, потреба да се у стиховима објави оно што се слуги у најдубљем унутрашњем сагледавању није постала мања, упркос томе што су, скривене у радном столу, те песме остале недоступне широј јавности. Поезија најбоље говори о ономе о чему се највише тихује, и најснажније делује онда када јој је највећа снага у њеном сопственој објави, без потребе да се наметне као идеја која по сваку цену треба да нађе своје одјеке у читалачкој публици. Њен живот може претендовати на бесконачност само онда када пева о стварима које су, на друму земаљске пролазности, путокази за бесконачност. На том друму, Провиђење је оно које ће, по оној правој мери коју у животу успоставља нека виша сила, учинити да душевна струјања уплетена у стихове пронађу своје улице у оне који ће остати иза нас, а из којих ће се та струјања даље рачвати и ширити ка недогледу који нам

је свима и узрок и циљ. Поезија је саткана од две основне теме. Она шира, која је основна, односи се на православну религиозност, а ужа представља родољубље и човекољубље које из ње директно исходи. Реч је о песниковој уверености, која делује и сведочи снагом непокорности злу, непоткупљивости превари, неподатности отпадништву од људског и божанског закона, како појединца, тако и заједнице. Зато су главни мотиви ових песама, који су готово у свим случајевима и њихови наслови, примери православних светаца, како оних из шире хришћанске баштине (Христос, Богородица, Јован Крститељ...), подједнако тако и оних из националне баштине (свети Василије Острошки, свети кнез Лазар), међу којима и оних из претхришћанске баштине који су најдубље уткани у хришћанску, и у националној свести имају највећу тежину (Видовдан).

Ове песме нам показују решену унутрашњу драму човека који, верујући, сагледава себе у протоку пролазног живота и пропадљиве материје, налазећи утеху у искри која ће, пронађена од стране праведних, наставити да гори у срцима која жуде за спасењем.“

Вероватно је, да би његов песнички домет био и обимнији и изражајнији да се професионално није бавио новинарством и свој таленат ка стварању стихова преусмерио у писање вести и анализе догађања у крушевачком крају крајем двадесетог века. Радо је био читан и њему су људи веровали, јер је објективно, истинито и свеобухватно информисао јавност о догађањима која су обележила буран развој привреде, уметности, културе, спорта у Крушевцу. Био је један од првих новинара који је из искључиво писаног медија „Ревиие Победа“, активно радио и на првој локалној телевизији у Србији РТК „Крушевац“. Највећи допринос остварио је у писаном новинарству и његови текстови објављивани редовно у

„Победи“, својеврсно су сведочанство и историја крушевачког краја и слободно се може рећи историјски извор који ће долазећим генерацијама сведочити о најзначајнијим догађајима у Крушевцу и Расинском округу. Без Дадијевог стваралаштва „Победа“ би била сиромашнија за једно талентовано перо, а грађани ускраћени за вести са пуно лирске топлине и изражене новинарске етике, која осим истине никада никога није увредила.

Дади се посебно истакао као новинар, који је афирмисао Крушевачки миротворни покрет и крушевачку философско књижевну школу. О крушевачком миротворству и оригиналности на изграђивању философије мира и толеранције међу људима, народима и државама света песник и новинар Драгољуб Миладиновић Дади, дао је немерљив допринос. И ова књига песама са теолошко философском тематиком, значајан је рад у афирмисању мира и толеранције који се у Крушевцу на научној основи изучавају више од 50 година.

Павле Б. Бубања

ПЕТАР ПЕТРОВИЋ ЉУБОСТИЊСКИ,
ПЕСНИК ЗАВИЧАЈА И ДЕТИЊСТВА
(1938 – 2016)

На Велики Петак ове године упокојио се Петар Петровић Љубостињски, песник за децу из Трстеника, члан Удружења књижевника Србије и Књижевног клуба „Багдала“.

Објавио је преко 30 збирки песама у којима је опевао свет девојчица и дечака, биљака и животиња, са жељом да најмлађе читаоце поучи и приближи им свет свог детињства које је провео у живописном селу Пањак, у Гледићким планинама. Мада у његовим песмама има и јунака из предметног света као што су ексер, игла, димњак и сл. и урбаних мотива, оне су, претежно, посвећене природи. Инспирацију је, углавном, налазио у шетњама поред Љубостињске реке, где је, преко пута, манастира Љубостиње имао викендицу коју су често посећивали његови пријатељи. У госте су му долазили и књижевници Радомир Андрић, Момо Капор, Драгомир Брајковић, Мома Димић, Милош Петровић, Милош Милошевић Шика, аутор ових редака и многи други.

Између његових многобројних књига које су, углавном, намењене млађим читаоцима издвајају се две посвећене завичају. То су „Пањак“ и „Сузе завичаја“.

Монографија „Пањак“ коју је објавио 2004. године у издању „Љубостиње“ из Трстеника почиње овим речима: „У тренутку када се многа гробља проширују а школе затварају, када многа прадедовска огњишта престају да диме, када се уместо цикота деце чује кашљуцање оронулих старина, побуни се нешто у мени и обећах

мештанима да напишем ову књигу и дочарам цветно доба Пањака моје младости, када се свуда чуо раздрагани жагор младих, песма чобаница, опојни звук свирајке или двојница и звекет звона и меденица многобројног стада по ливадама и низ Јарму“. Ова готово мала песма у прози потекла је из самог срца, из оног предачког завичајног извора у којем се увек огледао људски лик Пере Петровића. Он је волео и поштовао своје претке и сељаке, знао је за муку сељачког живота и имао је ретку свест и осећање одговорности да тај чудесни предео који није ни село ни заселак отме од заборава и сачува за будуће нараштаје. Његова књига представља прави пример завичајне монографије са свим елементима који дају потпуну слику о постанку и животу мештана Пањака и Рајинца. Та књига је својеврсни споменик који је подигао њима али и себи као једном од најпросвећенијих људи из тог брдског краја у Гледићким планинама. Зато ће и лик Петра Петровића, човека који је волео књигу, просвету и образовање, природу и детињство, увек и нераскидиво бити везан и за његов завичај кога је увео у свет књижевности.

Верољуб Вукашиновић

ЕКСЕР

Малени се ексер хвали,
Иако је много мали,
Да са њиме нема шале,
Улоге му нису мале,

Од почетка па до краја
Увек нешто с нечим спаја.

Даску са даском, греда за греду,
И тако даље, све по реду,
Улога има скоро триста,
Ал то је, у ствари, једна те иста,
Јер од почетка па до краја
Увек нешто с нечим спаја.

Када се од дугог рада умори,
Пожели само да се одмори,
Искриви се и отпор пружи
И ништа ни с чим неће да здружи.

Ал више што хоће, него што мора,
Ради, спаја без напора
Јер улога му је – није шала,
Ни мало лака, а ни мала,
Да од почетка па до краја
Увек нешто с нечим спаја.

Петар Петровић Љубостињски

МОНУМЕНТАЛНО НАУЧНО ДЕЛО

Слободан Симоновић: *Енциклопедија Крушевца и околине*, Завичајни музеј Жупе, Александровац, 2016, 705 страна

Мр Слободан Симоновић је један од научника и истраживача који је већи део живота посветио самопрегорном раду на Малој енциклопедији крушевачког краја (2006) и Енциклопедији Крушевца и околине (2011, 2016).

Реч је о монументалној научној синтези духовне и материјалне културе крушевачког краја од праисторије до данас, која је доживела три издања: 2006, 2011 и 2016. године.

Број одредница Енциклопедије је фасцинантан у првом издању преко 1.500 одредница, у другом издању се повећао на 2.900, а у овом 3.500, датих на више од 700 страна великог формата, које одсликавају крушевачки крај дијахроно и синхроно; по вертикали и хоризонтално од праисторије до краја 2015. године. Читалац се суочава са хиљадама библиографија, топонима и насељених места... Илустрована је са 980 фото прилога, у колору и црно-белих.

Садржај је у свим издањима временски обогаћиван, употпуњаван, поправљан и оплемењиван у свим његовим сегментима.

Енциклопедија је географски обухватила подручја Града Крушевца и општина Александровац, Брус, Варварин, Ражањ, Трстеник и Ћићевац.

Оно што плени, то је свеобухватност њеног садржаја. Заступљена је политика, култура, историја, уметност, спорт, привреда, географија, геологија, хидрогеологија, етнографија (...).

Енциклопедија Крушевца и околине представља пројекат највише културолошке вредности. Објединила је стотине биографија и биобиблиографија значајних личности који су своје животе, знања и умења уложиле у развој Крушевца и крушевачког краја. Ово није само енциклопедија личности, догађаја, фирми... већ енциклопедија живота и животних садржаја, малих и великих, што јој даје нарочиту вредност и значај у рангу оваквих издања. Ту су једне поред других мале и велике одреднице живота вредне (нпр. о воденицама, гатовима, чатмарама, прелима, Косовском боју, властели, дворовима...)

Овакву књигу могао је да иницира, осмисли и сагради ерудита и енциклопедиста какав је мр Слободан Симоновић. Човек који је као библиотекар, библиотечки саветник и директор Народне библиотекеу Крушевцу, оснивач Завичајног одељења, часописа Савремена библиотека, библиограф, књижевни историчар, критичар и есејиста... био на изворишту грађе и литературе, саговорник стотина казивача из народа крушевачког краја, способан да око себе окупи око стотину сарадника, истраживача и обрађивача; да своје знање, образовање и истраживање преточи у највећу и најобимнију књигу написану икад о Крушевцу и крушевачком крају.

Симоновић је рехабилитујући бројне заборављене и обесправљене великане и знамените личности и догађаје Крушевца и крушевачког краја, заправо рехабилитовао ону историју која је била фалсификована, потискивана и силована у време Титове диктатуре и страховладе.

Регистри, именски, географски, надимачки, предметни, учинили су ову књигу још приступачнијом

читаоцима, а нарочито младим истраживачима који ће у њој имати темељ за своја даља истраживања.

Ова књига је јединствен научни подухват највишег реда, задужбина човека заљубљеног у прошлост и садашњост Крушевца и крушевачког краја. Међу њеним тврдим корицама сједнили су се, измирили и нашли себи места упоредо знаменити себри и велможе, грађани и сељаци, владари и земљорадници, клесари и академици, ратници и миротворци... које једино изједначавају и оличавају вредни животни идеали и знаменита дела која су оставили у наслеђе млађима.

Из пера Слободана Симоновића и одабране групе његових сарадника, настао је овај богато илустрован научни споменик којим ће се вековима поностити будући нараштаји Моравске Србије, а вредности крушевачког краја неће бити, као до сада, загубљене и заборављене.

Велико дело – видело, а против заборава и неистина – за трајно памћење, истину и непрестано читање и подсећање.

Велибор ЛАЗАРЕВИЋ

СНЕГ, ЈУНАК ПОЕЗИЈЕ

Драган Лакићевић: Песник снега, Партенон, Београд 2016.

Када је песник Владимир Јагличић означио Драгана Лакићевића песником снега, белих предела, свакако није имао у виду реалистичке дескрипције. И наслов књиге упућује на то да за исказ стварности није одлучујући фактор исказни објект него исказни субјект.

Или боље да чујемо песника:

*Поћи у шуму коју смислиш
У црне греде виш којих вије
Снијег, и покрива ружне мисли
Љепотом бијеле хармоније.*

Исказно лирско Ја у 40 песама ове збирке дугим замахом осваја широки снежни и ледени простор са изнијансираним значењским обележјима. Кружно кретање снега је у лепоти мењаве и ледене тишине, у игри горе-доле пахуља и бића. Пахуље снега воде у занос, у радост, ледена чистота призива и љубавну и моралну чистоту. Митски однос према снегу је есенцијалан. Са белим Божићем "свеколики рађа се с в е т", снег нас воли, Бог је у њему.

Појам тоталитета читањем ових песама се преводи у расутост појединачног, у узнемирену шеталицу живота. На вертикали од великог Све ка појединостима, од трајног ка ефемерном, од заноса снежном лепотом ка прљавој стварности креће се песников непосредни

дживљај природе и подстицај вредности мисли о
незауостављивом животу. Дабоме, посредством снега:

*Снег пада, све се опет рађа
Из ништавила и незнања.*

Драган Лакићевић је истакао већ од наслова књиге једну реч богате феноменолошке вредности. То је *снег* у бројним значењским варијацијама: снег је љубав (*Где снег - ту је негде и она // Љубав у тој чистоти*), са снегом "рађа се свет", са снежним пахуљама лети се у небеске висине, креативни жар расте са снегом у теби, осећај вечности је са снегом у бићу, снег је освет над Србијом, "мењава дође ко музика".

У песмама Драгана Лакићевића нема Бодријаровог става о сапостојању добра и зла. Код нашег песника снег је душа, апсолутно добро. Светлуцање душе је у најмањој пахуљи као и у мењави или громади снега. И пахуља снега је део свемира.

Имагинативно кретање Драгана Лакићевића нема намеру да стане као што нема намеру ни јунак ове поезије - снег. Луцидним ткањем песник на више од двадесет песама значењски усложњава синтагму "пада снег":

*Кад пада снег, као да таложу се злато
Просине свет, цео ме космос љуби
У раму познатом разумем непознато
Све блешти чисто. И видим како губим*

*Реска белина над целом Србијом влада
Устрепти биће у шупи као у галаксији
Од века до века и од града до града
Све се мења, и слеже, и порази су јаснији
(Кад пада снег)*

Снег је (и његова активност) основни тематски мотив, кључна метафора ове поезије. Песникова домишљатост разграњава белину снега. Најпре је то шума "прекрасна и бескрајна" те "снежни Бог у далеким брдима"; страх од смрти нестаје у сједињењу са снегом; молитва за снег и Србију; снег свиће као зора, снег је историја; љубав је "у благим пахуљама"; душа је свагда у снежном пејзажу.

И закључном песмом "Бескрајни снег" високо је подигнуто лирско исказно Ја, потреба да се чује душевност у изражавању жудње лепоте, љубави и хармоније.

Милош ПЕТРОВИЋ

„ВОДЕНИ ЈЕЗИК КОЈИ ЈЕЗДИ“

Миљурко Вукадиновић, *Шљивамеш и друге поетодиверзије, Изабране песме (друготомка),* приређивач Душан Стојковић, Шумадијске метафоре: Центар за културу, Младеновац, 2015.

Књига *Шљивамеш и друге поетодиверзије*, у издању библиотеке добитника повеље „Карађорђе“ коју додељују *Шумадијске метафоре*, представља „друготомку“ изабраних песама књижевника Миљурка Вукадиновића (1953) у избору књижевног критичара Душана Стојковића, којег одликују акрибија и префињен осећај за меру и смисао у читању песништва. Поменути избор чине песме из следећих Вукадиновићевих „каснијих“ књига: *Америка је нео/браћени виноград* (2004), *Еп о Шљивамешу* (2007), *Ухођење Вишњића Филипа* (2009), *Колачевина* (2011), „*Шкр gut*“ (2012), *Вевчаница* (2014), *Вевчаница 2* (2014), „*Јесењи монах*“ (2015), уз ранију књигу *Водјездик* (1986), док се „првотомка“ изабраних Вукадиновићевић песама, под насловом *Магазин за народни живот* састоји од његових „ранијих“ десет песничких књига (првенац је, *Слободно Средоземље*, не заборавимо, објављен још 1977. године¹), датираних из прошлог века, и чији је селектор сам аутор.

Иначе, Вукадиновићеве књиге *Водјездик* и *Водјездик 2* (1987), зачетне у избору, представљају читаоцима оне најбитније одреднице његове поетике, а то су пре свега,

¹ Прва књига изабраних песама *Магазин за народни живот* обухвата књиге почев од 1977, а завршно са 1992. годином. А избор *Шљивамеш и друге поетодиверзије* је сачињен од песама одштампаних од 2004. до 2015. године, уз раније објављене *Водјездике* (1986, 1987). Временски хијатус, између ова два Вукадиновићева избора, од 1992. до 2004. године није праћен његовим песничким књигама на српском језику, макар.

кодеровско језикотворство, затим право на субверзију и диверзију, и уопште промену, који су, иначе, потпуно легитимни поступци у песничком обрасцу, док на тематском плану се издваја вода као један од кључних симбола и детерминишућих соха његовог песништва.

Посвета *Водјездика* („водени језик који језди“) која гласи: „језоусцима/ = пјевма и коментари/ - енцикло-педија воде“ илуструје разиграно и готово надреално језикотворство на садржају воде, који чине и сујеверје и паганска веровања и песничково искуство и доживљај истих. Снагу Вукадиновићевог (и нашег) језика сведочи кодеровска „разјасница“ појма „ЗАТВОРЕНА ВОДА“ и „МРТВА ВОДА“ као „мртва је то вода, НЕОТОЧАНКА, блаштиште, затворена вода, лежећа вода, мртваја, мртвач, мртвел, старача, стојећа вода, стајаћа вода“. Иста је пригода појма „ТА-ЛОГ“ протумачен сасвим изненађујуће као, на пример: „водор. једор. водакао. водоваљ. вагроваљ. водобран. водун. водум. водамбир. бода. дада. водра. водеротина. водпило. воудило. расквас. водоваља. водобран.“ Разјасница врста вода је уланчана са календаром православних благодана („Пет вода имаде преко године, на које се они (рибани) радују“, а то су/ „ПРВА ВОДА или прољетна/ ДРУГА ВОДА или духовска/ ТРЕЋА ВОДА или петровска/ ЧЕТВРТА ВОДА или госпојинска/ ПЕТА ВОДА или јесења“). Сегмент из *Водјездика* врви од, заиста неочекиваних и зачудних неологизама и сложеница тиче се и водених топонима („ВОДЕВИ“), водених бића („ВОДАРИ“), водених појава („ВОДЈАВЕ“), (већином парно објашњавани и ново-ословљавани) као што су, на пример: „ВОДИСАЉКЕ – шкрге ... СЛАВОВОД – национални празник воде ... НЕЧИСТЕ ВОДЕ - : „Нису само које су мутне или нечим загађене, већ: Морава,/ већ: Дунав,/ већ: Ситница“. Кодеролик је (есејизован) и значењско-сликовит вишеслојевит речник насловне сложенице „ВОДЈЕЗДИК“ као

што су следеће слике и занеобичене промисли, али и, до сада, невиђен и нестишљив енергетски млаз воде („1) *Неспутана једињења воде и осталих речи,*/ 2) *Водене измишљотине у речима,*/ 3) *Језичке немани и граматички шут,*/ 4) *Мутна струјања између речи ... II/ Текстурејем / Језикујем... III/ Вода ће појести чвор-језик и најзад ће стићи до нас треперави језик обриси. Вода дохватиће ствари и уносиће их у језик. Тај најнеугоднији почезак./ Језам : је језик језа. Ситнина. IV/ Никаква артикулисана песничка магла./ Зев. Вез. Рез./ Каква материја?!/ Нанос./ И на уши да ти изађе. Херметизам./ Глинени голуб. Прелеће./: нулти час: И ... **рекох сам себи: Суматра, Суматра!** / Па језик је врашки растегљива материја./ допушта и пад“).*

И књига *Еп о Шљивамешу* носи у себи ломљење речи као иновације у песничком језику, док песнички садржај асоцирајући на чувени *Еп о Гилгамешу*, не делује субверзивно на песнички узор (што се могло очекивати), већ, условно речено, глорификује обичан живот (живот обичног човека), прошлост и сачувано памћење, па и насловну шљиву као наш национални и просторни препознатљив знак, што илуструју и бројни Вукадиновићеви стихови, а који у себи садрже помињано преламање речи. У песми *Споредно занимање* (што може бити асоцијација на најважнију споредну ствар на свету – фудбал), потпуно неочекиваног поднаслова – *проклета авлија* (још једна асоцијација², овог пута на Иву Андрића) наглашен је

² Асоцијативност песништва Миљурка Вукадиновића је заиста разнолика, чак и изненађујућа. Ако се узму у обзир само књижевници односно њихове упесмљене промисли са којима Вукадиновић води метатекстуалан дијалог, препознајемо Мајаковског, Васка Попу, Растка Петровића, Ерику Јонг, Симу Пандуровића, Раку Драинца, Милоша Црњанскога, Бранка Миљковића, Силвију Плат. И не само наше и светске песнике. Већ и светитеље, друге библијске мотиве, као и бројне паганске мотиве.

данашњи тренутак нашег окружења оптерећен памћењем („Ја гурам свако Божје дрвце/ у ватру/ стрина меси уштипке док избеглица/ гура цибру у Стару реку ближу/ од његовог курчевог Урошевца“), док у епифорној песми *Ко ти рече пријатељу Нишава тече у среду* (очита асоцијација са једном Растковом песмом) проговарају сведоци наше историје („Ако ме боли/ Косово (пардон: отрована душа), не боли ме/ црни телефон у трошној тврђави српства. Ако ме разболи/ гавранаста телефон, не боли ме/ Ћеле-Кула. Ако ме не боли/ Ћеле-кула, боли ме и/ Нишава. Не знам/ Шта ћу с њом“). У сегменту о Шљивамешу присутан је и ерос као и значајан благоироничан дискурс.

У средишту књиге *Колачевина* су слава („Колач богопомазања на равне части, као и/ валове кобности по/-де-ли-ти“) и славски колач („колач је непоједив зато/ је дељив, зато је/ целивајући. Зато путује/ и враћа нам се,/ у свако време и/ на овом месту“) који се шире у озбиљна промишљања и питања („Шта је претходило и морило?/ Шта се згодило пре?/ Чеге је излив колач, хтео бих да знам“) у оквиру завидног духовног песништва. У овој пригоди, пре свега, искреног и исповедног³, што, између осталих песама посебно меланхолично чини песма симболичног имена *Олабављени обреди*, која цела гласи: „Присилна чинија: о/ -лабављени обреди – узда/ пролазности.// Просута чинија: освештен ми/ беспут:/ јестиво или кољиво?// Небо има све мање зуба. Мање/ од далеких укућана.// Предачким путем, јашта!“. Колач је, дакле, парадигма вере и веровања. Парадигма постојања и опстанка. И славска трпеза је место где се укрштају

³ О значају исповедног дискурса сам песник промишља: „Исповедаоница је, дабоме, нужен оквир метафизичког ризика изрицања који мења своје име: шапат, дрктај, кликтај, смех, грч, сузу или други облик испољене јавности која се отела од немости“, што можемо доживети и као манифест песника Миљурка Вукадиновића.

појединач, вера и они у које се верује, о чему сведочи и песма *Светли крст*: „Од несреће до тегобе, од тегобе до невоље и/ натраг. Као у бунилу пакЛеном.// Будило је себевидело – жишка вере. Ни/ тамјан не тамјани сам./ Небо нас проветрава са Истока/ на Исток, а чисто срце/ води те/ до совре. Где светли// Крст“.

Вукадиновићева ефектна језичка истраживања, доврхуњена значењским наносима, белег су и *Колачевине*, што се очитује и у песмама *Од трула моста до пијана госта* („свеједно узваник незнакомац ил немирник/ незнакудац“) и *Храњевина* („Леб насушац/ риба непресушац. Небо не/-пресушац а душац твој/ опет ноћује. У недостиж/у/ себестиж“).

У прошлом тексту *Приговор недисциплини сила* поднаслови нека *врста Увођења у Књигу Ухођење Вишњића Филипа* песник признаје „да је реч о некој врсти изричаја који потиче од апокалиптичког жанра, прецизније: нека врста задиханог апокрифа који жели да се устолочи у игри светлина-мрклина нечијег живота, његово прљаво `фактичко стање`, душеказ који оживљује у тексту `доминантне повести`, `истине` и `истинице` и слична лична често и ониричка стања без покрића“. Већина је песама посвећено Семберији („Семберија је, брате Иво,/ Вила уводњена./ узватрена, о/ -сумрачњена, о/ -песмњена!“), али и њеним конотацијама са обичним („У Градској кавани ... Несан и Несам ја ... Сипи.// Гушобоља и скабијес./ Каријес вечери. Кутњак/ таме“) и духовним („Тројеручица са две/ успламтеле руке кружи/ око Троноше. Светли/ подо/слов. Разгоре се/ свеће као душе с/ -купљеног народа“), као и са неретким самоистраживањима песника, песме и језика.

Тринаест песама одабраних из књиге *Вевчанице* је у дослуху са садржајем претходне две књиге, нарочито песмама просторно смештеним у охридском екваторијуму,

нарочито потенцирајући то и изведеницама, као што су „охридују“ и „климентују“, док новостворени глагол „калемарити“ је придружен песмама посвећеним научнику Пупину. Није запостављен ни контраст („Горња Белица точи се/ низ Црн Камен“; „Тако црнојка ишеће гавранаста/ за белутком“ – песма *Грне*), док је вода поново заузела своје битно место сохе у Вукадиновићевом игривом, еуфонијском и истраживачком песништву.

Контраст као песнички поступак је заступљен у књизи *Америка је нео/браћени виноград*. На пример, у песми *Пешчаник*, која открива шта песник иронично поларизује и противречи („А у срцу Србије про/ летос успео сам да препознам/ песак из Расине који/ газда је хтео да ми под/ метне као песак/ из Велике Мораве.// А у предграђу Небраске/ не разликујем бивола/ од цигле. Све је овде/ градивни елемент и/ ласно мења/ агрегатно стање“). У контрасту је и сам песник („Ако Бог да и срећа/ јуначка умесићу хлеб/ за три расељена лица./ Ако Бог не да умесићу/ нехлеб и појешћу/ га сам“) са житељима Њујорка („Тече Петом/ авенијом свита:отмене даме из/ губљеног сјаја ... мртвосани глинени голубови ... подрепашаи ... лези/ лебовићи ... бора/ није и багра, сецикесе ... нулаши и лулаши ... силиконкиње и калдрмуше ... зло/ поглеђе и буздовани, камењарке ... сибирције, трајни агенти и шљам“). Песник Вукадиновић своје стиховање иронично и црнотуморно просторно прилагођава иницијално обележавање бројних синтагми (ретко имена и презимена), налик на модеран американизам, већ општеприхваћен и у нашем ововременом жаргону и сленгу.

Књигу *Шкр gut* представља тринаест песама, од којих окончателну, транспарентног наслова *Смртovníк, смртаријум* чине четрнаест безимених поемских одломака. Карактерише је и узајамни садржајни тријас: болест – смрт – љубав. „Болест је ново годишње доба ... где нема

преузимања, отимања – има/ само на парче на тренутке,/ на делиће сна и праšину радости“ (песма *(О)кретање у преосталом времену*). Песник, кроз игру сујевејра – ваља се, не ваља се, ипак, упозорава: „Не уздахати црног коња“ иако зна да „Људи пролазе кроз бол/ кроз тишину иза бола ... кроз рану тишине иза бола/ кроз воз опроштаја који не долази“ (песма *Карамбол*). Иако песник зна да „Ако пре/ сложите Смрт/ у речи вратиће се/ на Почетак Ако// тело пре/ сложите у Смрт не/ достајаће вам речи“ (песма *Где смо по том питању*). Дакле, сва путовања и промишљања, сва збивања и занеобичавања, сви трагови и одступања, сва искушавања и преиспитивања, колико год били резултатни и аутентични, воде ка смрти, као природној појави. Песник, чак увиђа и неочекивану сличност, наравно не сушту („смрт је, као и жена,/ научила да чека“). Ипак, отпор и одбрана од свега што појединца угрожава може бити једино љубав („Љубав ми ... покреће све органе“). Зато, као закључни суд о књижи *Шкр gut* и њеним валерима поменутог тријаса у којем доминира привидни и недокучиви бином болест – смрт, са акцентом на болест а све време мислећи на смрт (и плашећи се од смрти или живота, истовремено), захвално је преузети надахнуту поговорну импресију Душана Стојковића, селектора и тумача Вукадиновићеве друготомке који тврди да то ново „годишње доба постаје оно у којем јесмо тако што замало нисмо, али и нисмо тако што замало јесмо, заустављени у кретању ка неминовном и коначном“, што јесте и један од препознатљивих садржајних знакова песништва Миљурка Вукадиновића.

Песникова посвећеност експериментима у језику довела је и до старе хаику форме стиховања (избор из књиге *Јесењи монах*), која захтева минијатуру тренутка, минијатуру дескрипције, али и минијатуру емоција и значења, што је песник Миљурко Вукадиновић, углавном,

успео испунити градећи тростиховане заједнице са пет и седам вокала, мада је песник вичнији дужим и либералнијим формама упесмљавања. Можда, песникову идеју да се окуша и у овој прастарој песничкој форми очитују стихове из зачетног хаикау: „вратих се у колибу./ од речи и сна“, јер за хаикау су насушне речи, речи који описују, речи које маштају, речи које промишљају.

Необична је узајамност дескриптивних, готово екфразичних, пејзажа и емоционалних наноса („Плитко дно дана - / небо боје песка. Зло/ и наопако“, „Стаза блатњави:/ пут од куће до мене/ све клизавији“, „Небо се перута./ Сноп мириса тањи се./ Слана па мраз“, „Прохуј и студ: још/ расцепљена лешкариш/ однебљена“). У истој су функцији и синтагме и стихови („Зебња ме обхрва“, „мрак зграби душу“, „јак свуноћац“, „стужено подне“) у којима је очита увезаност слике и емоције, речи и мисли, што хаикау форми посебно погодује у Вукадиновићевој обради, која свакако одступа од изворног канона. Наиме, Вукадиновићево стиховање и јесте његов отклон од конвенција, у потрази за језиком и душом данашњег живота и човека, који су све више угрожени.

У средишту Вукадиновићевог стиховања су, управо, речи. Не само речи онакве какве их ми познајемо, већ и речи за чије све слојеве и нивое нисмо ни знали, ни претпостављали. Као и речи које за потребе свог певања песник гради и измишља. У свом поговору Душан Стојковић издваја обиље таквих речи, од којих прозивам оне најупечатљивије и самосвојне, а које су и синергија слика, слова и смисла („бледац, верожижан, голомест, гризодушац, душегуб, немакудац, одветрати, родиљка, самохраман, себевидело, удрумити, чековати, шљивијада, смртаријум, смртомора“).

Александар Б. ЛАКОВИЋ

ОЖИЉЦИ СНА У ПЕСМАМА
ВЛАДИСЛАВА ЈОВАНОВИЋА

**(Владислав Јовановић, Реквијем за моју сестру,
Удружење књижевника Србије, Београд, 2015)**

Владислав Јовановић један је од српских писаца који су када је о књижевности реч стартовали касно али и показали брзо да су прави писци те да време у којем их у књижевности није било нипошто изгубљено није. Наведимо још неколицину сличних: Миљко Митровић, Слободан Лазовић, Петар Жебељан...

Реквијем за моју сестру творе изабране песме из три претходне збирке – *Трагања за трагањима* (1991), *Лептир и светлост* (1993) и *Записи* (2005) – које су биле посвећене рано, и давно, умрлој песниковој сестри¹ и десетак нових песама. Она има три дела: „Трагања“ (18 песама бројевима означених), „Неверице“ (22) и „Одступања“ (8). У последњем циклусу збране су песме које нису у директној вези са елегичним стиховима посвећеним рано умрлој сестри и убеђени смо како су оне, непотребно, пореметиле структуру и заокругљеност ове збирке која нам се учинила једном од најбољих која се прошле године уопште појавила унутар српске поезије. Ако је Владислав Јовановић некако само успутно урачунаван у српске песнике (његову поезију у сенци је држала његова ранија изузетно успешна дипломатска каријера), после *Реквијема за моју сестру* сасвим је

¹ Владислав Јовановић је 2002. године објавио и запажен роман *Сестра*.

извесно како он *прави* песник јесте и како се његове песме тешко могу пренебрегнути када се састављању антологија савременог српског песништва приступи.

„Трагања“ су особена поема. „Неверице“ доносе прегршт појединачних песама. Све у свему, пред читаоцима је специфичан *лирски роман* који само једну јунакињу има: сестру песничког субјекта, али роман у којем је, не само подједнако као она, већ неизмерно више, главни „јунак“ управо, одупирући се заборавау којем не допушта да га „поклопи“, онај ко ове стихове пише.

Реквијем, сличан опелу у православној цркви, католичка је служба за мртве. Најстарији сачувани музички реквијем складао је Ј. Окегем у петнаестом веку, а најпознатији су они чији су творци Моцарт, Берлиоз, Верди. Можда и најчувенији међу њима, Моцартов, остао је недовршен, али то нипошто не умањује његову лепоту. Јовановић је своју збирку назвао реквијемом желећи несумњиво да споји, амалгамише, религиозно /духовно са музичким које приметно његове стихове носи дајући им особену живост и звучност.

Речи-теме збирке су: *дрхтање; сан; тишина; тиховати; нигдина; завет; химера; лук*. Може им се придружити и придев *хамлетовски*. Све у књизи као да флуидно трепери у освојеном међупростору који не дели већ спаја у једно јаву и сан.

Оно што на лексичком плану посебно привлачи нашу пажњу када је о *Реквијему за моју сестру* реч и даје овојој збирци особену језичку арому постајући уједно и нешто што спада у њен највреднији допринос савременој српској поезији, изван сваке сумње драгоцени су и мајсторски сачињени (потенцијални) неологизми који њоме напросто врве: *баркати* (гл.); *бденити; верје; винити* (гл.); *влатати се; даљи* (мн. именице даљ); *жмарје; заблизинити; загробник; заистинити; застварити;*

захајдучити се; заћилимити; зорје; мутнорићи; нажити; невид; нестварје; нестиж; несусретница; огласница; одасвудни; оносвет; поклоност; понорични; понудни; прамрклина; пратишина; првопостојан; приврежити; примрак; растишинити; словље; сновиd; снолик; снујан; тишинити; трагољубив; ублизинити; угласити; унигдинити; упаучити; упростирити; устасити; утварити; чежњопловни; ћутни.

На симболичкој равни рађање нових речи атак је на немилосрдну и неумитну смрт, бој са ништавилом које се непрекидно и незауоставиво над нас, над све смртнике, надноси.

Морамо им придодати и неколике архаизме и локализме: *воскрес; ниће; тијан; тићити*, као и дворечи типа *трнац-неспокој* или *хитац-трен*. Презент глагола *освитати освићем* претвара се у *освитам*.

Снажне су, метафоричке и симболичке, не ретко и оксиморонске и синестезизијске, синтагме: *прслуку спрудова* („Трагања 1“); *мрак времена* (Исто); *вретено сунца* (Исто); *црним кртичњацима ћутања* (Исто); *мрак стварања* („Трагања 3“); *зов тишине* („Трагања 4“; оксиморон – опште место); *тишина скори* („Трагања 4“); *слана сумње* („Трагања 6“); *шум тишине* (Исто; оксиморон), *ожилјак сна* („Трагања 7“); *жедно око* („Трагања 9“); *сћутаног неба* („Трагања 10“); *вретено нигдина* („Трагања 13“); *недрима нигдина* („Трагања 14“); *мрак утрњен* („Мислио сам да увек могу“); *капијом сна* („О, колико сам...“); *стање нестања* („А ти си само“); *зазјаве нигдине* („Ти буди“); *гладан поглед* („Бдење над сестриним потписима“); *простирку постојања* („Издаја“); *светлуцање таме* („Уместо епилога“; још један оксиморон); *тутњаве времена* („Реквијем за Noel са бриселског – Grande place“); *стабла бледа* („Бакалница“); *изгладнели поглед* („Русија“).

Једнако снажне су и песничке слике, у којима као и у наведеним синтагмама, налазимо и на честе персонификације које на симболичкој равни несумњиво имају за „задатак“ да оживе оно што је давно и неповратно, сем у сећању, и сада у песмама, умрло: *дуги дан прилегне* („Трагања 1“); *као да длетом грознице месечину резбарим* („Трагања 6“); *глас ти се неухватљиво, нечујно разлегне* („Трагања 9“); *уђи под кожу звуку* („Трагања 12“); *Ја сам те звао ћутањем, некретањем те стизао. / Уходио сам небо, спуштао се у поноре стравне* („Трагања 13“); *отежала тишина поља* („Трагања 14“); *рикнуло небо гојно* („Трагања 15“); *леопардове коже мрака* (Исто); *беле руке тишине* (Исто); *тамне завесе времена* (Исто); *Извукох те из нигдина, утиснух те у слова* („Трагања 17“); *Слова угрожђена у речи* („Сестрина цедуља из болнице“); *Тај стећак из тишине / што се у зенице моје / већ пола века гнезди!* („Магични отисак“); *отежалу белу тишину* („Пратиља из деспота Стефана 7“); *јесења јата година* („Реквијем за Noel са бриселског – Grande place“).

Чести су рефрени и рефренски стихови. Као да је тај непрекидни ехо поновљених стихова бар на кратко враћање у живот онога што је из живота неочекивано и нагло истрчало.

Када веома често прибегава квинтама са римом *абаба*, оне нису дисовске. Последња рима је у Дисовим квинтама била поновљена прва и свака строфа тако имала је кружну, затворену форму. Јовановић у својим квинтама ништа не затвара (њему би то очигледно била предаја пред смрћу која камени), већ последњом римом, трећом у строфичном низу, отвара песму, макар сновно, пркосећи смрти која из прикрајка незадремало вреба.

Постоји – утисак нипоште не вара – нешто давичовско у ритму и речнику Јовановићевих песама.

Владислав Јовановић не може да се заустави на једном месту. Његово песничко кретање (креће се и када мирује, у мислима, жељом) је попут живе растрчано у свим правцима. Посебно је устремљено на горе где га чека она која је давно тамо отпутовала: *настојим да се, кроз време, до тебе упростири* („Трагања 4“); *И мада се, у општој вртешици, с места не мичем* (Исто); *Још се могу видети како, / непомичан и нетремичан, / у бескрајно плаветнило стремим* („Мислио сам да увек могу“); *Сунух у небо* („Трагања, 17“). Међе које би раздвајале простор од времена, и обратно, као да су сасвим пребрисане. Простор се у Јовановићевим песмама овременио, а а време се, за узврат, опросторило. Нигдина се такође у простор „уписала“.

Да је прошлост саставница садашњег трена сведоче нам и антички ликови који овом поезијом, и не само у компарацијама, мину: Јов, Самсон, Икар, Давид, Голијат, Лазар, Сизиф, Орфеј, Ноје. Веома чест је глагол *сизифовати*.

Стиховна, ритмична експериментисања налазимо у другом циклусу. Песми „Тврђава“ свака строфа отпочиње једном двосложном речи пропраћеном трима тачкама. „Шапат тајне“ је серија питања (девет их је), а закључни стих – одговор такође је закамуфлирано питање: *Или то још једанпут о златном руну снујем*. Три прве строфе четворострофне песме „Латице са сестриног гроба“ разбокорена су питања. „Лажно вино“ испевано је у шестерцима. Итд.

Ритам дисања се осећа у појединим песмама.

Можда најбоља песма читаве збирке, осим неколицине фрагмената „Трагања“, је „Сестрина цедуља из болнице.“

Владислав Јовановић је овом збирком доказао како није песник трагања. Песник је трајања.

Душан Стојковић

ОСОБЕНИ ИМАЖИНИЗАМ У ПЕСНИШТВУ
МАНОЈЛА ГАВРИЛОВИЋА

(Манојле Гавриловић, *Пчеле Бога Перуна*, Српска
књижевна задруга, Београд, 2015)

После изабраних (и нових) песама *Пријездина љубав* (2004), Манојле Гавриловић је – поред поеме у двадесет шест певања *Молитва за Крагујевац* (2006) – објавио *Црну плавет* (2011) и књигу о којој пишемо. Наступио је тренутак осведочене зрелости његове лирике и Манојле Гавриловић је коначно постао, посебно последњом књигом, оно што је одавно наговештавао – незаобилазан – јер, сасвим различит од других – песник савремене српске поезије. Неспорни традиционализам његова певања није само то, и није пре свега само то. У њему се крије особена модерност јер је наш песник један од ретких који показује како се о традиционалном и прохујалом може певати тако да читаоци певано не узму здраво за готово као застарело и поетски превазиђено. Манојле Гавриловић је постао песник који је почео да нас изненађује. Покажимо како је то извео. *Пчеле Бога Перуна* имају за мото стихове *Корачај како Морава жубори, / диши ко трептај листа у гори*, преузете из песме „Жубор Мораве“ (Гавриловић је песник река / воде, један од најзначајнијих које српска поезија уопште има, а међу опеваним рекама она која је надгорњала све остале управо је Морава), пролошку песму, преузету из ранијих збирки, „Гавриловићи“, и четири циклуса: „Славуј с Моравице“ (дванаест песама), „Ветар с очима пса“ (24), „Венац од стихова“ 10) и „Птице Светог Саве“ (11). Збирку окончава епилошка песма „Свети Сава и Бели анђео“. Као и у ранијим Гавриловићевим збиркама,

и у последњој постоји историјски фон на којем се, готово палимпсестно, исписују песникови стихови. Он се спушта временски дубоко до Немањића и посебно Светог Саве као њиховог, и српског уопште, стожера, те иде, преко косовског боја и јунака који су у њему, што реално што измаштано, мегдане делили и бојеве били, преко Карађорђевог земана и Првог светског рата, до тренутка у којем јесмо као да нисмо и нисмо као да јесмо. Циклуси су архитектонски складани. Све песме првог и последњег циклуса (изузев прве три у њему), којима треба и епилошку придодати, испеване су у римованим октавама (трећи, четврти и седми стих су у свима краћи од осталих; рима је у њима, осим у трима песмама, парна). Тако је затворен особен круг. Оформљен уробор. У другом циклусу су песме у слободном стиху, грађене по попинском моделу, још један доказ како Гавриловић може, када то пожели, или, још боље, када му то песма наложи, и ка модернијем, и сасвим модерном, да се упути. Све песме трећег циклуса су у дистисима у којима је, сасвим очекивано, једина могућа – парна рима. Прве две песме последњег циклуса, „Пева Дунав“ и „Сат века“, сонети су са схемом римовања атипичном за ову класичну лирску форму, а трећа, „Глас пролећа“, има следећу строфичну организацију: катрен + дистих + катрен + катрен + дистих + дистих (у њој је и рима понешто „раздрмана“: аабб вв гддд ђеее жж зз).

Многобројне су речи-теме Гавриловићева песништва. Оне су углавном од природе (пре свега, животиње и биље) позајмљене (додато им је неколико легендарних / митолошких „пратилаца“): *облак; муња, звезда; светлост; Сунце; Месец; ветар; роса; пролеће; Хроми вук* (налазимо га – само ћемо за њега дати списак песама – у „Са врачарског храма“, „Пчеле Бога Перуна“, „Симонида“, „Триста вукова“, „Усна хармоника“, „Словени пеку

ракију“, „Песник зденац“, „Свети Сава и Бели анђео“ и „Савина књига“ у којој је вук назван курјаком); *коњ*; *јелен*; *срна*; *птице*; *крила*; *пчеле*; *свитац*; *ловци*; *стрела*; *коса*; *жито*; *бреза*; *јабука*; *божур*; *жубор*; *зденац*; *венац*; *мач*; *звук*; *крик*; *сан*. Речима-темама морамо придодати и веома присутне глаголе: *расути*, *просути*, *бацити*, *вести*, *садити* и *певати*, као и два придева: *златни* и *крилати*.

Од саме своје појаве на српској песничкој сцени Манојле Гавриловић се истакао као мајстор за градњу метафоричких, јарких али и флуидних истовремено, веома изнијансираних, и вишезначних притом, синтагми пуних симболичког набоја: *јутра свела* („Гавриловићи“); *срне травке* („Пчеле Бога Перуна“); *светлосне кошуте* („Небески зденац“); *светлосне срне* („Речи Старца Милије“); *звезда неудата* („Молитва јесени“ и „Српско племе“); *мала јутра* („Молитва јесени“); *брезу босу* („Чаробно огледало“); *руке зрачне* („Виноград у завичају“); *сестре снега* („Славуј с Моравице“); *сенке ветра* („Молитва јесени“); *стреле ветра* („Врачар поље“); *руци ветра* („Врата на облаку“); *мараме ветра* („Свети Сава и Бели анђео“); *муње крилате* („Светлост звезде Данице“); *крилате брезе* („Жубор Мораве“); *крилат извор* („Зденац у облаку“); *крилато... вече* („Сат века“); *крилате... кише* („Глас пролећа“); *крилато сито* („Крилато сито“); *крилатом сачи* („Царски венци и крилати зденци“); *крилата свирала* („Моји стихови“); *крилата столећа* (Исто); *жубор лета* (Исто); *небеској реци* (Исто); *ватру снену* („Моји стихови“). (Пошто су те две речи убедљиво најприсутније у овим синтагмама, можемо оформити једну која их спаја: *крилати ветар*. Манојловићево песништво управо то и јесте.)

Манојловић је такође мајстор за „померање“ / искошавање боја (овај поступак његове синтагме оксиморонским чини). Много тога је „зацрњено“: *муње*

црне („Пчеле Бога Перуна“; „Виноград у завичају“; „Птице Светог Саве“; „Речи Старца Милије“ и „Церски венци и колубарски зденци“); *црна плавет* („Снежни Карпати“); *црни Месећ* („Небески зденац“); *црног снега* („Молитва јесени“, „Врачар поље“ и „Моји стихови“); *свитања црна* („Трешње са Месеца“); *црног Сунца* („Усна хармоника“); *црно огледало* („Врата на облаку“); *црном звездом* („Савина књига“ и „Град од цвета трешње“); *црни ветрови* („Трагом небеске муње“, „Карађорђе и кум“ и „Венац од стихова“); *црна ружа лета* („Карађорђе и кум“); *црна светлост* („Сат века“); *црне срне* („Пчеле Бога Перуна“ и „Мајор Гавриловић рапортира Србији“). У игри су и бело: *бели грOME* („Молитва јесени“), *беле звезде* („Снежни Карпати“ и „Врачар поље“), *беле муње* („Небески срп“), *беле кише* (Глас пролећа“); зелено (уз црно најчешће оксиморонско извориште): *коња зеленог* („Триста вукова“), *светлост зелену* („Воденица сребрног витла“), *ватра зелена* („Златна преслица“), *зденац зелен* („Словени пеку ракију“), *зелено огледало* („Трагом небеске муње“), *кошута зелена* („Моји стихови“); црвено: *маглу црвену* („Трагом небеске муње“) и плаво: *облаке плаве* („Небески зденци“).

Праву експлозију метафора налазимо у песничким сликама које враћају из Манојловићевићевих песма откривајући како је он ученик Сергеја Јесењина, али и Добрице Ерића, веома налик на, смиренијег и стишанијег, Верољуба Вукашиновића. Оне су само срце његова имажинизма, једног од најколоритнијих и најзвучнијих које савремена српска поезија уопште има. Оно што су наши песници сељаци, популарни једно време и у нас и у свету, посебно у Француској, захваљујући Драгиши Витошевићу и Владети Р. Кошутићу и њиховим престижним антологијама *Орфеј међу шљивама* (1963) и *Цветник српских сељака песника* (1967), нагостили,

Манојле Гавриловић, њима од самог почетка свога песничовања близак, разграно је до неслућених висина. Ко тражи незаборавне песничке слике у којима је природа улетела у исти мах и у наше руке и у наше срце и у нашу душу, наћи ће их највише у његовим песмама. И неће их заборавити никад.

Ево како тај лирски Јелисијум изгледа. Пун је звезда: *прве звезде да наберу* („Гавриловићи“); *Јесен просу сјај звезданог жита* („Молитва јесени“); *Месећ плете звезде у литице* (Исто); *Отац ноћу од звезданог пружа / зида небо изнад малих кућа* („Јабука од злата“); *у виноград ноћу јато звезда слете* („Виногради у завичају“); *у завичај идем на крилима ласте / да оберем грожђе, што на звезди расте* (Исто); *о прозор окачим шал звездане нити / и мало столеће, што ће облак бити* („Славуј с Моравице“); *у завичај идем носим златно жито / да просејем звезде на небеско сито* (Исто); *Певају звезде крилате* („Врата на облаку“); *Између сенке два лептира / певају звездане срне* („Сликар“); *Ветар с очима пса / зелену ливаду коси // Јелен од звезда исплетен / роговима облаке разлистава* („Ветар с очима пса“); *звезде су крила Белог анђела* („Пролазе девојке“); *Ветар је коса звезде Данице / Месећ је бунар у небу // Ја сам окрилаћена воденица / моја су крила бели облаци* („Воденица сребрног витла“); *Јутро је марама / у коси Звезде Данице* („Трубе“); *Босиок с груди старога свата, / трчи по брегу и звезде хвата* („Жубор Мораве“); *мале звезде испод дуге косим* („Зденац у облаку“); *просу шаку звезда са небеског лука* („Царичин венац“); *проспем шаку звезда* („Словенске липе у Жупи“). Готово да нигде у српском песништву оваквог метафоричког сазвежђа нема!

Оно се на узвихореном, размравињалом небу налази: *док низ небо трчи багрем као дете* („Расковник“); *косци црног неба* („Небески зденац“); *пева црни Месећ у*

небеском трну (Исто); nebo је црно огледало („Врата на облаку“). Ево, комбинације Растка Петровића и Лотреамона: Небо је кишобран / у руци бога Перуна („Трубе“). Небо је пуно облака: и Мораву у облаке села („Пчеле Бога Перуна“; у овом песништву није само време оно које – вели нам то песма „Глас пролећа“ – дише, ни простор се не „леди“: оно што је доле сели се горе, и обратно); Јефимија гором криком беле бреге / изнад Љубостиње црни облак везе („Небески зденац“); Отварам врата на облаку / да птице уђу („Врата на облаку“), муња: Муње су ми оштри ексери („Очев чекић“) и дуга: јелен плете дугу изнад кућа („Пчеле Бога Перуна“); Сестра дуге са снежних Карпата / носи бела јутра око врата („Снежни Карпати“); На ливади пева коњ / реп му се у дугу претвара („Цвет јабуке“). Обасјава нас, тамни, месечина: косио сам ветар и месечину („Триста вукова“); са рога јелена капље месечина („Врата на облаку“); Коњ од росе и месечине / пева на ветру („Дрво од речи“); Кроз очи ветра / капље откос месечине // На руци зоре / певају срне од светлости („Коса црног облака“). Пред нашим очима одвија се прави, незауоставиви, успламтали, рат светлости и тмине: и потече светлост, сузе црног мрака („Небески зденац“); Певају срне од светлости („Пролазе девојке“); Ја мељем светлост зелену / карпатске кише Бога Перуна („Воденица сребрног витла“); о чети коњаника / с коњима од светлости („Од звезда откинут“); Ноћ разлиста лето сном крилате стреле („Трепће са Месеца“); црног снега коса („Моји стихови“).

Сунце, које се ноћу ослања на штап („Жубор Мораве“), је и, игоовски и нерваловски, црно: Сунце је црна свирала („Дунав“); коса црног Сунца над Србијом светли („Усна хармоника“) и раздробљено на читав сноп малих сунаца: воденица меље сјај небеског жита / и три мала Сунца у струку повита („Славуј с Моравице“);

свиће моја јабука од злата / са два мала Сунца око врата („Јабука од злата“); на прозор ми мала Сунца слећу („Зденац у облаку“); мало Сунце по дворишту светли („Церски венци и колубарски зденци“).

Памтимо и неколике слике попут: *у сну мача Хроми вук корача („Пчеле Бога Перуна“); звони поток у очима стрелца (Исто); Тамо где се зрак пролећа злати / можда нека тајна рука сврати, / да ми у сну зажубори ноћу / ко кап лета у цветалом воћу („Снежни Карпати“); ловци претворени у урлике вука / лете низ брегове на крилима звука („Небески зденац“); играју пролећа на рањеној птици (Исто); изброј свице у сну воде црне („Молитва јесени“); Руже су ми оштри ексери („Очев чекић“); Дан је марамница / коју ветар / с прозора односи („Цвет јабуке“); Моје су руке / голубови на ветру („Голубови на ветру“) и, поетичке, Моји су стихови, зрак птице у лету („Моји стихови“). Посебно, три сасвим сновиделне и надреалистичке: Дунав је крилати коњ („Дунав“); Неко ломи гране ветру („Светлост Звезде Данице“); и пада киша с крилима („Трубе“).*

Песме Манојла Гавриловића, изнутра узбуркане читавом експлозијом разлетелих и вихорних слика, не дозвољавају нам да их читамо мирно и равнодушно. Имамо утисак како Бог изнова, пред нашим очима, меси и ваја природу, правећи нови размештај природних феномена, замењујући овима непрестано место, не дозвољавајући им никако да се скрасе на једном, поготову устаљеном, уобичајеном, очекиваном. Притом, као да Бог јесте тај који сања. Манојловићеве песме ти су снови. Њихови читаоци их не читају већ их, увучени и сами у игру, сањају такође.

Душан СТОЈКОВИЋ

РЕФЛЕКСИВНОСТ О БЕСМИСЛУ РАТА

**(Мирослав Радовановић, Грбавички ноктурно,
Независне новине, Бања Лука, 2015.)**

„Грбавички ноктурно“, књига од девет приповиједака Мирослава Радовановића може се читати и као модерни роман јединствене композиционе структуре с ратном тематиком, о драми душе, о бесмислу међуљудског убијања. Почев од симболике крвоног и наслова приповијетки („Америчка агресија“, „Човек под маском“, „Дневнички записи“, „Случајни сусрет“, „Ратна разгледница“, „Соњино сећање“, „Како се знанственик прерачунао“, „Грбавички ноктурно“, „Требевићки запис“), у језичким слојевима гранају сложена значења тематских кругова, кроз нарацију главног лика, који медитативним евоцирањем прошлости одгонета тренутну трагичну ситуацију. Освјетљава усудно-удесне субјективне и објективне условности у животу појединца и народа различитих вјера, који кроз историју постоје у могућностима уважавања из међусобне комуникације. Међутим, опстанак племенитости људског лица угрожавају разноврсни облици насиља, које ескалира у ратном времену, тематској жижи књиге. У цјелини композиционе структуре и појединачних приповијетки језички знаци синхронизују у ширини значења. Тематско-мотивске кругове спаја основна нит мисаоне егзалтираности емотивног гласа наратора. Остварује се у мисаоности из побуне против свих људских прљавштина, против трговине мржњом у ратном и поратном времену. Тај људски глас, стегнут ратном омчом, отима се у причи као главни лик из првог лица. Условљеним варирањем

расположења, из срџбе, псовке, тишине до резигнанције тумачи драму душе у вртлогу насиља с димензијом фантастике. Наратор је безимен те симболично означава мислећег, одговорног, емотивног човјека било гдје и било када, који се отима пипцима зла. Рођењем, коз историју неправедно је осуђен на патњу, на преваре у народу из кога потиче. Отима се мислима, и у срџби која заобилази мјеру мудрости, али, не губи суштину племенитости алтруистичког бића које саосјећа у људској трагедији. Кроз причу покушава да савлада осјећања срџбе, беспомоћности, меланхолије, отуђености, апсурда, сувишности у земаљском обезљуђеном простору. Маркира условно-последичне узроке болести, вирусе људског зла очите у тренутним, вјечним, личним и општим заблудама. Сизифовски разматава пут из чворних дилема о могућности опстанка народа из којег **потиче, а који, понајвише, плаћа црни данак кроз историју у корелацијама са сусједима, народима, других вјера . Сам је затечен у ратном вртлогу и трага, на трагу библијских моралних** постулата, за мјерама личне равнотеже духа и тијела. При томе, пружају му снагу одсјаји тренутка љепоте из сјећања. То је очито кад драму душе интезивирају сусрети и догађаји из конкретне ратне ситуације. Сваки секунд, појединцу и народима је неизвјестан за голи физички опстанак, угрожен од снајперске, ласарске унакрсне пуцњаве, од експлозија мржње, од похлепе и зависти. Безимени наратор са разрушених улица трага зрнца свјетлости. Мотивисан је снагом наслијеђене свјетлости личног коријенског кода народне патње из борбе за слободу. Придржава се од пада у живо блато, док у мислима призива Владикау Данила. Попут Његошевог јунака, као сламка међу вихоровима из валова бола израња након неминовног пуцња у освајачког официра, хватајући се за мисао,

сламчицу спаса. Мисао рађа мисао међу ратним зидовима, из распетости боли сваки пуцањ у живот блиског и другачијег човјека. Али, неминован је пуцањ у агресорског официра, обученог да отима право на живот, на прву и задњу ријеч са родних огњишта. Смртоносни пуцањ у освајачког инструктора рата ,за племинитост бића трауматична је тачка из окрутне борбе за опстанак. Умјесто ријечима, пуцањ на агресорску пуцњаву из историје, и у најновијој ситуацији, једино је могућ одговор. По правилима ратним, одговор је пушком на пушку освајача, који, прецизно дугорочно планира уништавање другачијег огњишта и божанства. У похлепи, освајачке ратне поглавице злоупотребљавају народе и божанстава. Незасисти завађају, обмањују, потпирују борбу међу сусједима. Они наивни, заведени немоћни су да **препознају сплетке и уцјене, а често су заварани и властитим, наслијеђеним самобмана.** Манипуланти злоупотребљавају своја и туђа божанства, школују ратне инструкторе, дјецу из својих и туђих народа. О томе упечатљиво казује прича о америчком официру, посланом да осваја туђе огњиште. Њему је смрт неизбјежна, јер је као обучени ратни инструктор повео коло крвопролића међу заведним сусједима. Метална идентификациона плочица око инструкторовог врата открива научно прецизну карту освајачких циљева. Бол, срџба и туга нападнутог човјека присиљавају на пуцањ у човјека, који је шараф освајачког механизма насиља. Упозоравајући на свеопшту манипулацију са свих страна, прича казује о уништавању људског лица, које је изгледа убитачније од звјерског. Незнани и знани манипулишу људима и божанствима. Вагају поене са прљаве трговачке ратне ваге да убијају другачије име ради слободе и лажног родољубља. Варирају стања прометејске одлучности и срџбе што илуструје исказ:

„Видим паљанске калкуланте како задовољно трљају руке ишчекујући зелене новчанице и политичке поене пуштајући живог и излеченог крволока у име нове преваре“ (стр. 10).

Наратор је у улози новинара, сложени лик, „читач тишине“, који се креће уз линије раздвајања сукобљених страна.: „Долазим на Грбавицу са Пала да направим неколико репортажа о урбаним борбама у срцу Сарајева и напорима Срба да одрже под контролом градске четврти у којима су апсолутна већина. Био сам испражњен и одсутан с погледом који је лагано и без тежине клизио по рушевинама спаљеног града. (стр. 26.). Репортаже се језиком умјетности преображавају у слику, причу универзалних значења. Опомињу човјечанство да због ратних игара, тек, рођена дјеца неће имати прилику, ни да сањају неку „лепу планету изван људског зла“ (стр. 40.) А, дјечаци из ратних вјежбаона неће моћи стићи у сусрет драганима, својим Беатричама, надхнућу љепоте и живота, које, узалудно, чекају. Упркос Дантеовом упозорењу из стиха са паклених врата о губитку наде, јунак из књиге „Грбавички ноктурно“ наставља да, из ратног пакла, трага знаке племенитости.

Зраци наде егзистирају, мотивишу, провоцирају кроз нарацију из дубина огледала дјечије душе, насупрот ратној ноћи. Мисли пониру, траже тачке за могуће споразумијевање у ријечима разних људских језика и истина, које би могле да избјегну ратне провалије, јаме, које, и даље, незасити копају. Варирају кроз разне мотиве поруке у именовану лажи, оптужби, из таласања личних и општих илузија, заблуда трагичних чинова живота. Пролаз кроз тунеле мрака освјежава један једини трен и пружа наду за излазе са улице присиле, отимања живота. Трен оживи из сјећања на љепоту из сна, и као да помјери зидове пакла са јаве. На том фону

изражајно функционишу описи сусрета са љепотом праунуке Евине. Доимају се, и, као ненадано виђење сјене замишљаног лица Беатриче, која је идеал љепоте, као ренесансном пјеснику коме пружа снагу да истраје кроз паклене кругове. У „Грбавичком ноктурну“ фреквенти описи љепоте жене, су, истовремено, сусрети додира осуђених огољелих тијела, која се спајају у бијегу од близине смрти. Нијансирано развијају мисаоност о борби за опстанак, у ратном паклу због којег су праунуци Адамови и Евини осуђени јер су ускраћени за остварење комплексне љепоте додира из сложене комуникацији мушко-женског принципа. Страсним загрљајима се бране од смрти у мотивима који продубљују значења основе и потке, из пулсирања повезујућих нити, из мисаоности о излазу из личне и опште угрожености, прије и после ратних жаришта.

„Грбавички ноктурно“, у разгрантим значењским слојевима језика, интроспективног, ретроспективног тока свијести, сачињава документарно-репортажни стил, доминирајући изражајни сегмент. Особену боју нараторовог гласа о узроцима и посљедицама рата артикулишу факти, документи, историјски догађаји, укомпоновани у слику свијета умјетничке стварности. Увјерљиви епско-лирски тон у наратији преплиће боје личног и општег ужаса, димензијом фантастике која је дио стварности братоубилачког рата. Цјелина умјетничке слике створена је погледом очију комплексне осјећајности и мисаоности. Достојевски је рекао да стварност садржи фантастику коју умјетник даром гледања записује, што потврђује књига „Грбавички ноктурно“, експресија ратног ужаса.

По диктату срца, Мирослав Радовановић, без патетике присутне у изразу савремене прозе, упечатљиво артикулише трагање за естетско – катарзичним спасом, стварајући умјетничку слику о ратном ужасу, одгонета

коријене људског зла, уопште. Проблематизира мноштво тачки освајачких кодова **похлепе са разних страна, из историјских заблуда, из мржње, из зависти, из порока**, који људски род воде у самуништеће. Стваралачки императив свељубави, мисаоно- емотивном ширином пружа отпор људском злу. Обликује главни лик као безименог наратора који се бори по жицама са треперавих црта ужасне јаве и будног сна. Мисаоним очима кружи кроз невремена, из жудње да открије име правде, и да помјери тасове ваге неправде. Рони дубинама многих мора, ријечима свељубави српског језика упозоравајући сваког човјека о неизвјесности дарованог животног трена. Алармира антиратним порукама, и кроз псовке, оптужубе у срџби која је, у суштини, молба за одговорност, критичко преиспитивање грешних и безгрешних, дозивајући људску недостајућу мудрост. Јединственим језичким ритмом посебне лексике и синтаксе Радовановић пикасовским нијансирањем боји кругове у причи и причању о трагичним узроцима и посљедицама братоубилачког, „верског рата“, почетком деведесетих година XX вијека, у БиХ.

У полифонији, кроз фабулу тока свијести, за развој мисаоности значајно учешће репортажног стила присутно је као из ритма синтаксе: „Сарајево ће почетком деведесетих година двадесетог века поново утонути у верски рат у режији...“ (стр. 60.). Сличне констатције су полазишта опсервирању из храма самоће, из жике ратних сукоба, са линије раздвајања сукобљених страна, на Грбавици дијелу града Сарајева. Нијансирају, мотивишу, провоцирају расположења срџбе, псовке, саосјећања: „Дубоко ме погађа ова братоубилачка погибел, али којој не назирем крај“ (стр. 37.) Преиспитују, означавају кривце, жртве, истине, лажи, правду, неправду из прошлости у садашњости, у драми

душе, као у примерима: „Био сам безнадежно сам, затрпан тугом“ (стр. 33.), или „Пипци огромног октопада меланхолије све ме више стежу у самоћи (27.) Асоцијативно се шире кругови приче о личностима из дјетињства, младости, из одрастања, сазнања о маскама људским. Продубљују мисаони поглед у ратном паклу, са Грбавице. „У овом леденом пејсажу набијеном катаклизмом рата све ме више опседа слика детињства“ (37.). На острву, мјесту сачињеном од сјећања на лијепе тренутке, добија окрепљење за духовну и физичку равнотежу у сред експлозија мржње и смрти. Острво помаже у очувању бистрине погледа, од јеке топова, док у одбљесцима експлозија зјапе рушевине, и људи из узалудног бјежања од смрти. „Око мене је била хладноћа и мој осећај недовршености и предодређене усамљености.“ (стр. 30) Интезивана је болна језа, кад дан не смјењује ноћ за сан. „Љути борци на обе стране ноћу ће заронити у чежњиву нирвану дроге, секса, и пљачке. Порушени и нагрђени град без струје и воде постаће изгубљена тачка међу звездама“ (стр. 33.)

Профил усамљеника, побуњеника, радозналост, одговорног дјетета, које пркоси сијачима смрти, сјенче сусрети по некадашњим драгим улицама, у ходу кроз дим и јауке, „у овом верском рату који нам је наметнут“ (стр. 69). Близу полусрушеног моста уз линију раздвајања сукобљених страна, ратни трговци окупљају маскиране купце са обје обале. На сличним мјестима, нови трговци отварају такозвани „банк“. Један од власника „банка“ школски друг из гимназијске клупе познат је као користољубив, себичан, послушни, одлични ђак . Тај је Милан отворио „банк“, и прототип је будућих владара у свијету, са трагичне ратне позорнице. У име правде, окрутно подваљује на ваги о истинама и лажима, контролише у трговини општом мржњом. Овај, као и

други епизодни ликови: амерички официр инструктор ратних игара, професор Милош, историчар Драгомир, „знанственик“ Анте, руски добровољац Иван, Мирсад, Соња, сви освјетљавањају из разних аспеката личне и друштвено-историјске узрочно-пслѣдничне заблуде. Уз „банк“ су уцијењени очајници са било које стране сукобљених, што у потки приче наглашава глас наратора. У паузама пуцњаве, уз „банк“ су маскирани са зараћених обала, који траже могућност да оду негдје, далеко. Злоупотријебљени, батргају се трагикомично из мреже, несвјесни од кога и када су уловљени. Сами злоупотребљавају себе и друге како би се забавили, тежећи другој, трећој обали обећане земље. У испарењу алкохола, уз „банк“ се врте, подједнако, маскирани и бахати у разноврсности иконографије и псовки. Унезверени, изгубљени, слуђени, немоћни, и привидно моћни, сви уз „банк“ траже одговоре. На неки начин, сви су свјedoци, учесници, борци истински, лажни глумци у апсурдном театру ратних смрти. Дјелују и као дјеца уплакана, кад се веселе уз капи алкохола, прескупе среће, и , уз парче још скупљег хљеба, у трену живота. Сваки дан, профитира „банк“ невидљивих и видљивих власника. Као и школски друг Милан који тргује ситницама, људима мртвим и полумртвим. За тешко скупљени новац изгубљени добијају наду за спасоносни прелаз, с једне на другу страну, уз „банк „који је истовремено тамо и овамо, између ратних линија, у обрнутом смјеру. Прелаз никад није сигуран, што потврђује примјер „знанственика“ Анта, који се прерачунао и страдао од снајперисте, са оне стране од које није очекивао. Од „банка“, од паљевина, од зидова рушевних кућа, од очију разних, очајника, и од снајпериста, наратор се склања у храм самоће. У храму трага до себе, налази се, на примјер, у звуцима са клавира, из сјећања и на јави, у тачки

ослонца за равнотежу духа. Дозива тренутке љепоте у детаљима рањене природе из стварности. Као у сну а на јави сусреће љепоту жене, саосјећајући са знаном и незнаном прауномком Евином, која је „потпуно сама у овој лудници“. У остацима пејсажа љепоте, ови сусрети воде „у провалију пожуде“, али, изнова, „захвални су једно другом на открићу лепог у овој пакленој лудници верског рата и лудила“ (стр. 30.) Звуци са клавира моћно помјерају зидове угрожености.: „Замишљај те прсте што додирују бело-црне дирке и производе неке тонове који ме тако додирују и навлаче сузе у угловима очију“. (стр. 43.), јер „Зло овога света ,нашег балканског проклетства може на тренутак оборити љубавна чаролија једног бића“ (стр. 48.) Чаролија смјењује осјећаје „пријатног ништавила“ након дрхтаја тијела из загрљаја који је заклон од ратних експлозија смрти. Сваки трен, кад пријети физички нестанак, с ове или оне стране, кроз димне завјесе, кроз рушевине са улица, незаборавни сусрети љепоте су сламке спаса. Неименовани наратор, индивидуалиста симболише и масе народне, осуђене на међусобно братско крвопролиће, било гдје и када. Издвојен у настојању да одмрси крваво клупко, мисаоним вредновањем аутентичних личности и догађаја, главни лик прозне књиге „Грбавички ноктурно“ подсјећа на трагично залуталог Лалићевог јунака Лада Тајовића, који у преображајима душе тражи себе и друге. Кроз искушења из многобројних замки, тражи људске ријечи доброте у себи и око себе, по беспућу планинских врлети, планетарних гора лелека. Будним сновима, дјелићима свијести из пејсажа душе и природе назире привид стаза излаза из човјечијг ратног зла. У Радовановићевој прози „Грбавички ноктурно“ горе лелека измјештене су по беспућу улица, уз рушевине кућа снова о срећи свог дјетињства, младости, и свих

оних из знаних и незнаних градова. Портретисање племените одговорности у борби за излаз из ратног пакла, остварено је преплетом више стилских поступака, гдје се преплићу сјећња о дјетињству „младости са сусретима са ратних улица. У том мозаику о људском злу дирљиви су описи природе, који су дио жудње за слободом, у осуди зла од владавине језе, лажи кроз рушевине, дим, пуцњеву, експлозије, присилне смрти. Дозивањем слика љепоте, унутрашња свјетлост бића, отима се од тјескобе зидова ратне страве. Завашава заглашујућу јеку топова, бодри кораке од потонућа, кад изгледа да се на планину и људе спушта „нека вечна ноћ, потпуно помрачење“. У Мопасановој новели, два пријатеља се од јек топова пруских освајача склањају на обалу Сене гдје пецају, док лик у књизи „Грбавички ноктурно“, у будном сну иде са ратне улице према обали спаса:

„Поново сневам и јасно видим поточић на коме сам као дечак упецао прве рибице. Било је тамо много пегавих стена омотаних зелено жутим алгама на којима сам седео и са којих сам спуштао удицу са пловком у зеленобистру воду и дуго чекао да осетим слаби трзај и повучем контру. Био сам загладан у треперење воденог светла, вилин коњиц је лебдео у ваздуху и повремено додиривао стене. Дивио сам се његовој тамноплавој боји, лакоћи кретња, грациозности лета. Пратио сам водене бубе у плићаку које су ходале по стакластој површини воде“ (стр. 64.)

Племенитост бића у отпору канцама мржње „верског рата“, илуструје и дивљење љепоти људских грађевина, другчијих богомоља: „...унутрашњи простор је чудесна равнотежа пропорција четвороугла који се савршено успиње у складну куполу ...видим змијолике арабеске чудесних боја и комбинација, неко складно зидано сликарство као да лебди у ваздуху...“, или „...а

иза велелепне католичке катедрале је ...“ () Енергија племенитости, насупрот агресорске мржње ратних инструктора, који руше другачије богомоље, интенизира питања у распетости о томе како и шта чинити да би се избјегла ратна разарања, „...да би избегли Јасеновац и нови геноцид...“ (стр. 19.) У продуженој драми жари и пече бол нових и рана из пепела, што илуструје поента књиге: „Има тренутака када се осветле мрачни предели злослутних расположења изазваних ратном катаклизмом ...Уз све то иде и онај карасевдах који издигне и понесе, па после остави пустош. На крају остаје празна позорница, на којој нема никога, језиви вакум самоће испуњен тишином, суочењем са самим собом“ (стр. 70.)

Импресивни језик антиратних порука, у мисаоним мотивацијама и смјелим провокацијама, „Грбавчки нокурно“ се издваја из савремене прозе српског језика. Читаоцима радозналост духа и неконвенционалног укуса пружа ширину естетско-катарзичних доживљаја. Упозоравају на неопходне мјере ваге истине, будности, суочавања са силама људске немјерљиве глупости и зла, без осветничких игара апсурдног ратног круга. Поруке су упућене сваком земаљском бићу да међусобном комуникацијом у дарованом животном трену, самокритички, критички преиспитује мјере правде, одговорности појединца, етничких група, разних народа, човјечанства, уопште.

Ружица КОМАР

ОСВЕДОЧЕНА ПЕСНИКОВА РЕЧ

**Душан Чоловић, Откинуто од вечности,
„Шумадијске метафоре“, Младеновац, 2016.**

*Оно што љубав роди
Не може да одброди
Д. Чоловић*

Поезију је тешко дефинисати. Она је неухватљива јер је душевно-духовно дубока и пространа. Поезија је, по мишљењу многих поета и теоретичара, *неухватљиви глас човекове унутрашње душе*, којом се задовољава не само песник него и његов читалац у пуној снази свог интелектуалног доживљаја спољног света.

Ово размишљање о поезији везује се добрим делом и за најновију књигу песама „Одкинуто од вечности“ Душана Чоловића, која сублимише готово целокупно његово песничко искуство које се протеже од збирке „Завет“ (1984), „Постоји дан“ (1985), „Треба проговорити“ (1995), до збирки „Лишће времена“ (2014) и „Боје живота“ (2015). Јер, Чоловић се континуирано развијао као уметник, дакле песник уносећи у сваку своју збирку поезије (па и у сваку песму), нешто ново као поимање себе, стварности и уметности - и као упућеност тога што је он доживео - своме читаоцу.

Нециклизирана збирка „Одкинуто од вечности“ садржи преко сто педесет песама, које се могу схватити као гномске, сентециозне, метафоричне и сликовите поруке о животу, људима, свих врста и свему што је скривено у *оностраној и овостаној* перцепцији света.

Више песник мисаоне лирике а мање сладуњавих стихова, Чоловић је некада па и данас, тежио рефлексивности, што ће рећи, филозофском и метафизичком додиру са материјалном и духовном стварношћу.

Иако је Чоловићева песма, у ранијим периодима стварања доносила понекад сиже, причу, песма у овој збирци делује сасвим другачије. Она је увек имала филозофема која уједињује у себе и патриотизам, и родољубље, и социјални аспект живота - а онда све друго: дескрипцију природе, породично огњиште, везу са традицијом и, надасве *религиозно-патријархални* однос према човеку и његовој душевној личности. Сада, међутим, песник *сабија* све то у кратку, мини песничку форму којом исказује све протекло као сећање и најављује све будуће као долазеће.

Збирка „Откинута од вечности“ је пледоаје са занимљивим насловима кратких, такорећи хаику стихова који се могу распознати у самим насловима. Ево примера: *У ХРАМУ КРИКНЕМ, У СРЕД СВЕТА, О ПАТРИЈАРХУ ПАВЛУ, СА ОГЊИШТА, О РЕЧИМА, ПРЕОБРАЖЕЊЕ, БРОДОЛОМ, ВЕКОВИ СУ ПРОХУЈАЛИ, ЗАДУЖБИНА* итд. Дакле, све поменуте песме доносе тренутке *сабијеног размишљања о задатим темама*, па сваку Чоловићеву песму доживљујемо као *издах и удах* унутрашњег или спољашњег света наше духовности и душевности. Песник је гномски окренут тематским просторима о којима пева, па су и ове песме нека врста разговора са самим собом или, пак, са васељеном могућег и немогућег која нас окружује. У неким случајевима песник се расприча па његова песма подсећа на малу причу („Испијам млеко искона“, „Спалили су ми књиге“, „На селу“) или у сродним песмама какве су „Месец се клади“, „Мојсије“, „Жега“, „По пределима Раса“.

Чоловићева песма се углавном исказује *снагом језика*. Језик је *кичма* његове поезије. Он зна да језик гради али и разграђује, да доноси добро и зло, да рађа нове односе међу људима али и да их разграђује. Поједине песме у овој збирци углавном говоре о асоцијацијама које тренутно наврате у песникову мисао па се брзо изгубе, а онда долазе друге са плићим или дубљим емоционалним вировима. Такве песме песник компонује сасвим кратко и једноставно. Какви су, на пример, стихови „Капља“, „Селњанин“, „Заједно смо“ или „Чаробна песма“. У песми „Откинуто од вечности“ врви читав живот земље и неба, светла и таме, музике и тишине која се утква у феномен *вечности*. Такав случај је и са песмом „Исконске капи“ или „Земљокрадице“. Овим песмама се придружује и „Божија посланица“ али и песма „Жњели векове“.

Нова збирка Чоловићевих песама импресивна је нарочито у кратким поетским исказима. Ево примера:

*Крикнен:
Нађите ме
На крову неба
Дух мој засветли.*

(„Крикнем“)

*Или:
Салетела ме је мисао
Да је прибележим
Те сваки дах и уздах записујем
Што под пепелом спавам.*

(„Записујем“)

Или:
Посматрам...
Лептир у слету
Разбуђује сан цвету.

(„У ливади“)

Овакве минијатуре рефлексивне сентенце, Чоловић сабија понекад и у два стиха:

Посегни за висинама
Постани мученик на том путу

(„Посегни“)

Сличан случај је и са песмом „Мук пева“ која гласи:

Сву ноћ слушам
Дубоко изнутра
Мук пева.

(„Мук пева“)

Од инспиративног стања духа, песник се често претвара у човека који мора да *изнесе из себе помаму* емоционалног надражаја. Он тада казује духовност свога *ега* па се онда роди стих који гласи: *Оно што љубав роди... Не може да одбори.*

Веома битна карактеристика поетике Душана Чоловића у овој збирци је снага неких речи које су несвакидашње (*Брзоного јутро, Леђа града, Очас, Расањавати, Хрastosеча*) и тако даље.

Песничке слике у Чоловићевим песмама су веома присутне, иако у њима нема импресионистичких тренутака, већ углавном рефлексивних. Ово је тачно уочио песников писац предговора и дугогодишњи

пратилац његовог лирског казивања Душан Стојковић: „Песничке слике су наново, као и свим досадашњим Чоловићевим збиркама, унутрашње мало сунце које их обасјава, истовремено, метафизичким и метафоричким зрацима, показујући како савремена српска поезија у овом песнику има једног од најдуховитијег лиричара који се свим срцем и читавом душом лирици оваквог усмерења посветио не би ли саме своје песме довољно изнута просветлио...“

Овај суд о Душану Чоловићу и његовој свеукупној поезици могуће је углавном прихватити, са напоменом да је Чоловић, ипак, песник превише филозофско, религиозне опсервације, а мање песник свакодневних конвенционалних, конкретних тема и мотива у својој поезији.

Воја МАРЈАНОВИЋ

СВОЂЕЊЕ САЗНАЊА НА ЗВУК И СЛИКУ

**(Петар Жебељан: ФЛОРЕ И ФАУНИ, Удружење
књижевника Србије, Београд, 2015.)**

Ево једног малог прилога за размишљање у пољу гледања, читања, замишљања, виђена И поетског експонирања (не)видљивог света флоре и фауне, а повод је нова песничка књига песама “Флоре и фауни” Петра Жебељана (Перлез, 1939). Фокуси, на које нас аутор упућује кроз око унутрашњих наслова “примера и актера” овог асоцијативног песничког здања, представљају офантастичене метафоре, које праве песнике остављају без даха док се пишући муче са изазовима мистерија и хистерија израза које служе.

Зато се с правом може, како то у поговору примећује Радивој Констатиновић, потврдити да је Жебељан изнедрио, саставио, или здружио песаме, које подсећају на римске камеје”, а у којим “дрвеће и биље имају душу као код старих Грка, који су веровали да сваки грм има божанство”. Уз важну напомену да је “Њу”- Песму тешко преварити, безобзира на њен женски сензибилитет, који увек хоће у висину неослобођен од лепоте прича о: сањарењу, пролазности, растакању, прождирању, сумњи, кукавичлуку и низању утисака и спознаја. А, кроз све те путеве и странпутице речи Жебељанових песама боре се сводећи сазнање на звук. О овој “борби” лепо је писао Недељко Богдановић у својим “Изнудицама” наводећи “да онај који их буде читао избећи ће недоумице, уколико не буде одвећ горд, ако схвати да је смисао у мислима, и да је кретање одгонетање истина које су већ други именовали. Зато и треба послушати песнички савет Недељка Богдановића

да “треба учити од птица – које одлећу са места само да би стигле на ново место од росе (која испуњена топлим зраком вунечивим) најаче сја у тренутку када је највише изложена умирању од трава које кад завену миришу понајбоље, од воде која се мири с тим да тече само наниже, а хоће ли навише мора се предати испаравању, бити нешто друго, бити облак најчешће, који и не зна да крије дугу, све док му се сунце не јави сап раве стране.”.

Жебељанове песме у зоо парку “Флоре и фауни” крију одговоре које читаоци могу пронаћи док у њему чекају да се нешто догоди у њиховим животима, било као опомена, било као узор веровања у све што је Бог начинио од својих најбољих идеја, као и наду “да ће човек једном престати својом руком да убрзава нестанак” (из песме Кукута) тих начињења. Зато се и за ову поезију може рећи да личи на имагинарно место у чијим оставама и шкрињама Бог чува залихе смисла и тајне снова у којима песници често неодговорно прљавим ципелама газе лепоту лишћа и невиност грехова. Написати песме о: багремовима, врбама, гавезу, детелини, коприви, или бубамари, ласти, ждралу, лептиру и мраву, прави је подвиг, па је зато она је увек више од песника и стрпљења руке која извршава његове, понекад и шашаве, налоге. Отуда и право језика да се отима из безданих мучионица клишеа на којима, већ јако уморни, марширају свеци глагола и придева. А, они су одавно у свађи са именицама и безнађима речника, који све више личе на каталоге кафанских мениа. Зато, што пре, треба одлепшати у године остављене на трошним праговима будућности. Међу зверима усуда који се, у лову на сенке, истичу својим зверствима и злочинствима. Поезија је порота која одавно не сарађује са земаљским тужилиштвима, полицијама и судовима.

Зоран М. МАНДИЋ

ОРФЕЈ С ИСТОКА

– трагом збирке поезије „Дисидентитет” –

„... Према небу идем пешке, дуг је пут...”

Једна сентенца Карла Јунга гласи: *Нисам оно што ми се догодило већ оно што сам одлучио да постанем.* Идентитет је осећање постојаности, оно што јесмо или оно што смо одлучили да постанемо. Но, шта се догоди када се то драгоцено благо звано идентитет негде изгуби, или нетрагом нестане? Да ли и ми полако нестајемо, а да тога нисмо ни свесни? Да ли опстају они који су се одрекли свог идентитета или они који надљудским напорима настоје да га очувају? Овом тематиком, у потпуности је прожета збирка поезије „Дисидентитет”.

Међу њеним, небеско плавим корицама, крије се својеврсни духовно-поетски пропламсај. То блиставо поетско сунце, које изгрева и своје стиховане пламе преноси даље, интимно је сунце књижевног али и културног прегалника Власте Младеновића.

Поезија Власте Младеновића је поезија између говорења и ћутње, између буке и тишине, стварања и пропадања, пролазности и вечности. Дуализам коме песник у свом песничком поступку прибегава, искрени је одсев једне стваралачке душе која живи и ствара у свету супротстављених крајности, на граници апсурда. У таквом једном свету, песник и не може бити ништа друго до дисидент, слободоумник и непокорени мислилац који храбро корача стазом живота, сатканом од бесмисла.

Стихови Власте Младеновића, својеврсна су духовна побуна једног ангажованог песника који промишља свет око себе, врло јасно указујући на опасност која се надвила, не само над сфером књижевности и духовности већ и над читавим друштвом. Тај тмурни и туробни облак, све више прети да закљони оне врле ствари које је човеку Творац подарио а које он, услед своје глупости, немилице уништава. Од прве песме, прве строфе и првог стиха, немирни побуњенички дух овог неготинског, поетског Дон Кихота, казују истину, без имало страха, бацивши рукавицу у лице лажи, лицемерју и моралном паду. Но, колико год свет деловао суров и нестварно неправедан, притворен и безбожнички, увек постоји право на слободу и право на борбу. Дакле, и у таквом једном свету, песник гаји наду, он не одустаје јер је одважан, јер прати своје идеале и божји пут. О томе Младеновић пева:

*Јасан је однос између земље и неба,
колико год да је тешко, не бринем,
нема дилеме, спокојан сам, спреман да гинем
јер друго ми ништа не преостаје.*

Младеновић проговара и о песнику и његовом усуду, о томе колико се у данашње време, песников глас чује. Када песник проговори, сви га помно слушају а готово никад не схвате, али кад песник заћути, тада и тишина одзвања:

*Говорио сам, говорио,
Више него што треба,
Подизао глас
Очајнички до неба.*

*Сви су слушали,
Али као да се ништа није чуло,
Ево сад ја ћутим
А одзвања тишина потмуло.*

Песник свој духовни, мисаони и поетички простор дели са својим читаоцима али и савременицима, од којих су понеки, с разлогом заслужили да се нађу међу корицама ове збирке. Њима (Живку Николићу, Мирославу Б. Душанићу, Мирославу Цери Михаиловићу, Миодрату Сибиновићу, Породици Цокић, Ненаду Н. Стефановићу, А. Ј. Мариокову, Зорану Радмиловићу, Др Љиљи Стојановић, Мирославу Годоровићу, Перу Ђурђевићу и Живојину Павловићу) песник, сабрат, пријатељ и сапатник, отвара филигранску кутију својих надања, испуњених и неиспуњених снова, које само један песник може да усни.

Песник Власта Младеновић, својом поезијом, попут топлот мајчинског загрљаја, пригрлио је и свој родни крај – источну Србију. Неки од стихова ове збирке, оде су песниковој родној груди – Шаркамену, Неготину, Старој планини којој посвећује ове дивне стихове:

*Ој планино, Стара планино Леле,
По теб' ходим
По теб' ходим,
Горо, ле горо, зелена,
По теб' ходим
Ход је мој пупут јелена.
Походим старе стазе
Тражећи бистру воду
Душа је моја жедна,
Искам, исказујем слободу.*

Песник пушта свој глас о исконским мукама, које од постанка света море човечанство. Једна од таквих је свакако и усамљеност, о којој песник пева:

*Чак и онај који је ничији,
Неко га својата,
Само сам ја потпуно изван јата,
Усамњљени глас птичији.*

Да је поезија Власте Младеновића, друштвено ангажована, чврста и постојана као снажно корење прастарог храста, показују и стихови готово побуњеничке песме *Побуна хартије*:

*Поезија без душе,
Мртво је слово на папиру,
Узалуд руше,
Узалуд сатиру
Моје дрвеће,
Хартија више
Трпети неће.*

У свом жару и борби против неправде те у славу величања истине и правдољубивости, песник исписује својеврсне римоване афоризме:

*Родио сам се
Имало је рашта
Али то се
Овде не прашта.*

*У немилости сам
Књижевних награда,
Нема сумње, признајем,
То је истинско признање.*

У срцу сваког Неготинца, бије дамар Хајдук-Вељков, те тако и у срцу Власте Младеновића. Свом претку, великом јунаку, Орфеј с Истока посвећује неколико својих стихова:

*... Одавно сам изван јата,
Орфејевих, звезданих певача,
Дуго већ чамим сред неготинског блата,
Узалуд држећи се Вељковога мача...*

*... Хајдук Вељко скрајнут под дрвеће,
Посматра из прикрајка, из парка,
На Кушљи чека српско пролеће.
Буди се змија, љута шарка,
Доста је било мрака,
Медијске тишине,
Долази време истине,
Да се зна ко је ко,
О Вељко.*

*... Ту где беше кула Баба Финка
И споменик Хајдук Вељку,
Брисан је простор, место историје,
Као да ничег било није.*

*У Крајини, на истоку Србије,
Скрајнут је Вељко у парк,
Али срце јуначко још бије,
Још је дух Вељко јак.*

Док је света и века, песника и писаца, несаломивих хероја и храбрих бораца, свет ће опстајати. Ако, пак, њихов глас утихне а мисао замре, на овај свет биће спуштена тамна завеса, саткана од ништавила. Зато је важно да песник пева, да проговара гласом храбрих предака и неустрашивих бораца за слободу и слободан дух.

Власта Младеновић, тај храбри Орфеј с Истока, неуморни Дон Кихот Неготинске Крајине, свој глас је подигао против лажи и неморала, гушења слободе и немилости оних окрутних и мржњом задојених, те је своје расуте бисере скупио у једну ниску која кад засветли, у тами савременог света, исписује реч: „слобода!”

Ана СТЈЕЉА